

EESTI ISESEISVUSE SÜND on unikaalne ühemehe teos eesti rahva visast võitlusest omariikluse eest ärkamisajast kuni Eesti Vabariigi sünnini.

EESTI ISESEISVUSE SÜND on kirjutatud populaarses stiilis — põnevad episoodid, unikaalsed fotod ja dokumendid.

EESTI ISESEISVUSE SUNNI autor, tuntud ajakirjanik ja poliitikategelane EDUARD LAAMAN hukkus stalinlikus vangilaagris.

EESTI ISESEISVUSE SÜND ilmub vihikute kaupa, kokku 8 vihikut. Esimese vihiku ostjale järgmised vihikud garanteeritud.

Eduard Laaman

EESTI ISESEISVUSE SÜND

2

E. LAAMAN

**EESTI
ISESEISVUSE
SÜND**

Kirjastuskooperatiiv «Faatum»

Tallinn 1992

Kolmas trükk

Kaas: HENNO KAO

Toimetaja: J. Saar

Tehniline toimetaja: L. Vainomäe

Korrektorid: K. Sisask ja M. Rämmel

EESTI RAHVUSVÄEOSAD

Revolutsioon viis Vene sõjaväe lagunemiseni ja see lagunemise protsessis sündis uus enesemääramine. Nagu mitmesuguste erikaaludega kokkusegatud vedelikud esimesel võimalusel kohe ise üksteisest eralduvad, nii toimus Veebruarirevolutsiooni aegu Vene väega. Tema lagunemist rahvuste järgi ei korraldatud üldvalt, vaid see algas alt ja läks loodusjõuliselt. Liikumise eesotsadeks juhtideks olid allohvitserid ja nooremad ohvitserid.

Tallinnas oli 470. Dankovski polgus nii palju eestlasi, et k. rood linna marssides juba enne revolutsiooni sagedasti eesti laule laulis. Pärast pööret kerkis seal sõdurite seas kohe arutuse küsimus, kas ei saaks läti väeosade eeskujul eesti väeosadeks ühineda. Sõdur M. Rumba kuulas Läti Seltsis järele, kuidas on lood läti pataljoni-dega. Vastati, et teenida on seal parem; olgugi kord valjem, kuid maa tundmise ja kõrgema väime taseme tõttu olevat langenute protsent väiksem kui vene väeosades.

Teise tõuke andis kultuurhariduslik organiseerumine. Et sõdureid uues poliitilises olukorras orienteerida, korraldati Vene väes kultuurhariduslikke ettekandeid. Sel alal tegev Tallinna noortel liige vabatahtlik Johannes pani tähele, et Dankovski polgus ei käi paljud sõdurid loengutel. Selgus, et need on eestlased, kellele vene keel raskusi teeb. Nalle hakati siis eesti keeles loenguid korraldama, kuhu ka teistest väeosadest eestlased ihmusid.

Kuna tulid teated, et sakslased Eesti saartele dessanti ette valmistavad, oli kindluse staap mures Vene vägede laokiloleku pärast. Staabiülema k.t. alampolkovnik Kostandi tuli mõttele eriti demoraliseeritud 118. diviisi kindlusest ära saata ja asendada paari kindluspolguga, milles oleks usaldatavam olnud.

Veebruarirevolutsioon Tallinnas. Maksolli maali järgi.

Vabadussõja muuseumi kogudest.

Johannest palus Kostandi kindlaks teha, palju eestlasi on Tallinna vägedes.¹

Nii kutsuti kokku 28. märtsi koosolek «Grand Marinas», kus asja esimest korda avalikult arutati ja ettepanek tehti Tallinna kindluspolkudesse eestlasi koondada.² Vastuvaidlejad näitasid hoiatades läti polkudele, kes hoolimatult lasti verest tühjaks joosta. Ka avalikus arvamuses ei leidnud mõte esialgu suuremat poolehoidu. «Päevaleht» (30. III) kartis näiteks, et rahvusväeosad revolutsiooni rinnet lõhuksid, ja arväs, et põhjendused asutamise poolt väevalt üles kaaluvad vastupõhjendusi.

Koosolekul valitud komisjon saavutas aga kindluse komandandilt kontradmiraal Leskovilt ja tema staabiülemalt Kostandilt nõusoleku ja teine eesti sõjaväelaste koosolek 6. aprillil nõustus juba peaaegu ühel häälel eesti kindluspolkude asutamisega. Peavastuvaidlejaks oli nüüd enamlaste juht J. Anvelt, kes soovitas asutada punakaarti. Koosolek valis Eesti Sõjaväelaste Büroo lipnik Arnold Jürgensi juhatusel, kuhu oli juurde koopteeritud K. Päts, kes tagavaralipnikuna teenis kindluse

¹ «Sõdur», Tallinna ajakiri (edaspidi «Sõdur»), 7. VII 1924, lk. 3—5.
² IEP.

staabis, oli 1. aprillil saavutanud Eesti lühidalt peaaegu üksmeelse toetuse eesti väeosade asutamisele. Loodi side Petrogradi ja Tartuga, sobitati sõprusvahetõrge teistest muurahvistest sõjaväelastega, eeskätt ukrainlastega.¹

Vene sõjaväelased olid varalt põhimõtteliselt nõustunud: kõrgepalli kindluse komandant Leskov, kes alnult ütles kartvat eestlaste separatismi ja vastuolu parunitega; alla Balti laevastiku juhataja, niisama ka sõjaväelased Petrogradis ja alavkas (ülejuhatuses) ning sõjaminister Gutškov. Vastuaste tekkis aga mujalt ja nimelt kolmelt poolt korraga. Ühe kindluspolkude ülema oli juba nimetatud polkovnik Homjakov, kes nüüd kohtis ära anda et lahitud. Ta tegi vene sõdalaste seas kihutust, et eestlased tahivad veneleel maha lappu, Petrogradi ära näiljetada jne.² Vene sõdalastes tekkis tõugu, et eesti väeosad neid Tallinnast välja suruvad ja neid alla rindele «aadetaks». Nende vastuseisu õhutas rahvusliku kihutusega vene koollapetaja Potapov Tallinna sovetis, mis koosnes enamikus vene garnisoni ja kindlustööliste esindajast. Eesti tööliste seas tegid aga kihutust eesti enamlased, kes eesti polkudes ei suutnud sallida rahvuslikku ettevõtet. «Mis ajab neid Eesti väeosasid looma?» küsis nende leht «Kliir» (30. III). «Sunni Eesti luua! See on nende ihaldatavam siht. Nad unistavad, kuidas ise oma-omast poliitikat teha.» Et keegi ise poliitikat tahab teha, mis mitte Vene enamlaste keskkomiteelt pole ette kirjutatud, see ei mahtunud enamlaste juhtidele pähe.

Et polkude lõplikku kinnitamist kiirendada, pöörduti 10. aprillil jälle sõjaministri poole, kelleks oli Gutškovi asemele juba A. Kerenski saanud. Nüüd oli sovetil sõjaministeeriumis palju rohkem ütlemit. Kerenski volinikuna küsis Petrogradi lätevkomitee liige, endine Tallinna advokaat ja üks «Käsu nr. 1» autoritest N. D. Sokolov: «Miks tahetakse asutada eesti polke just Tallinnas, kas kaheldakse Vene sõjaväe võimust?» Eesti sõjaväelane M. Lüll vastas ägedalt, et mitte üksnes kaheldakse, vaid ollakse veendunud, et vene väega on kindlus kui ka kodanikud täitsa kaitseta nii vaenlase kallaletungi kui ka hulguiste rõõvimiste vastu. Sokolov jäi tõsiseks ja lühikese vaikinise peale vastas, et teatab sellest Petrogradi sovetile. Tema taktikult toetavat eesti väeosasid.

¹ Kurvita, O.: I Eesti polk, Tallinn, 1930 (edaspidi Kurvita), lk. 30—38.
² MIV, I, lk. 141, K. Rotschild.

Vahepeal alustas polkovnik S. Pinding 12. aprillil Tallinnas eesti polgu formeerimist ja mõni nädal hiljem valis Eesti Sõjaväelaste Büroo polgu alaliseks ülemaks polkovnik A. Tõnissoni. Kinnituse nõutamisel Balti laevastiku staabis Helsingis tekkis vaidlus tulevase eesti diviisi ülema pärast. Laevastiku juhataja tahtis selle ise määrata, Eesti Sõjaväelaste Büroo aga omalt poolt valida. Kuid sellest saadi üle. Suuremad raskused tõusid sovetide poolt. Petrogradi garnisoni oli, vaatamata esialgsele vastupidisele lubadusele, juba hakatud soveti otsusel liinile saatma. Roodud saatsid eeskätt muulasi ja seepärast olid oma naha huvides järsult vastu eestlaste äralaskmisele Tallinnasse. Petrogradi sovelt, kellele Tallinna sovelt oli kaevanud, et eesti polk ajavat teravaks rahvuste vahekordi, tunnistas 20. aprillil rahvusväeosade asutamise mittesoovitavaks, sest need olevat rasked formeerida, ähvardavat väe ühtlust ja viivat teda laokile. Suusõnal seletati veel lohutuseks, et eestlased olevat tublid sõdurid ja nende äralaskmine Petrogradist nõrgendaks revolutsiooni.

Ühes poola, ukraina, leedu ja muhamedi sõjaväelaste esindajatega läksid nüüd eestlased 20. IV otsuse tagasivõtmist nõutama. See oli vist esimene juhus Petrogradis piirirahvaste koostööst.¹ Alul kaldusid mõned täitevkomitee liikmed revideerimisele, kuid siis kartsid teised soveti autoriteedi langemist. Tallinna soveti esindaja hädaldas eestlaste separatismi ja vene laste Eestist väljasaatmise kavatsuste üle. Koosolek läks ärevaks; ukrainlased, kui neist ühel sõna ära võeti, lahkusid protestides. Tulemusi koosolekul ei olnud.

Tallinnas läks kihutus eesti polgu vastu järjest pinevamaks. Eriti agarad olid eesti enamlased: «Eesti väeosade asutamine looks head pinda provokatsioonilistele väljaastumistele rahvusliku vaenu külvamiseks ja süüdistusteks separatistlikes püüetes. Korduks seesama kurb lugu, mis Armeenia ja Läti pataljonidega oli, keda Läti ja Armeenia rahvas ühel häälel hukka mõistavad. Vene väeosades olevate revolutsiooniliste Eesti sõjameeste huvid saaksid tagasi tõrjutud ja eesrinnasse seatud kilsarinnalised rahvuslised huvid.»² «Meie Gutschkovide agendid kollitavad rahvast saksa dessandiga Baltimere rannal. Seda võivad aga ainult need uskuda, kel asjast, millest neile räägitakse, kõige vähemat arusaamist ei ole. Venemaa sõjaline jõud on nüüd tugevam, kui enne. Sõjaväe korralduse seisukohast on rahvusliste väeosade asutamine täitsa lubamata. Sest mida üldisem on sõjavägi, seda tugevam on tema jõud.»³

¹ «Kiir» 6. V 1917.

² IEP — O. Jalajas.

³ «Kiir» 21. IV 1917.

Meapõlva juhatus I. Eelmees O. Strandman, nseeelmehed J. Jankson ja N. Köster.

Konstantin Päts 1917. a.

Meeleolud viis plahvatuse lähedale 1. mai püha Tallinnas, kus vene ja läti sõjaväelased kiskusid maha ja teotasid Eesti lippe, kuna muud rahvusliped püütumata jäid. Linnatänavad läksid ärevile. «Kiire» toimetuse ees Suur-Karja tänaval käis asiaine mitting, mis vahel läks üsna ägedaks. Enamlased rullasid 21. aprillil soveti kaebama, rahvahuik olevat valmis nende toimetust rüüstama. Täides. komitee koosoleku juhataja enamlane Orb seletas omamoodi, milks rahvas on ärevil: ««Kiire» on tööliste leht, tema suund ei meeldi kodanusele. On tumeid isikuid, kes hääsivad hulka «Kiire» rüüstama. Kui «Kiire» on rüüstatud, siis toimub sebasama ka teiste lehtedega. «Kiire» rüüstamine võib saada alguseks pogrommide.»¹

Täides. komiteed vallutas käbuhirm, mida A. Hellat üksi rahustada katasa. Näuti sõjariistade jõu demonstreerimist. «Mitte ainult soveti jaoks ei ole vaja jõudu. Soveti ise peab olema jõud. Meid ähvardab hädasoht. Ei tohi unustada, et me elame muulaste maal.» Nii hirmutas Davõdov ja Kuzmin nõudis punakaardi asutamist ning soveti liikmete relvastamist. Selle ajaga jõudsid kohale komandeeritud soveti esindajad «Kiire» eest lagast nelja vangistatuga. Otustati kolm panna re'vastatud kaitse soveti üste's ja muretseda relvad soveti liikmetele. Järgmisel päeval, 22. aprillil, otsustas täid. komitee Uutõkkin ettepanekul asutada punakaardi. Ohe'sõnaga, soveti hakkas Tallinnas kaituma nagu vaenlane okupeeritud maal.

Alles Peterburi soveti vahetseggumisel muudeti punakaardi asutamise otsus 27. aprillil ära «Pannos lähele, et Petrogradi läid. komitee vaatab «stavaft punakaardi peale», tunnistati, et «revolutsioonilise sõjaväe olemasolul ei ole praegu tarvidust punakaardi järele.» Siiski jäeti rats.-revolutsionääride ja enamlaste rühmadele kummalegi igaks juhtumise 50 revolverit ja mõni päev hiljem anti sündmäärus, et kõik muud elanikud andku täid. komiteele 25 malka oma relvad ära. muidu langevad nad valju karistuse alla.

Kui sovetil juba küllalt hirmu nahas, võeti eesti polgu asi seal arutusele. 29. aprillil esinesid Anvelt, lätlane Vetzkaia, vene ametnik Potapov jt. ägedate sõõdistustega eesti polgu vastu. Võeti vastu Anveldi resolutsioon, kus nõuti eesti polgu

Dr. J. Raamot.

ВРЕМЕННОЕ ПРАВИТЕЛЬСТВО.

Временное Правительство уполномочило члена Государственной Думы И. И. Рамота выехать в г.г. Ревель и Ерьезь для выяснения всех вопросов, связанных с установлением местного управления на основании настоящих соображений.

Министр-Председатель

Kuznetsov

8 марта 1917 года

Ajutise valitsuse poolt 8. märtsil 1917. a. duuma liikmele J. Raamotile antud volitus selgitada Tallinnas ja Tartus kohaliku omavalitsuse küsimusi. Alla kirjutanud peaminister vürst Lvov.

viibimata laialisaatmist, sest ta tekitavat rahvuslikke lõhesid, eelistavat eesti sõdureid ja olevat ajutise valitsuse poolt juhitud kodanluse kontrrevolutsiooniline katse lõhestada revolutsiooni- list sõjaväge. Soveti sots.-revolutsionäärade enamus, kes muidu ajutist valitsust toetas, oli nii hoos, et võttis omaks ka ajutise valitsuse hukkamõistmise, rääkimata vene rahvuslastest, kelle «Revelskoje Slovo» (3. V) kiitis Anveldi resolutsiooni olevat «selge, sirgjoonelise, täis riiklikku arusaamist ja mõtet». Puna- ne ja must sada olid teineteist leidnud. Narva soovet panee ette anda kõik eesti sõdurid, kes oma en- distest väeosadest lahkunud, kohtu kätte ja vangistada eesti polgu asutajad.¹ Seda ettepanekut pehmendas Tallinna soovet

¹ «Kliir» 2. V 1917.

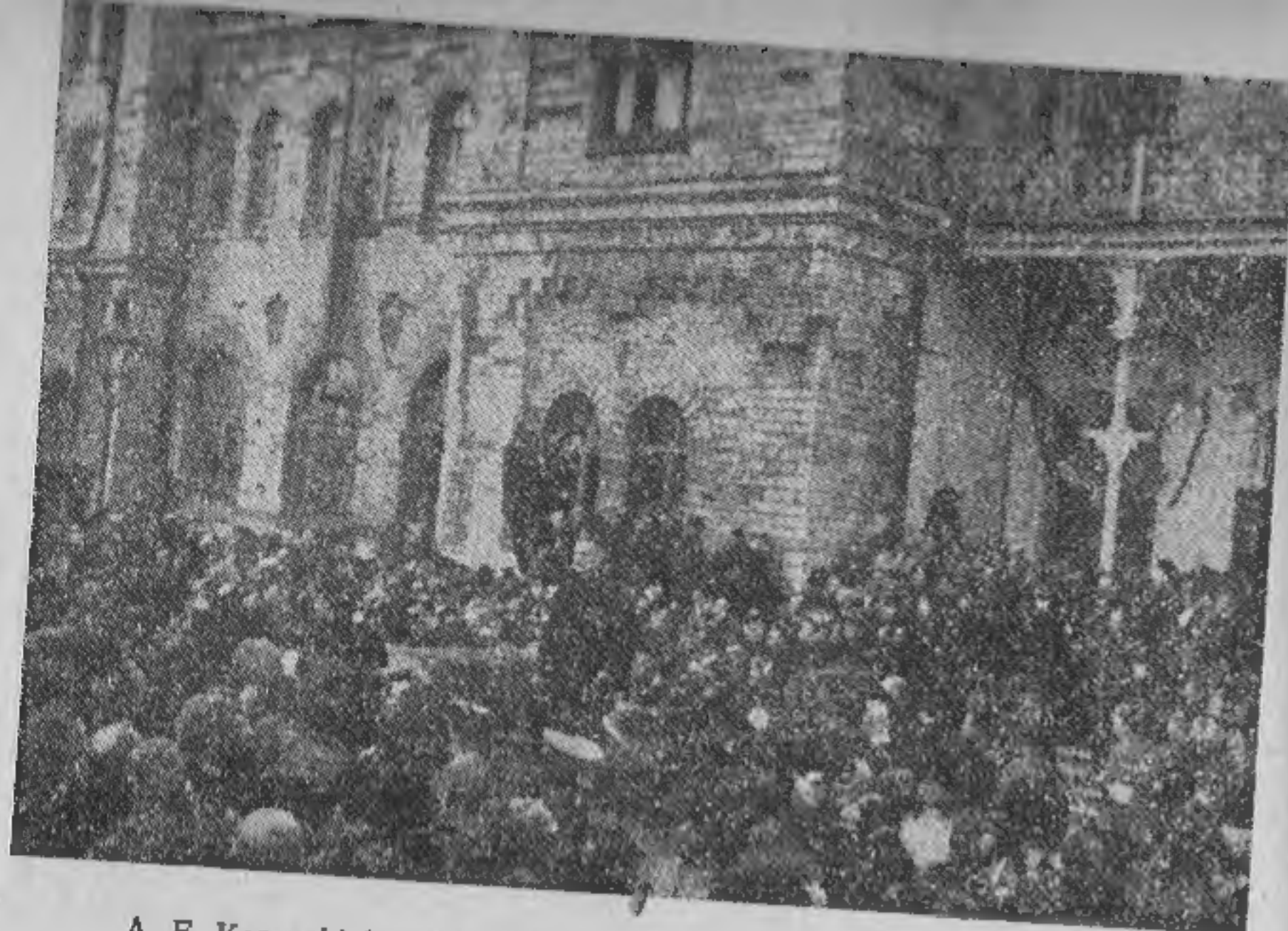

Koduminiister A. F. Kerenski Tallinna jõudmine. Kerenski surub autos seisates vastuvõtjate käsi.

soovotta, et vangistused tuleks «tarbe korral» ette võtta. Tallin- na sooveti otsuse viia läbi K. Ustberg sõjaminister Kerenskile. «Kutigi rahvusväeosade avaramine» seletas ta, «oli sõja alguses soovitatav, on see nüüd jäänud hiljaks ja on kahjulik rahvaste lüüslustamise mõttes, mis on vastuolus üldise ühendustungiga lättevõidetud vabaduse kindlustamisel.»

Oma vastuaktisiooni juhtis eesti polgu komitee Tallinna ees- ti tööliste sekka, kelle nimel Anvelt soovetis esinenud. Enamus eesti töölist oli valmistatult eesti väeosade poolt; vabrikute koosolekutel annetasid nad selleks raha ja võtsid loetusresolut- sioone vastu. Enamlaste juhtidest ainult Anveldi isiklik vastane A. Kastru tunnistas, et eesti polgu vastu sõdimine olevat poliitiline eksitus, ning soovitas enamlastele eesti väeosasid loetada, et neid siis seestpoolt bolševiseerida.¹

Rahvusväeosade propagandaks asutati 19. mail oma ajaleht «Eesti Sõjamees». Kahtluste vastu esineti juba varem, 3. mail

A. F. Kerenski kõneleb autos seistes Tallinnas Balti jaama ees.

avaliku seletuskirjaga, millele täitevkomitee vastas polgu laialiisaatmise kiirendamise nõudmisega.

Järgmisel päeval, 4. mail tuli aga teade, et Petrogradi soveti riigikaitse komisjon tunnistanud eesti väeosad seaduslikult olevaiks. Tallinnas tõusis pinevus kõrgpunkti: soveti alustas tänavatel kinnivõtmisi ja ähvardas veriste sündmustega; mittingutel ässitati vene sõdureid ajama eesti sõjamehi väevõimuga Tallinnast välja.

Sõjamineisterium oli Tallinna sovetile järele andmas. Sõjainistri abi kindralmajor Jakubovitš andis nõu, et teravuste ärahoidmiseks võtku eesti organisatsioonid laiailisaatmine enda peale. Eesti delegaate kuulas Kerenski 7. mail närviliselt ja Tallinna soveti telegrammi ettekandmise peale tähendas kohe: «Razformirovat!» (Laiali saata!). Jüri Vilms, Kerenski isiklik tuttav, vastas, et soveti telegramm on täis provokatsioonivale-sid. Siis jättis Kerenski asja Jakubovitši otsustada, lubades for-meerida mitte üle ühe polgu, ja lahkus ise kiiresti. Jakubovitši nõudel viidi polk 11.—13. mail Tallinnast ära Rakveresse.¹

¹ MIV, I, lk. 151—152.

See Kerenski poliitiline iseloomulik arg kompromiss lükkas mõneks kuuks riivi ette eesti rahvusväeosade juurdeasutamisele, kuid ei suutnud seltsima panna rahvusliku enesemääramise liikumist sõjavägedes. I Eesti polgu ülevõimino Tallinnast väljasaat ja viiksesse Rakveresse oli küll meeste le pettumuseks ja nagu karistuseks, kuid varsti osutus see karistus õnnistuseks: eesti sõjamees tõugati seega vastasrinda vene lalutava demagogiaga ja enamlusega; Rakvere üksinduses aga sai polk end seda vabamalt pühendada sisemisele organiseerimistööle.

RAHVUSLIK ENESEMÄÄRAMINE SÕJAVÄGEDES

Kuukll ei peegeldunud nii selgesti Vene maailmarlligi lagu-nemine tema algosadeks kul sõjaväes. Seal algas kõlge varem ka võitlus puts jõukoondiste, eriti Vene revolutsioonilise impe-riallismi ja muurahvaste enesemääramise vahel.

Petrogradis algas eesti rahvusväeosade liikumine täiesti analoogiliselt Tallinna omaga. Niisama väljus liikumine sõdu-tilest enesest, kuna aeltakond temasse algul skeptiliselt suhtus; niisama soodustas teda Vene kõrgem sõjaväeülemus, kuna so-veti vastu seisis ja enamlased ajama otsas ei sallinud.

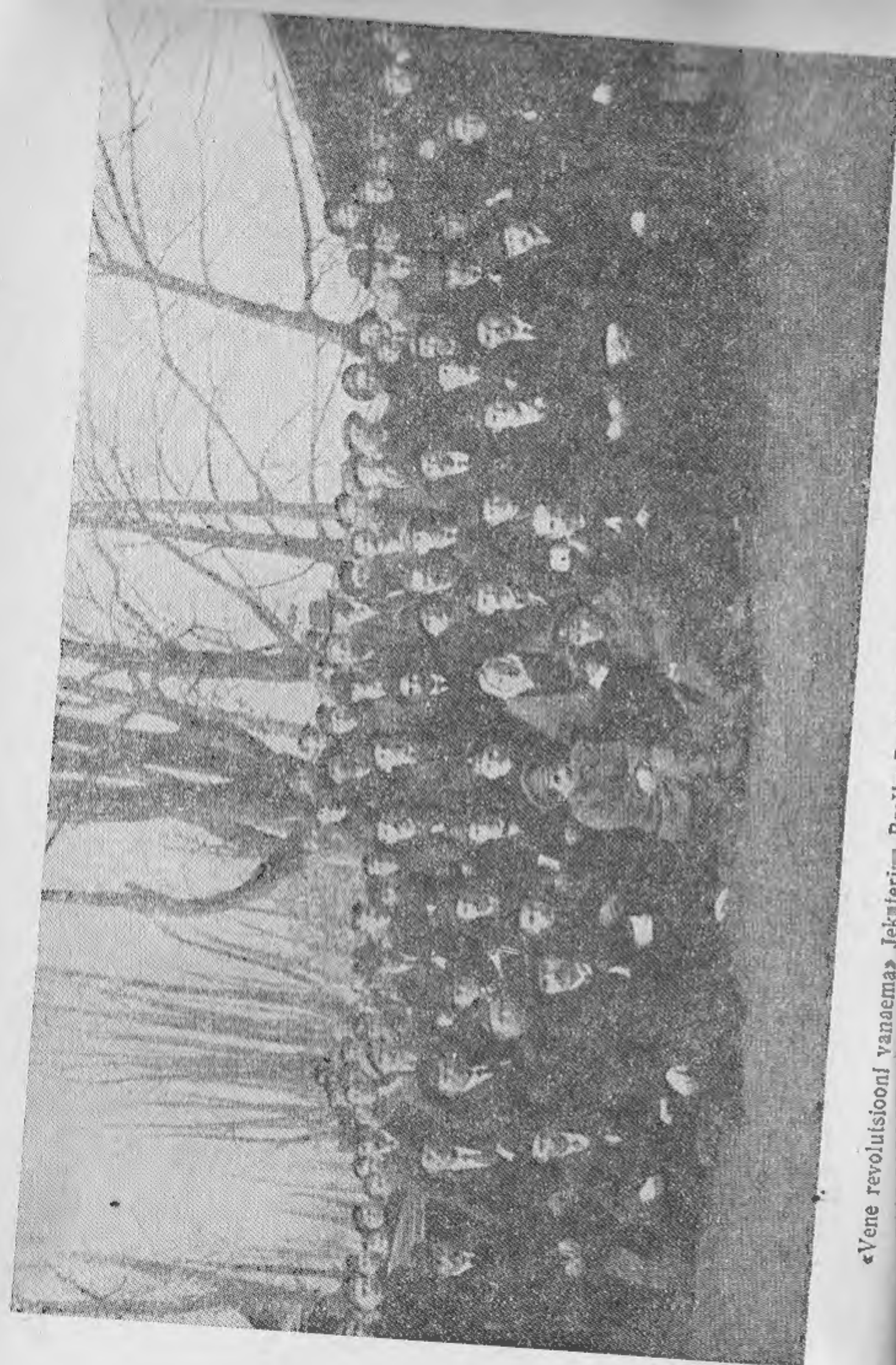
Eesti keskkoht — Petrogradi Eesti Liit — loodi suuremal eestlaste kamaalekul Jaani kiriku kooli saalis 19. märtsil, kus esinesid maanomavalit-suse seltsi esimees ainsa sõitnud delegaadid ja J. Tõnisson jutustas eesti enamlaste mõtte käigust maailmasõja kestel.¹ Kõhklemist tekitas eestlaste Petrogradi garnisoni eesõigustatud seisukord. Soveti ja ajutise va-litsuse kohuleppega oli teda lubatud mitte välja vlla. Eriti toonitasid enam-lased, et saates eesti sõdureid Petrogradist kodumaa'e, nõrgendatakse revo-lutsiooni jõudu. Hiljemini, kui aga garnisonivälgesid lubadusest hoolimata tahati lihts saata, ei tahtnud roodukomiteed eestlasti kodumaale lasta juba sellega, et pöödsid need eeskätt marsiroodudesse tolmelada. See oli ka alidalema põhjuseks, miks Petrogradi soveti sõdatite sektsioon revolutsiooni kallaks nimel rahvusväeosade vastu seisis.²

Suures Petrogradi eestlaste meeleavalduses 26. märtsil oli kuul 15 000 eesti sõjaväelast oma hea korraga mõjustanud mitto alnult Eesti manoma-valitsuse seltsi kinnitamist, vaid — ilma enda teadmata — ka eesti väe-maade loomist. Peale Tauria palee kälid meeleavaldajad ka Peterburi sõja-võerlingkonna ülemjuhataja kindralleitnant Kornilovi staabi ees. Kornilov oli juha oma eestlastest adjutandi E. Asmani läbi informeeritud eesti väe-maade asutamise kavatsusest ja kui Tallinna delegaat mitlaman Lakk tema poole pöördus, määras ta garnisoni eestlastest sõduritele Paleeplatsil 7. ap-riili kehtivust. Kiirete kutsede peale linus tema ette 3—4 tuhat eestlast. Kornilov teatas meestele, et ta rahvusväeosadeks loa annab, kuid tingimus-ega, et üks eesti polk Petrogradi tema käsutusse saab — pealinn ol võlvat jääda ilma korraliku sõjaväeta.³ Võis see vene esimehe avasturevolutsiooni-

¹ IIP — 276.

² IIP — 278.

³ IIP — 289.

«Vene revolutsiooni vanaema» Jekaterina Breško-Breškovskaia, kes aprillis 1917 ühes Kerenski

linn kindralis siis aimata, et needaamad eesti «separatistlikud» sõjamehed, kes siin olid tema esimeseks lootuseks, kahe ja poole aasta pärast on ühel teisel «uus evasturevolutsioonilisel kindralil» selle viimaseks lootuseks?

Kahe ülevaatuse järel organiseeriti sõjameeste eestvõttel ja P. Schneideri juhatusel Petrogradi Eesti Sõjaväelaste Keskkomitee, kuigi paljud eesti eestkonnategelased seda ära laitsid. Keskkomitee leidis toetust Kornilovilt, kuid mitte sõjaministeeriumilt, mis allus rohkem soveti mõjudele. — seal jäeti kindlamata eesti väeosade ajutine põhikiri.¹ Komitee oli algul mõeldud kõigi eesti väeosade keskasutisena; tegelikult töötas ta Tallinna Eesti Sõjaväelaste Bürooga paralleelselt, kuni mõlemad asendati ühisel kongressil valitud ülenkomiteega.

Ka rindel algas eesti sõdurite korraldumine iseseisvalt. Kõige rohkem oli eestlasi Riia frontil XII armees (selle juhataja kindral Parski andmetel 10 000). Mõnes läti polgus oli kuni 60% eestlasi, palju oli neid ka Siberi kütipolkudes.

Läti polgud olid seal lähemaks eeskujuks. Omal algatusel pidasid eesti sõjamehed Riias nõu ja selle põhjal käis alampolkovnik A. Kliker 25. märtsil Riia rinde juhatajalt kindral Radko Dmitrievilt eesti polkude formeerimise luba nõutamas. Kindral teatas, et see nõrgendaks rinnet — eestlased võivat samuti jändama hakata nagu lätlasedki, kelle polkudes juba oli palju enamlislikku kihutust. Kliker vastas, et just selle kihutuse pärast läti polkudest ära tahetaksegi. Radko Dmitriev lubas Petrogradi ettekande teha.²

Uue hoo sai liikumine, kui kuuldi, et Tallinnas eesti polkude formeerimine lubatud. Selle vastu peeti 28. aprillil Riias armee komiteede üldkoosolek, kus XII armee iskosoli (soldatite täidesaatev komitee) esimees polkovnik Sehhanovitš jt. rahvusväeosade asutamise eest ennustasid rinde lagunemist. Kuid eestlased olid juba sobitanud «ühise rinde» teiste muurahvustega ja hääletamisel läksid rahvusväeosad läbi. Kui aga alampolkovnik Kliker läks otsusega rinde juhataja k. t. kindral Bontš-Brujevitši poole, vastas see, et Petrogradi sovetilt olevat kaebus tulnud, et eestlased asutavat kontrerevolutsioonilisi polke.

Moodustati XII armee Eesti täidesaatev komitee Riias, kes liikumisel edasi korraldas. Kõige raskem oli võitlus sõjaväe komiteedega, kes rahvuslikke komiteesid ignoreerisid. Ühiseks vastupanuks moodustasid eestlased, poolakad, lätlased, muhameedlased, ukrainlased ja leedulased 22. mail XII armee väemuurahvuste bloki.³ Selle bloki vastu võttis iskosol 9. juunil vastu resolutsiooni, mis samal ajal, kui Petrogradis veel räägiti rahvaste enesemääramisest ilusaid sõnu, paljastas Vene uue imperiaalsmi realiteete:

¹ Kurvits, lk. 42—46.
² IEP — 265.
³ Kurvits, lk. 36—52.

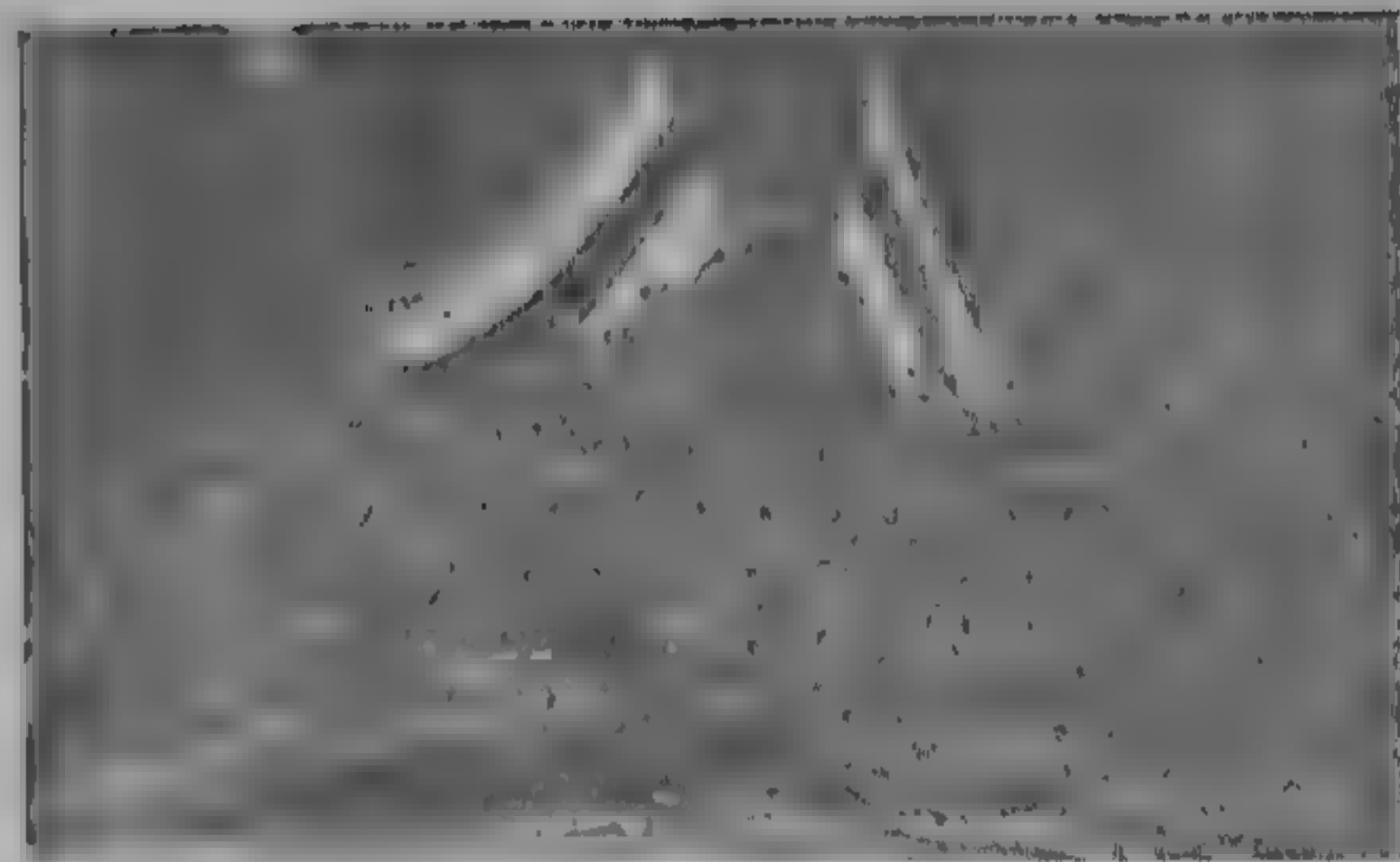

A. F. Kerenski endises 'tsaaripalees.

«Uute rahvuspolkude asutamine ei ole dikteeritud ühe või teise rahvuse talade hulkade tarvetest ja osutub erakordseks hädahoeks revolutsiooni jõudude kyllustamise ja revolutsioonilise sõjaväe lõhestamise poolest. Peale selle võib ta viia alnuuksi natsionalistlike tunnete valitsemisele. Kultuur-rahvuslike organisatsioonide tendentsid rindel omandada rahvuse sõjalise formeerimise ülesandeid on praeguses olukorras kahtlemata tagurlik... Venemaa vabastatud rahvaste kultuur-rahvusliku iseteadvuse kõik komplisseerub viimasel ajal sisemiste vastuoludega. Oksikute rahvaste avalikus arvamuses võtab ülekaalu kodanlik-natsionalistlik, tagurlik-separatistlik vool, mille vastu seisab kõigi rahvaste revolutsiooniline demokraatia, kes oma püüdeid ja ülesandeid ühendab Vene revolutsioonilise demokraatiaga»

XII armee iskosoli juhtisid siis veel mõõdukad sotsialistid, kuid nende resolutsioon väljendas juba sama vaimu, mis enam-lasi poolteist aastat hiljem viis pealetungile läänepiirirahvaste maadele. Niisama nagu enamlasedki, tembeldati rahvuslikku enesemääramist «kodanluse kontrrevolutsiooniks» ja peeti enesestmõistetavaks, et kõigi rahvaste demokraatia peab vene pilli järgi tantsima. Sõnaohtras resolutsioonis kostsid juba esimesed eelmürinad lahingutest, mis samal läänerrindel löödi paar aastat hiljem Vene punase imperialismi ja piirirahvaste vahel.

Iskosolile vastas rahvaste blokk brošüüri «Natsion. organizatsii / iskosol XII armii», IEP), mis osutus esimeseks piirirahvaste enesemäära-

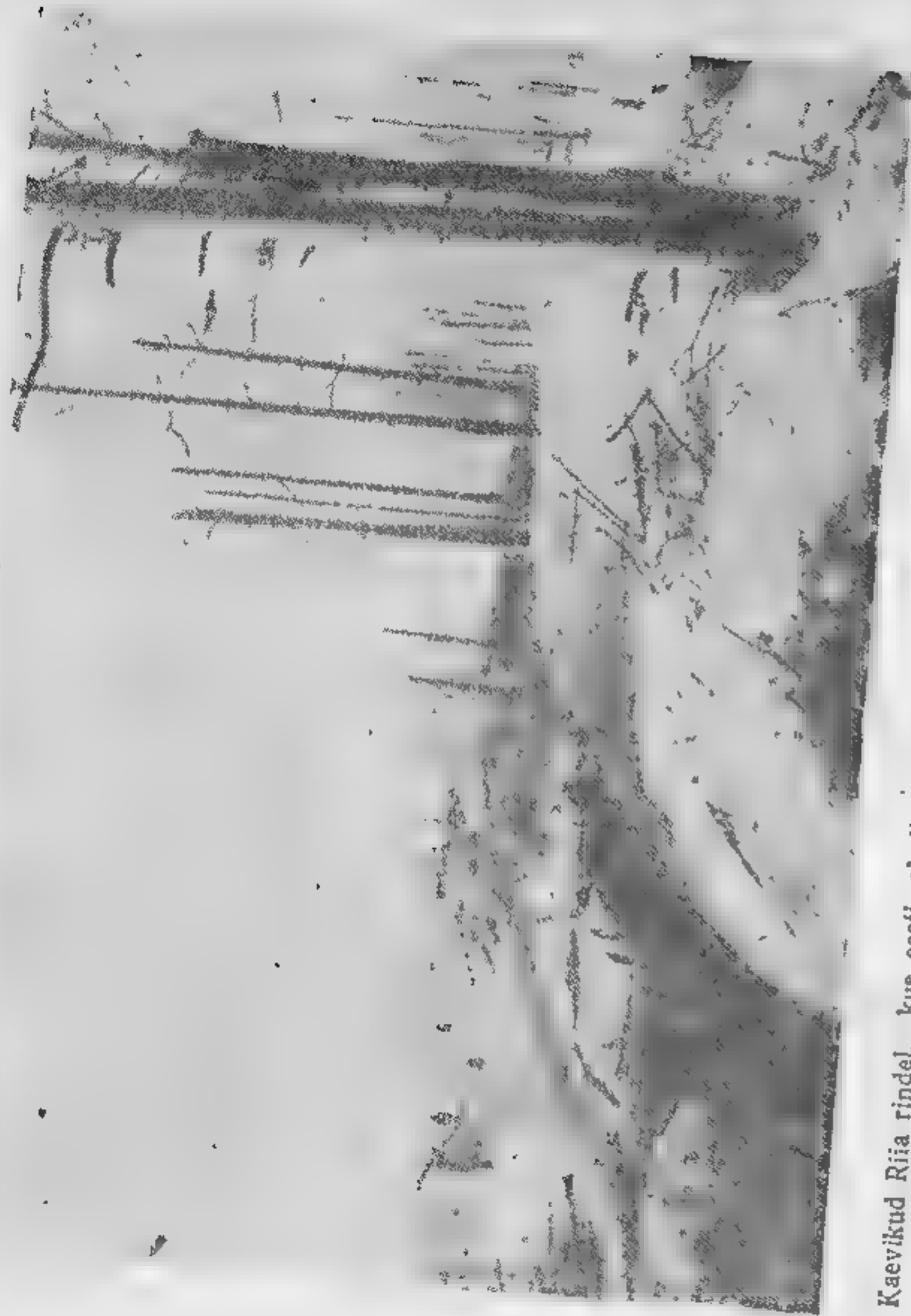

I rull sõjaväelaste kongress Petrogradis 1917.

ma vastupanuvõimelise. Kõik rahvuslikud komiteed loonitasid, et nad ei ole mitte ainult kultuurhariduslikud asutused, nagu iskosol alnuüksel talab lu lada vaid eeskätt poliitilised asutused, mis rahvaste enesemääramise alu ei looduspoliitilist tekkimud. Kõik kehtetasid, et nad võõrast vahelesegamisel oma rahvuse alnuajumise ei allii ja et kes rahvaste enesemääramise nach tagurlik, see pole me veel kaugelt jõudnud vanast režiimist.

Lätlaste vastuseks kehteti veel, et nad üldse ei ole revolutsioonilise demokraatia jõudude ühtlase vastu, vaid nende eesmärk on enesemääramise rahvaste ühioomine Vene revolutsiooni lõplikuks võlduks. Kõige vähem ühioomine oli Poola vastuseks, kes ka rahvuslik põhimõte oli kõige järsemalt ühioomine. Poola rahvuslike põhimõtete venelastel olevat «neg lood ühioomine ka oma maja ja oma rahva üle. Seal on nad amellis alna partei asutuse ja mõtlevad, et kogu rahvas võib ja peab ühte parteilase mahuta. Meie, poolakad, oleme vastupidisel arvamusel ja oleme veendunud, e praegu peavad kõik parteid ühte sulama ühiseks rahvaks. Ja meie oleme kindlad, et ajalooline lode on meie poolis».

Kõige olulisem oli poolakate vastus ka Vene punase imperialismi teatlikul «Ahvarduse», et iskosol otalv ikka endale tugipunktil astud rahvaste teatava demokraatliku partei meeleolude ja püüete, nilema meele, poolakad, püüet meid lõhestada... külvata meile vahelo tüli ja vaenu ja meid jõuetiku alna. Need vanad tsaristaeagsed võlited ei lineata meid augugi ja me oleme kindlad iskosolile, et ta villitaks avas oma lõelise nile, mis oli seni un

Kaevikud Riia rindel, kus eesti ohvitserid ja sõdurid omavahel arutasid rahvuspolkude loomist.

hooltsa grimeeritud kõlavate hüüdsõnadega: revolutsioon, vabadus, vend

Nii selget keelt kuuldi tol ajal mujal veel harva. Sõjaväes, kus ei kujunenud ümber mitte paberlikud seadused, vaid riik lihtsalt algjoud ise, kandis rahvuslik enesemääramine algusest peale palju teravamat ja kaugemale ulatuvat kaju kui poliitilisel tähtsustamisel ja koosolekutel. Samal ajal kui Eesti poliitilise tegevuse kaardid Petrogradis ainult laiemat manoma valitsust ja oma maksimumprogrammiski ei läinud kaugemale provintsiaalsest autonoomiast, sihtis rahvuslik enesemääramine sõjavägedes algusest peale tõelise föderatsiooni, s. o. autonoomsete riikide liidu poole, kus osariigid oleksid tõeliselt ühealgused. See oligi, mispärast Vene sõjastlased, nii mõõdukad kui ka äärmised, nii ägedalt selle vastu võitlesid.

Tõelset sõjavägede enesemääramise suunast ei olnud liikumissuundade harilikult ise veel teadlikud. Poliitilised vaated olid alles välja kujunemata; sündmused olid vormelitest kaugemale jõudnud ja liiguti rohkem käsikaudu. XII armee Eesti tähtsustava komitee esimees lipnik Riisenberg nimetas end antud erajutuse «rahvuslikuks anarhistiks», kuid esinemistes oli kindel rahvuslane.¹

Väga kiiresti joudsid eesti sõjamehed varsti riikliku autonoomia mõtlemiseni. Seal moodustati 10. mail Eesti Sõjaväe liidu liit, mille kesktolmukond jäi Lappeenranta. Tähtsaks siseorganisatsioonidel sõjaväeõpetaja Niggol, kes ka Venemaa eesti asundustega ühendust pidas. Enamlikku vastasrinda esindasid Helsingis Kiilaspea, Uripea, lipnik Jõgi jt. Kuuskõlas partel värviga seisis usk Venesse: mida «vasempoolne» oli, seda kindlam oli usk vene rahvasse.

Viiburi eesti sõjamehed seisid blokis teiste muurahvastega, kes kokku moodustasid garnisoni enamuse. Nad olid ainukesed Vene väes, kellel oli soomlastega hea läbisaamine. Nähtavasti levisid sel teel neile ka soomlaste riiklikud vaated. Muurahvaid toetas 42. korpuse komandör, ukrainlane kindral Oranovski, kes hiljem 1917. a. augusti rahutustes Viiburi kindluses tapeti. Muud sõjavõimud panid blokki esialgu naeruks; kui aga nähti, et see oli ainuke, kus kord veel jalul, tõusis lugupidamine.¹

Viiburi eestlased eesotsas K. Kirschbaum-Utustega olid esimesed, kes võtsid üles Eesti riikliku autonoomia nõude Eesti asutava koguga ja Venemaa tegeliku föderaliseerimise, kuna nad kartsid Venelt rahvuslikku sallimatust ja anarhiat, mis Vene asutavat kogu ehk üldse ei lase kokku tulla.

VOITLUS VENE TSENTRALISMIGA

Dr. J. Raamotil oli Tallinna Eesti liidu asutamisel oma ennustusega õigus olnud: ajutise valitsuse vastutulelikkus muurahvastele kestis ainult esimesed nädalad, siis võttis jälle hoo- gu tsentralistlik tagasikiskumine.

Revolutsiooni esimestel päevadel olid endised kubernerid ajutise valitsuse ringkirjaga asendatud kubermangu semstvo esimeestega või, kus semstvit ei olnud, — kubermangulinna linnapeaga. Tallinna linnapea J. Poska sai seega Eestimaa kubermangu komissariks. Nagu ajutine valitsus töötas kontaktis Petrogradi sovetiga, nii moodustas ka Tallinna sovetit erilise valvekomisjoni, kes kubermangu komissariga sidet pidas.

Kuid esimene konflikt ei tulnud sovetilt, vaid kohalikest vene ametnikelt. Uue korra juures tundis see Stolõpini sõnade järgi «vsjaki sbrod» — igasugune rämps —, et ta muulaste maal on saanud ülearuseks. Siseministeeriumile läksid kaebu-

¹ IEP — J. Leppik, J. Sild.

Petrogradi täidesaatva komitee istung. Vasemal istub endine
tallinlane advokaat Sokolov.

sed, Poska ajavat rahvuste vahekorrad teravaks. Siseministri
abi Štšepkin teatas selle peale Poskale, et ajutine valitsus ole-
vat 30. märtsil otsustanud kubermangu komissarideks Balti-
maadele nimetada venelasi.

Eesti liidu ägeda koosoleku järel esitati siis 6. aprillil ajutisele valitsu-
sele J. Tõnissoni, Jüri Vilmsi, J. Raamoti jt. allkirjadega märgukiri, kus
nõuti Poska kinnitamist alaliseks komissariks ja K. Partsi tema abiks Lõuna-
Eestis, põhimõttel, et ametnikud tundku kohalikke olusid ja keelt ja neil olgu
kohaliku elanikkonna usaldus. Venelasi oli Eestis ühes ajutiste sõjatöölis-
tega mitte üle 4% elanikkonnast ja neist enamus ametnikud oma peredega
— «taškentlased». Märgukirjas lükati kibedusega ümber venestajate ametnike
laim, nagu oleksid eestlased separatistid ja vaenulikud vene rahva
vastu. «Vene riigist lahkulõõmise üle keegi Eestis ei mõtle ega kõnele.
Eestis püütakse lähedasele ühendusele vene rahvaga Vene riigi föderaalse
korralduse alusel Eesti autonoomiaga ja vähemusõiguste kaitsega.» Tõsiste
sõnadega hoiatati selle eest, et rahvuslike kitsenduste ärakaotamist välja
kuulutades valitsus tegelikult tsaariaegset venestuspoliitikat ei jätkaks.
Poska ja Parts jäid oma kohtadele edasi, kuid sellega tagasikiskumise kat-
sed ei lõppenud.

¹ «Peal. Teat.» 12. IV 1917.

Jaak Tõnisson.

Ümbrus — endine talurlaste instituut — Petrogradi
töödava komitee hilisem asupaik.

10. aprillil esitas Eesti delegatsioon maeministeeriumile oma esindu
maeministeeriumi kaudu panemiseks, Vürst Lvovi volitusele kuulutas Poska
«pea» valimised maal välja 21. mail, Seadusliku maasinduse loomine
ei saanud aga toimuda Tallinnas sovettile, kes püüdis mängida kõrgemal
koostöökohalid talu talu talu, kuigi ise ainult Tallinnas esindas ja pe-
ri 1. ja 2. Venia ajavähe ja ajatööliste venekeelne asutus. Veel vähem meel-
e see Eesti esindus, kes oma kampaaniaga Eesti rahvusväeosade vastu
statisid aias mid kuhunud ja veel mingit poolehoidu maal ei saanud

14. aprillil esitati kirjutada Ispolkom Poskale, et maakonna-
a maad 21. mail 25. juunil edasi lükata. Seda soovivat paljude kreiside
talupojad ja organisatsioonid, seal et talupojad lähema ajaga ei saavut
talupojad vastu vaadatud, valitud organiseerimata talurahva seas toimie
ale. «Kõrge talu talu talu, mis põhjustaksid ümbervalimisi.»

14. aprillil esitati kirjutada Ispolkom Poskale, et maakonna-
a maad 21. mail 25. juunil edasi lükata. Seda soovivat paljude kreiside
talupojad ja organisatsioonid, seal et talupojad lähema ajaga ei saavut
talupojad vastu vaadatud, valitud organiseerimata talurahva seas toimie
ale. «Kõrge talu talu talu, mis põhjustaksid ümbervalimisi.»

gramme kaela sadas. Tallinna töölised käsutati Poska vastu demonstreerima ja konkreetsete süüdistuste puudusel puhusid soveti juhid neile Kadrioru lossi esiselt, kuidas Poska olevat «seisnud lausa vastu nende ülesannete teostamisele, mis koalitsioonivalitsus enda peale võtnud». Peaminister Lvov kuulutas aga soveti sammu seadusevastaseks ja kuritegelikuks, mida kõigi abinõudega käskis likvideerida.

«Tallinna vabariigi» massu saadeti vaigistama Petrogradi ispolkomi liikmed N. D. Sokolov ja Borissov, kes katsetasid «sotsiaalkokkuleppe-
lastele» omast kompromissitaktikat, ilma et nad asja kohta eest'astelt midagi
oleksid pärinud, panid nad sovetile ette kahe vägitse asemel jääda ühe
juurde: Poska tagandada, kuid valimiste edasilükkamisest loobuda, sest
Petrogradis püüdvat just kodanlus asutava kogu valimisi edasi lükata, kuna
kogu demokraatia neid kiirendavat. Soveti puikles kangekaelselt vastu.
Aiampolkovnik Kostandi, libe kreeklane, kes veel hiljuti Eesti diviisi ülima
kohast unistanud, vastas tormiliste kiiduavalduste all: Tallinna soveti ole-
vat kül'alt küps, et Petrogradl eestkostmist mitte vajada. Anvett toonitas,
et soveti otsus ei tähendavat muud, kui et kohalikud valitsusametnikud olgu
soveti poort valitud ja tema ees vastutavad, mis Kroonlinnas juba olevatki
läbi viidud. Viie tunnise ägeda vaidluse järel nõustus soveti lõpuks kompro-
missiga.

Siis tuli Sokolov Eesti liitu kuulama, kas ei saaks Poska asemele teist kandidaati; ta kurtis valitsuse raskustest Kroonlinnas, kus viimased fordid enamlaste kätte minemas, soovitas järeleandmist. Temale vastati, et soveti tujude järgi tantsimine annaks lagunemisele aina hoogu. Maalt kostis isegi ähvardusi Tallinna isoleerida, kui venelased sovetis kauem mõtlevad Eestit valitseda.

Valitsusel ei jäänud muud teed, kui konflikti venitada: Poska kutsuti aruandmiseks Petrogradi, kubermangu valitsemine anti aga ajutiselt kindluse komandandi admiral Leskovi kätte. Konflikti lõplik lahendamine oli üheks otstarbeks, milleks Tallinna Eesti liit rahvaasemikkude kongressi kokku kutsus. 2. juuliks, kui see kokku astus, oli aga Poska ilma suurema kärata juba endiselt ametis. Rahvaasemikkude kongress avaldas Poskale usaldust ja otsustas, niisama nagu veidi hiljemini I Eestimaa sovettide kongress, et komissari valib maapäev. Sovettide kongress tarvitas veel seda juhust protestimiseks, et Poska on ikka-

Kuidas Vene rahvuslik ja punane imperialism Eestis kahasse
töötasid, seda kirjeldas J. Seljamaa ülevenemaalise sovettide
kongressi rahvussektsioonis Petrogradis 1. juunil: «Endised
tsaariametnikud on Eestis alles kohtadel, ainult rinnas vene

¹ «Izvestija» 30. V 1917.
² Laaman Ed.

² Laaman, Ed.: Eesti lahkumine Vene riigist (edaspidi Laaman, E. Lahkum.), lk. 13.

kuu tiheduse allikate asemel punased liidid. Ministeerium
seisab siiski võttes ju rahvakoolide venestajaid direktorist ja ins-
pektorist kõrvaldada, aga sellel ei saa olema tagajärge, sest
liidid on ministeeriumi käes. Kohus on tsaarilealne, oma
alvõimudeks tehesse takistust. Eesti sõjameeste
komandant ei annud luba; venelastest koosnev soovitt tahab aga
nõuad valitseda.

valitakse kongressi otsustab igapäev palju suuremaid küsi-
musi, määrab sõja rüü ja kuulutab maailmarevolutsiooni. Aga
valitud rahvaste lahendamist lõpetatakse edasi asutava koguni,
just nagu Stolõpinid lõõtsõna järele: enne rahunemine, siis

"Üldi ühendamine kaalis Balti kubermangude rahukohtu-
nõu tõi välja ühe niisuguse, et jäetagu kohalikuks kohtu-
töös ühe hool, sest Vene kohtud olevat Baltimaal 27 aastat
täiesti rahuldavalt töötanud."

Vene rahvustaliku poolepangani kandidaate Veebruarirevolutsiooni aegu
 ja hilisest revolutsiooniliseks kommunistlikuks olnud konstitutsionalistide demo-
 kraatide (shakhtsh) meeskonda kuulufand. Nende juht prof. P. N. Miljukov
 seadis meile hulga tegevustareid, et 1905. aastal oleval vöib-olla juhtus
 et ol kaks Vennama rahvad elukad vöinud veel öliseks riigirahvuseks
 lühha aegade, kuni valitsus loomise mahuarumise ja moodumise äärmis-
 ehitavasti muut äga kaitsete prakoonne, et veel 1917. aastalgi see hilja
 eluga

[illegible][illegible]

1 April 1946 to 15 V 1947

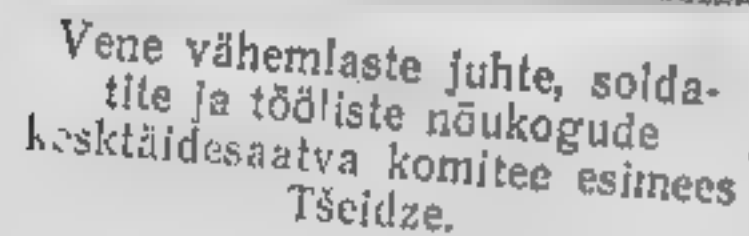
«Vabaduse», Põhinegradi ajaleht (eduspld «Vabadus»), 27. VIII ja 3 IX 1917

Received 10. 6. 1988

Printed in U.S.A.

Siseministeerium pidi veel määrused välja töötama Eesti maaomavalitsuse eelnõu kehtima panekuks. Seal kerkis juhus revolutsiooni mesinadalate esimesi lubadusi tagasi tõmmata 30. märtsi määrused jäeti kõrvale. Ministeerium esines kavaga laiendada Baltimaale sisevene semstvol, mis olevat «kohasem» 26.—29. mai nõupidamist.

semstvo eelnõu siiski tagasi, kuid
vaidles visalt Poska ja Piibu ka-
vas ettenähtud kubermanguvalit-
suse ja ametite, talurahvakomis-
saride, rahvakoolide direktorite ja
inspektorite ärakaotamise vastu,
kuigi kohalikud tegelased seleta-
sid, et need tegelikult enam üldse
ei funktsioneerinud, sest elanikel pole
nende vastu vahematki usaldust.
Valitsuse esindajad püüdsid kõ-
vendada kuberner-komissari või-
mu, Eesti esindajad soovust teha
maapäev algeliseks parlamendiks
oma ministrite kabinetiga, kus
kuberner-komissar oleks ainult
seaduslikkuse valvaja nagu
kindralkuberner Inglise domini-
oonides. Ajutise valitsuse juriidi-
line komisjon kartis maapäevale
ilga suurt seadusandlikku võimu
anda, kui see ise peaks võima-
naanõukogudes. Et aga konflikt
s, osutus juriidiline komisjon mõ-
ks siseministeeriumist.² Lätlaste
ita ei tulnud aga komisjon vastu
endas vajadusele tüürida rahvus-
staksid föderatsiooni, siis vastas
Kokoškin, et ta sellega kunagi
ndavat Venemaa lõhkumist. Ilma
veel ikkagi kuidagi läbi, sest
rahvad Venemaa jaoks kinni

määrata asjaajamise korra maanõukogudes. Et aga konflikt Ukrainaga oli juba täies hoos, osutus juriidiline komisjon mõneski asjas järeleandlikumaks siseministeeriumist.² Lätlaste palvele Latgalet Lätimaaga liita ei tulnud aga komisjon vastu ja kui eradotsent A. Piip tähendas vajadusele tüürida rahvusühikute loomisele, mis moodustaksid föderatsiooni, siis vastas komisjoni eesistuja professor Kokoškin, et ta sellega kunagi nõustuda ei saa, sest see tähendavat Venemaa lõhkumist. Ilma Baltimaadeta saavat Venemaa veel ikkagi kuidagi läbi, sest Balti sadamaid ei või ju Balti rahvad Venemaa jaoks kinni

¹ «Post.» 10. ja 28. VII, 1. VIII; «Vabadus» 28. VII 1917.
² MIV, I, lk. 66; A. Puig on all.

² MIV, I, lk. 66; A. Puip on siin teatavas vastuolus (26. VI 1917) ja viimane näib täpsem olevat.

[illegible]

...Eesti muudpev Toompea lossis kokku astuda ja kuber-
mangu valitsuse ning rüütelkonna maaomavalitsuse asutusi üle
võtma hakata.

Balti ajaloolane parun W. Wrangel tähendab selle ajajärgu
kohfa üllatusega, et eestlased Balti traditsioonilise võitluse
Vene tsentralismi vastu seitsmest punktist üles võtnud ja jät-
kanud, kus ta Balti rüütelkondadel pooleli oli jäänud.¹ Sellele
võib ainult juurde lisada, et ka tolleaegne Vene võim, Veebruarire-
volutsiooni kadetid, olid võitlust Vene tsentralismi eest sa-
nud. Rahvaste ja maade vastastikuseid suhtumisi muudavad
revolutsioonid vähem, kui arvatakse.

EESTI RAHVUSPROGRAMM

Midagi ei olnud iseloomulikumat revolutsiooni mesinädalate
romantikale kui kohtuminister A. F. Kerenski kõik Tallinna.
Tema vastuvõtmisel «Estonias» 10. aprillil ütles O. Strandman
Eesti Liidu nimel, et eesti rahvas jätab oma saatuse ülevene-
maalise asutava kogu hooleks ja et autonoomse korralduse poo-
le püüdes ei ole eestlaste keskel seni häält kuuldavale tulnud
Venemaast lahkulöömise kasuks.

«Eesti rahvas ei ole ilal vene rahva vastu olnud,» vastas Kerenski,
«vaid ta oli Vene türannia vastu. Vene sotsialistlik ja demokraatlik mõte
usub, et töö ja vabaduse ideaal viib demokraatia ühinemisele, aga mitte
vastuoludele. Meie vaatame rahulikult tulevikku ega usu neid, kes kuulu-
tavad, et Venemaa vabadus riigi lagunemise algust tähendab. Julgelt ja
puhta südamega tuleme teie juurde ja ütleme: kui tahate, tulge ühes meie-
ga, kui ei taha — o'lete vabad. Ja kui te meiega kaasa tulla ei taha, siis
oleks meil küll valus, kuid me kannataksime ka selle teenimata haavamise
ära, sest oleme ju senil vana korra surve all veel palju ja palju halvemat
üle elama pidanud.»

Kerenski kuulus sotsialistide-revolutsionäärade erakonda, kes
toetus peamiselt talurahvale ja oli Vene erakondadest kõige
vastutulelikum muurahvastele. Selle erakonna häälekandja
«Delo Naroda» pani ette Venemaal samasugust föderatiivset
põhiseadust teostada, nagu Põhja-Ameerika Ühendriikides
Inglise ülemvõimu alt vabanedes 1776. a. kehtima pandi.
Ettepaneku vastu ei olnud aga mitte üksnes kadetid, vaid
ka vene sotsiaaldemokraadid. Enamlaste «Pravdas» kirjutas
Džugašvili-Stalin «föderalismist vastu»: Et Ameerikas konföde-
ratsiooni või föderatsiooni sisse seada, oli tarvis lahusolevad

¹ «Balt. Mntsschr.» 1923, lk. 203.

...ja järele oli Ühendriikide maaandadeku areng
...kõige suurem, et Venemaa föderatsiooniks muuta,
...sellele ettepanekule ei olnud ühtegi vastust. Edasi
...ja see oleks täiesti tagurlik. Föderalism on ainult
...Kapitalismi areng nõuab unitaarsel korda. Pen-
...Ameerika, nagu ka Kanada ja Šveits, mille rahvaste,
...omaduste järgi osariikideks jaotatud. Föder-
...rahvuskõlakust ära ei otsusta, vaid ainult
...Radikaalne lahendus oleks
...laiklöömise õigus või autonoomia
...raamid.

...võimude langes oma tsentralismilt täiesti kokku kadettide
...B. Nolde omaga, annuke erineva
...taktikaline sõel, mille Lenin
...programmi võtnud, et rahvaste enese-
...oma eesmärkides ära kasutada, niisamuti
...taktikalised olid, miks enamlased, pärast aja-
...tundes ise hiljemini
...nõukogude vabariigiks kuulutasid.

Eesti rahvased võtsid Stalini seisukoha kohe ilma õhgei
...«rahvustluse» ees ja püüdes
...«vastuoks» kodanlikesel,
...ja sõdisid autonoomia
...«Eestil»
...et nad oma Eesti maa organid
...panisatsiooni muuta
...varemini vaeval
...peale sündinud.

Maailmaste konverentsil pani Anvelt 15. augustil otsusta-
ma, et Eesti oleks klassi kohus on Eesti maa Venemaast äralahu-
...võit vastu olla ja ühtlasi nõuda, et Eesti-
...omavalitsus maksma pandaks ja
...pliridesse jääks nii
...parlamendis.² Miks Venemaa
...seletasid enamlased
...«palju tagurlikum». Vene
...«une sõna» ütleni,
...enamlastele.

² «Balt. Mntsschr.» 1923, lk. 203.

³ «Balt. Mntsschr.» 1923, lk. 203.

⁴ «Balt. Mntsschr.» 1923, lk. 203.

⁵ «Balt. Mntsschr.» 1923, lk. 203.

Tõeliselt oli aga liialdus seegi enamlaste jutt, nagu oleksid eesti rahvused nõudnud «Venemaaist lahutatud» osariiki. Nõudes föderatsiooni, ei mõeldud seda kaugeltki nii avarana, nagu see esines Ühendriikide 1776. a. põhiseaduses. Kõigi eesti rahvuslike erakondade nõudmised ei ulatunud sõna valjemas mõttes mitte riikliku autonoomiani, vaid nende sisuks jäi laiem provintsiaalne autonoomia keskvõimu prioriteediga. Iseloomustav oli K. Pätsi resolutsioon I Eesti sõjaväelaste kongressil Tallinnas, mis 21. juunil ühel häälel vastu võeti ja kus Eesti osariigi ja keskvalitsuse vahekorra määramine jäeti Vene asutava kogu, s. o. keskvalitsuse võimkonda. Seda keskvalitsuse prioriteeti ei suutnud muuta tingimus, et vahekorra eelnõu olgu enne Eesti maapäeval valmistatud ja Eesti rahvuskogus heaks kiidetud.¹ Veel vähem muutis seda nõue, et ajutine valitsus tunnustagu Venemaa rahvaste autonoomia põhimõtte kehtivaks juba enne asutava kogu kokkuastumist ja pangu Eestimaa ametiasutustes eesti keel kohe asjaajamiskeeleks. Seega sihtiti ainult Vene erakondade «mitte-etteotsustamise» ja edasilükkamispuüete vastu. Kuigi kongressil oli jutt väikerahvaste huvide kindlustamisest rahukongressil, puudus nõudmine, et osariigid olgu rahukongressil esindatud. Kui lipnik Riisenberg seda ette pani, vaidles K. Päts vastu; ta arvas, et seega ei nõustuks liitriigid, kes ei või teada, mis vaated on ühel või teisel väikerahval, sest nad ei ole kunagi esinenud kindla üksusena. Selle asemel soovitas K. Päts Venemaa ja siis ka vaenuriikide väikerahvaste kokkukutsumist, kes oma vormelid välja töötaks ja ühe esindaja kaudu rahukonverentsile ette kannaks.²

Riikliku autonoomia seisukohale asusid ainult Viiburi eestlased, sõjaväelased kui ka eraisikud eesotsas K. Kirschbaum-Ulusega, kes ses mõttes esitasid 31. mail märgukirja peaminister vürst G. Lvovile — asi, millest olid neid tagasi holdnud Petrogradi eesti tegelased ja Jüri Vi'ns, «et mitte Vene demokraatiat haavata». J. Poska aga oli arvanud: «Esitage pealegi — kasu ta ei too, kahju ka mitte.»

Märgukirjas avaldati kahtlust, kas kogu Venemaa asutav kogu saab töövõimeline ja autoriteetne. Venemaa masside madala kultuurilis-poliitilise taseme juures olevat tõenäolisem oodata miitingukõnemeeste ja parteifanatikute valimist ja asutav kogu muutuks tüütuks miitinguks, mis anarhiat suurendaks. Venemaa mitmekesisest rahvastest riigi prob'eemi võiks lahendada ainult tema jaotamine autonoomseteks ühikuteks, mida korraldavad nende eneste asutavad kogud, kuna ülevenemaaline asutav kogu moodustataks autonoomsete ühikute delegaatidest.³

¹ «Eesti Sõjamees», Tallinn (edaspidi «E. Sõjam.»), 29. VI 1917.

² «Tln. Teat.» 22. VI 1917.

³ «Peal. Teat.» 7. VI 1917.

Vast L'vov, pea kindl meelud, vaidles tund aega Viiburi eestlaste vastu, aga ei võinud vastu seista ühele kolmalele. Mõni eesti keelne ajakirjanik ja kahtleva kommentaariga, kuid mingit olulist mõju tal ei olnud.

Kõik need kahtlused K. Kirschbaum, P. Schneider jt. veel ülesõime ettevalmistajate kongressil 10.—13. juunil Lappeenranta, nõudes Eesti riigile ka oma raha ja oma sõjaväe ühiseks järelevalveks. See oli viimane etapp ja riigikogus kindlaks määrati Eesti riigi autonoomia. Kirschbaum arvas, et see oli tõttu Vene kehtestatud võimude kokku tulemisel.

Kirschbaum-Uluse ja K. Luts, A. K. Kirschbaum jt. kes olid nõusid, et need poolid, loolid jne. O'ei. Kirschbaum ja Viiburi miitingusid, mis ühises mõttes ja ühises meeleolus. Kirschbaum-Uluse ja K. Luts, A. K. Kirschbaum jt. kes olid nõusid, et need poolid, loolid jne. O'ei. Kirschbaum ja Viiburi miitingusid, mis ühises mõttes ja ühises meeleolus.

Kirschbaum-Uluse ja K. Luts, A. K. Kirschbaum jt. kes olid nõusid, et need poolid, loolid jne. O'ei. Kirschbaum ja Viiburi miitingusid, mis ühises mõttes ja ühises meeleolus.

Kirschbaum-Uluse ja K. Luts, A. K. Kirschbaum jt. kes olid nõusid, et need poolid, loolid jne. O'ei. Kirschbaum ja Viiburi miitingusid, mis ühises mõttes ja ühises meeleolus.

K. Kirschbaum-Uluse junkruuna Vene vürst. Võitis osa nõuandest ja volitustest tegevusest, Veneuuri-revolutsiooni järel radikaalsenaad laenuvõtte nõudjaid sõjaväelaste kongressidel

¹ «Tln. Teat.» 20. VI 1917.

² «Tln. Teat.» 20. VI 1917.

Samal päeval, kui see kutse avaldati, ilmus ka teade, et siseminister on Poska tagandamise Tallinna soveti poolt põhjendamatuks leidnud ja Poska edasi jätnud kubermangu komissariks.¹ Petrogradi soveti abiesimehe N. D. Sokolovi pealekäämistel oli Tallinna sovett küll 30. mail möönnud, et õigus kubermangu komissari nimetada kuulub ajutisele valitsusele.² Kuid nüüd läks soveti kops üle maksa. Ta telegrafeeris Sokolovile ähvarduse, et kui Poskat viibimata ei tagandata, siis sovett otsekohe «üles astub». Siseminister kutsus siis Poska «asjade täielikuks valgustamiseks» jälle Petrogradi, kuna kubermangu valitsemine jäi ajutiselt kindluse komandandi admiral Leskovi peale.³

Samal ajal oli nelja riigiduumade liikmete nõupidamine hoiatushüüu tõstnud, et Venemaa aastakümneteks Saksamaa orjaks saab, kui senine tegelik sõjariistade rahu muutub eraldirahuks. Selle puhul võttis «Postimees» (5. VI) üles Eesti rahvuskogu kokkukutsumise mõtte: «Silmapilk on nii tõsine, et meie rahvas abitult ootama ei tohi jääda, mis tulevik toob. Vaid meil tuleb tulevastele sündmustele kindlasti silma vaadates teha, mis peab sündima, et meie oma kohust tuleviku vastu täidaks.» Tallinna Eesti liidu kutse peale tulla maa-asemikkude kongressile valimiste kehtivuse ja kubermangu komissari küsimusi lahendama võttis «Postimees» järgmisel päeval, kui siseministri telegramm Poska edasijätmise kohta ilmus, eitava seisukoha. Siseministri otsusega olla komissari küsimus juba lahendatud ja seniste valimiste mittekehtivuse küsimust ei saa meil üldse ollagi.⁴

Isiklikel läbirääkimistel olid Tallinna esindajad arvanud, et rahvaasemikkude kongress võiks valida mingi ajutise esinduse. Ukraina «raada» järele enam vajadust ei oleks, küll oleks aga vajadus rahvuskogu kokkuastumise järele, kes seaks üles rahvuspoliitilised sihid, mida üksmeelselt taotletaks.⁵

Tulemuseks oli mõlema idee liitmine. Rahvaasemikkude kongress lükati 18. juunilt edasi 2. juulile ja lisati talle juurde rahvuskogu koosolekud, kus seisukohti pidi üles seatama kõigis rahvuspoliitilistes küsimustes, alates riigikorrast ja lõpetades maa-, kooli- ja kohtuküsimustega.

¹ «Päevaleht», Tallinna ajaleht (edaspidi «Pvl.»), 5. VI 1917.

² «Kiir» 1. VI 1917.

³ «Päevaleht» 7. VI 1917.

⁴ «Post.» 6. VI 1917.

⁵ «Pvl.» 15. VI 1917; «Post.» 23. VI 1917.

Nende kongresside kokkukutsumise teinud enamlaste «Kiir» koheselt ajakirjandusele kutsus (10. VI), mis olevat sihtinud Tallinna sovetti. Kui Tallinna sovett ja Ukraina valitsus oleksid «sõjariistade» ja nende seas olevat terava veel palju kihutustööd teinud, et need arusaamadale ja oma õigetele klassihuvidele. Kogu ettevõtte olevat «ühhemata» mingi rahvusluse ja laamalaadse peale. Kuidas maa-asemikkude kongress ja maa-asemikkude, mis tulevat seeläbi lahendada, kui aga oleks nõupidavaks, tegutseda, mis määritavalt kihutustööd ära kasutada. Rahvuskogust ei tulevat, mis mingil tingimisel oia võtta, seal äkki küsimus, mis seal arutada tuleb, et oleval puhtestilise. Olevat sihtlik klass, et vene soldatid end Eesti rahvasse segavad. Demokraatid olevat praegu kohaliku sõjaväe ja linnatööstuse juht olemas ja just seda tahetavat rahvuskogust eemale tõrjuda, et seal tsaristliku poolt autonoomia küsimust otsustada.⁶

Enamlaste seisukohaga ühinesid ka sots.-revolutsionärid ja vähem-

Vilnast juures mängisid osa kartused, et «Ukraina sündmuste mõjul Tallinnast sätinud ringkonnad» tahavad «meie autonoomia küsimust hõlpsalt ära otsustada». Ukraina sündmused mõjutasid tõesti Eesti meeli, mis ei olnud nii suures ulatuses. Ukraina keskraada oli juba mitmeid kordi oma tahtmise soovi avaldanud, et see põhimõtteliselt tunnustaks Ukraina autonoomiat, teinud alla annaks 12 kubermangu, seutaks ajutine valitsus ja loomaks ajutine Ukraina asjade jaoks ja looks Ukraina sõjaväe. Sõjaväe juht D. M. Štepkini ettekande peale otsustas ajutine valitsus juunil 1917. Ukraina rahvuslikke isearasusi küll tunnustada, kuid mitte midagi ära võtta, mis avalava kogu rahvust võiks ette otsustada. Ukraina sõjaväelaste kongress keelduti ära.

Kongress astus äkki Kiievi kokku ja 10. juunil kuulutati välja esinev manifest, millega rahvast kutsuti looma organit, mis võiks autonoomia küsimuse panemiseks. Algasid Ukraina autonoomia teostamiseks läbirääkimised ajutise valitsusega, mis viisid valitsuskriitide ja kadettide lahkumisele koalitsioonist.

Eestlastel oli ukrainlastega kauemat aega lähem kontakt. Eestlaste algatusel peeti Petrogradis 10. aprillil autonoomistide-föderalistide nõupidamine, kust võtsid osa duuma liige Poola-keelne eestlane, ukrainlane Slavinski, rootslane professor Tlander, J. J. Tomsson, Jaakson jt. Loodi komisjon, kes pidi ülevenemaalise muurahvaste kongressi kokku kutsuma. Juunil algas peeti Petrogradis teine koosolek, kus komisjoni väljatöötatud platvorm vastu võeti ja otsustati 5.—7. augustini muurahvaste konverentsi kokku kutsuda. Platvorm ei pooldanud autonoomiat ja silmapilkselt autonoomia teostamist, vaid nõudis ainult, et ajutine valitsus rahvaste enesemääramise õigust

⁶ «Kiir» 10. VI 1917.

⁷ «Kiir» 21. VI 1917.

⁸ «Kiir» 22. ja 28. VI 1917.

⁹ «Töö Lipp», Tallinna ja Tartu ajaleht (edaspidi «T. Lipp»), 1. VII 1917.

¹⁰ «Kiir» 11. VII 1917.

¹¹ «Kiir» 12. IV 1917.

deklareeriks ja rahvusministri koha asutaks. Autonoomilisi põhiseadusi pidid välja töötama kohalikud asutavad kogud ja ülevenemaaline asutav kogu pidi neid kinnitama. Üleriiklikuks pidid jääma välisesindus, riigikaitse, tööstus ja kaubandus, teed,

kodanikuvabaduste tagatised, sotsiaalseadused ja nende rahandus, millega Vene riigi ühtlus oleks õige kõrgeel määral kindlustatud.¹

Maapäeva esimene esimees Artur Vallner. Töörakondlane, hiljem enamlane.

Ukraina ja ajutise valitsuse konflikt puhul kirjutas Jüri Vilms: «Ajutine valitsus kuulutas Poola iseseisvaks. Ära lühutada Venemaast üksikuid riigiosasid ja neid iseseisvaks kuulutada arvas ajuline valitsus oma õiguse olevat, aga palju vähemat — autonoomiat lubada — seda õigust ei arva ajutine valitsus endal olevat. Ajutine valitsus näib arvama, et tal riiki lõhkuda õigus on, aga riiki korraldada õigust ei ole. Asi ei seisa selles, et ajuline valitsus autonoomiat Ukrainale anda ei või, vaid selles, et ta anda ei taha.

Meie kohtuurijad sõdivad kõigest väest selle vastu, et miilits eestikeelseid protokolle teeb ja toovad oma seisukoha kaitsmaks tsaarivalitsuse põhiseadusi ette. Kui rumal pilge kõlab sarnasel olukorral ajulise valitsuse vastus Ukraina rahvale,

«et ta juba nii kui nii rahvaste keeli maksma paneb. Kogu Vene ajakirjandus kõigist vooludest, peale ühe või kahe erandi on Ukraina universaali vastu vaenuline. Vene demokraatia ei saa veel aru, et Venemaa tulevik Venemaa rahvaste vabas enesemääramises seisab. Kui Vene valitsus ja demokraatia otsekohe oma seisukohta rahvusküsimuses ei muuda, siis peab ka Eesti teed käma, mis Ukraina kätte näidanud.»²

27. juunil tõi Tallinna soveti «Izvestija» kõmusõnumi, mis pidi mitte-eestlastel kananaha ihule ajama: «Oleme kuulda saanud, et Eesti rahvuslikud organisatsioonid Ukraina eeskujul kõige lähemal ajal mõtleavad Eesti-maa täielikku iseseisvust välja kuulutada. Seepärast peab revolutsioo-

niline demokraatia kõik jõud pingutama, et edürast revolutsioonil nõrgenemist mitte sundida lasta.» Vahetult nõrkadeks osakesteks tõkeldatud, saavut Vene revolutsioon vaevalt ja nile oma ülesannetega. Lubatud lohtu ole ainult kultuuriline enesemääramine, kuna poliitilist enesemääramist võib anda ainult Vene asutav kogu. Seda kinnitas soveti häälekandja, kes samal ajal oma välispoliitika rajas rahvaste enesemääramisele ja mille toimel V. Uporov kinnitas, et ta solts-revolutsionäärina Eesti autonoomiat pooldab.¹

Kõmusõnumile vastas Vilms, nimelades seda ühe rahva teela vastu privoleerimiseks. «Meie nõuame föderatsiooni. Iseseisvus läheks meil rahvaste kanda, kui me peakski kord tema kätte saama. Tema kättepüüdmine looke aga pealegi lõhe meie ja kogu riigi demokraatia vahele, mida me soovime ühtsaks ei pea. Föderatsioon annab meie rahvale kõik, mis rahval vaja. Kuukil Eesti sotsikonnas ei ole iseseisvust nõutud ega ole sellest kõnelgi olnud. «Izvestija» tahab eestlaste vastu vaenulikkude meeleolu luua. Teda toimetab loomaarst Uporov, kes enne revolutsiooni oma vabameelsusega pool hoohelda ei võlnud. Ole õõ on saanud herrast suur sotsialist. Mustad lagurlaadid teevad punases mantlis musta ässitustööd edasi.»²

Nii auguste võitluste järel astus Tallinna kongress kokku, kui kõik otsesed põhjused tema kokkukutsumiseks juba möödunud olid. Ei maavalimiste kehtivuse ega kubermangu komisari küsimust polnud enam päevakorral; 18. juunil alanud «Kerenki pealetung» oli eraldi rahugi võimaluse kaugemale edasi lükanud.

Päev enne maa-asemikkude kongressi avas kubermangu komisari J. Poska kindluse komandandi P. N. Leskov ja rüütelkonna asemiku J. N. Hagemeisteri juuresolekul Toompea lossis 1. juunil Eesti maapäeva kui esimese Eestimaa rahvaesinduse, kelle kompetentsi kuulub ka «selsukohta võtta, kuidavilisi tuleks Vene riigi korra nii luua, et üksikute rahvaste enesemääramise õiguse kõige laiemal määral ärakasutatud võiks saada ja seal muures kogu riigi ühtlus ja tema juur selle all ei kannataks». Tallin ütles maapäeval õiguse olevat riigivalitsusele kandidaatide nimelada kõrgematele ametikohtadele. «Sel põhjusel saatsin mina ja minu abi h. Jaakson täna hommiku telegrammi teile edasi, et ajutine valitsus meid ametist lahti laseks... Meie uus ajalugu algab tänasest päevast peale.»

Maapäev määras oma asjaajamiskeeleks eesti keele. Tema ajutiseks esimeheks valitud A. Vallner avaldas veendumust, et «meie peame Vene demokraatliste jõududega edasi töötama. Lõal, seal poolt on viimasel ajal mõningaid arusaamatusi ette tulnud, kuid need on kõrvaldatavad». J. Tõnissoni ettepanekul saadeti ajutisele valitsusele tervitusteletogramm, kus öeldi, et maapäev näeb Eestimaa ajutises omavalitsuses «ainult ülemi-

¹ «Vabadus» 6. VII 1917.

² «Pvl.» 21. VI 1917.

¹ «Tln. Tent» 27. IV 1917.

² «Pvl.» 29. VI 1917.

nekuastet maa lõplikule autonoomsele korraldusele demokraatlikel alustel Vene föderatiivse vabariigi üldises korras». Telegrammi lõpuosast soovitas sõnu «Venemaa föderatiivsest vabariigist» välja jätta sotsiaaldemokraadist vähemlane V. Maa-
sik nelja hääle toetusel, mis aga tagasi lükati.

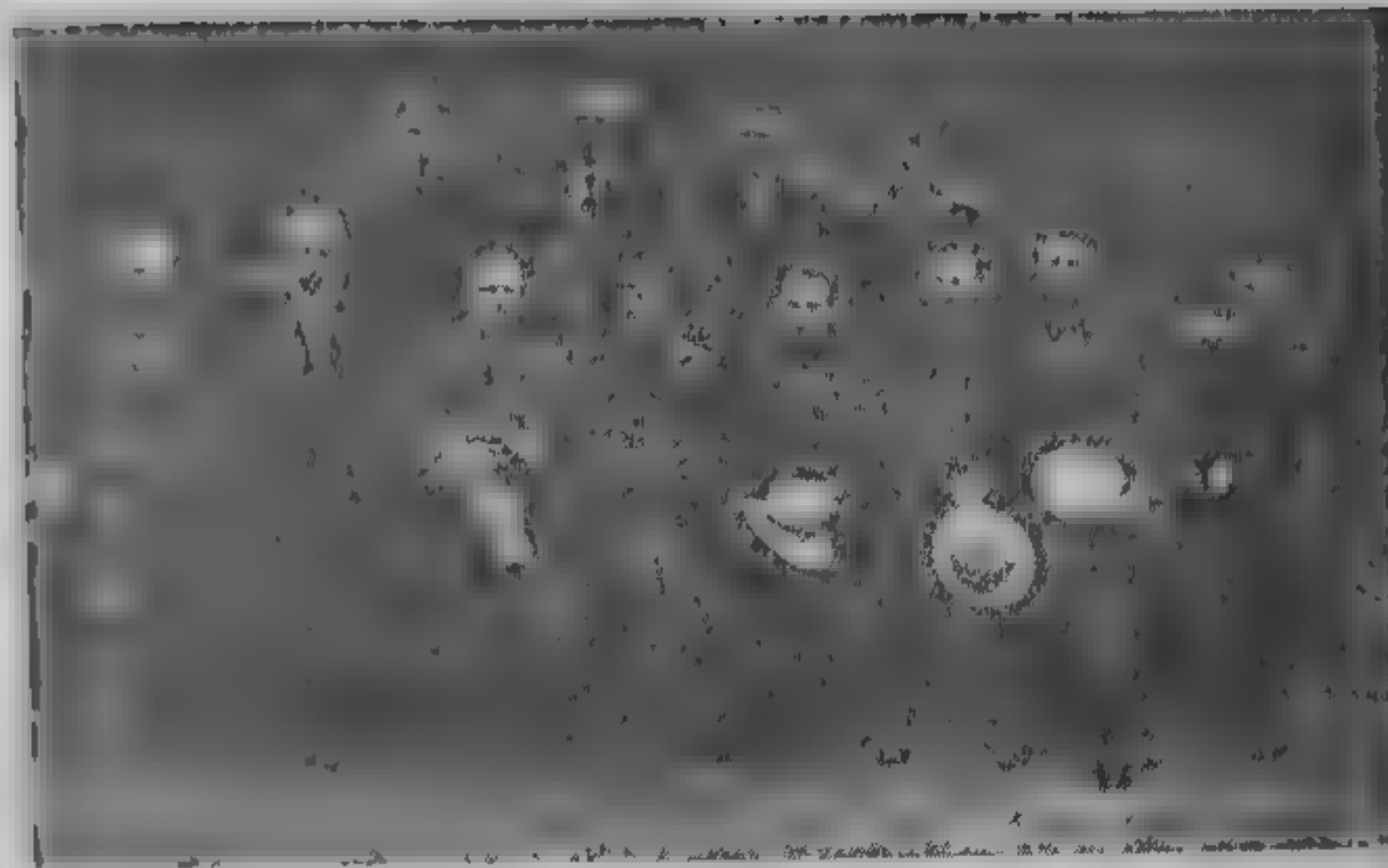
Maa-asemikude kongress, mis järgmisel päeval «Estonias» kokku astus, osutus ülesandetuks. Ta sarnanes Tartu 1905. a. aula kongressiga mitte ainult suurelt arvult, vaid ka segaduselt. Koos oli ligi 800 esindajat ja neli tundi kestis lahing juhatuse valimise pärast. Siis lõhkes kongress ja lahkus vasem tiib, kes vastuoksa 1905. a. kongressile siin vähemusse jäi, deklareerides, et peab maapäeva kompententsemaks kubermangu komissari küsimuse otsustamisel. J. Poska, kellele usaldust avaldati, teatas, et ta juba esimesel ametinädalal valdadele ette pannud omavahel peeti keeles asju ajada. Kubermangu valitsusega läbirääkimiseks jäänud vene keel sellepärast, et sinna veel umbkeelsed vene ametnikud on jäänud, kelle vallandamist Tallinna soveti valvekomisjon järjekindlalt takistavat. Keelte üheõiguslus pole veel käes, kuid eesti keele õigusi on laiendatud. Tõeline põhjus, miks soveti komissaridega rahul pole, olevat «Kiires» õieti avaldatud: komissarid pole alati soveti sõna kuulnud, vaid on püüdnud iseseisvad olla.

Rahvuskongressile, mis 3. juulil algas, tulid enamlased suure meeleavaldusega teatama, et nad «kodanlaste rahvuskogust» osa ei võta. Vähemlased ja sots.-revolutsionäärid piirdusid teadaandega, et nad jäävad kongressile kui mitteametlikule nõupidamisele. Siin läksid vähemlased ja sots.-revolutsionäärid rahvusküsimuses juba tõsisemalt lahku enamlastest, mis viimaseid märksa pahandas.

Kui enamlased lahkunud, läks Eesti riigipoliitilise ideaali ülesseadmine kaunis üksmeelselt.

Tallinna Eesti liidu esimees Jüri Vilms seletas, et täieliku iseseisvuse poole ei saa püüda ega ka lihtsa autonoomiaga leppida, vaid tuleb taotleda üheõiguslikku osariiki föderatiivses Vene riigis. Riigikorra määraks ülevenemaaline asutav kogu, mille põhjal siis osariikide asutavad kogud kokku astuvad ja oma põhiseadused välja töötavad. Osariikide üheõigusluse kaitseks oleks keskiparlament kahekojaline. Suuri lahkuminekuid Vene asutava koguga ei olevat karta. Oma nõudmiste loetamiseks saatku rahvuskogu oma esindajad Venemaa muurahvaste-föderalistide liitu ja asutatava rahvusministeeriumi nõukogusse.

J. Tõnisson soovitas mitte kõiki lootusi Vene asutavale kogule panna, kus suurvene rahvuslik sallimatus ja klassivõitluse teravus seks ebasoodsad. Oma nõudmisi tulevat juba enne järk-järgult maavalitsuse kaudu teostama hakata. Sotsiaaldemokraatide-vähemlaste seas, kellest mitmed maapäeval 1. juulil föderatsioonile vastu hääletanud, avaldati siin ka rahvus-

Rahvuskongressi juhatus. Istuvad V. Tomingas, J. Kukk, A. Birk, P. Põld, J. Pats, J. Vilms, M. Julikam, J. Seljamaa. Seisavad T. Käärrik, J. Kalin, J. Grünberg, A. Bachmann.

õigust seisukohta. Nende esindaja K. Luts arvas küll, et autonoomia oma-
valitsusele teostamiseks ei maksaks asuda; see võiks revolutsioonile kahju
tunda. Küll aga tulevat rahvusministri ametissepanemist nõuda ja enne
nõudmist asutavat kogu Eesti asutav kogu kokku kutsuma, et oma
põhiseadus välja töötada. Resolutsioon föderalismile kohta võeti vastu kõigi
häälega 13 erapooletuks jäämisel.

Lahkumine tuli rahvusesinduse kujundamisel. J. Tõnissoni nõu, et selle
valike rahvuskongress, ei leidnud üldist poolehoidu. Rahvaesinduse loomi-
seks otsustati maapäevale juurde valida 50 esindajat Eesti asunduste, sõja-
väelaste, Valga ja Narva linna poolt.

See ei olnud rahvuskongressil praktilisi, vaid ainult pro-
pagandistlikke tulemusi: ta piirdus sihtide ülesseadmisega tu-
leviku jaoks. Siin hakkasid juba autonoomia tagatiseid Eesti
poliitika juhtidele muret tegema. See oli, miks Jüri Vilms oma
lootused föderatsioonile veeretask:

«Autonoomia jätab siiski Vene keskiparlamenti otsustajaks meie maa-
paeva koguste üle Föderatsioon teeb aga Eesti osariigi teiste Venemaa
osariikide üheõiguslikuks. Sarnasel juhul ei saa Venemaa keskipar-
lamendi oma võnnuga meie maapäeva õigusi piirama tulla!» Selle tagatise
põndulikkusele juhtis aga tähelepanu K. Luts: «Kui föderatsioonil all
lase pole vaba lepingut mõistetakse ja autonoomia all ainult ühe suurema

poole vabatahtlist enesekiisendust, siiski on teine pool neist nii palju kordi oma suuruse ja rahvahulga poolest üle, et tõsist jõu peal põhjenevat tagatist meil ikkagi ei saa olema. Ailla kirjutatud paber — see on kõik, mis ühel kui teisel juhtumisel võib saada.»¹

See mure tagatiste pärast oli seda põhjendatum, et vene rahvuslased rahvuskogu otsuseid liiga kaugeleulatuvaks pidasid ja nende puhul ähvardava tooni võtsid: Venemaa Euroopa akna esimese luugi — Soome — järel hakkavat ka teine luuk keerama, et kinni kukkuda: «Ärge tehke nii, et pärast meie ja teie lapsed suure Vene revolutsiooni aega meelde tuletaks kui riigi rahvaste vaenuliste vahekordade algust. Pidage meeles, et te esialgu arveid teete ilma peremehega!»²

Nelle venelastele vastas Jüri Vilms ägedalt:

«Meie eestlased võime rahuliku südametunnistusega ajaloole silma vaadata. Meie ei õhuta vaenu. Meie ei taha riiki lõhkuda. Meie ei taha teiste õigusi kitsendada. Meie nõuame aga kindlalt oma õigust. Meie ei tunnista oma üle ühtegi peremeest, sest Venemaa rahvad on ja peavad olema ühtevõrdselt vabad. Kui Vene ametnikud siin oma leivapalukese pärast mures olles Eesti rahva üle peremeest tahavad mängida, siis ärgu peitku nad end demokraatluse sildi taha. Mõõdas peab olema niisuguste peremehe-aeg!»³

Kuid arutlused Eesti föderatiivseist vahekordadest Vene riigiga olid mõistetud jääma ainult akadeemilisteks. Vene revolutsioon, liiga ametis oma siseasjadega, ei kinkinud väärilist tähelepanu hädaohule, mis talle lähenes väljast ja läänepiiri rahvastele varsti otsustava tähtsuse omandas.

REVOLUTSIOON JA SÕDA

Harjunud oma riigi valitsusele kui enda verivaenlasele vaatama, ei asunud Vene sotsialistide enamik, vastuoksa nende Euroopa parteikaaslastele, maailmasõjagi aegu oma riigikaitse seisukohale, vaid ühes väheste omameelsete lääne sotsialistidega otsustasid 1915. a. sügisel Šveitsis Zimmerwaldi konverentsil, et sõjas ei tule sõjasüüdlasi üldse otsida; sõda tuleb lõpetada leppimatu klassivõitluse teel oma ülemkihtide vastu, nõudes rahu ilma maadevõtmisteta ja sõjakuludeta. Vene enamlased läksid kaugemalegi: 1915. a. märtsis otsustasid nad, et ses klassivõitluses ei tule tagasi kohkuda ka oma maa sõjalise kaotuse eest.⁴

¹ «Post.» 10. VII 1917.

² «Revelskoje Slovo», Tallinna ajaleht (edaspidi «Rev. Sl.»), 24. VII 1917.

³ «Pvl.» 28. VII 1917.

⁴ Rabinovitš, S. E.: Borba za armiju v 1917 godu, Moskva, 1930 (edaspidi Rabinovitš), lk. 10.

Jaan Poska.

Eesti maa kubermangu komissar
1917. a.

Zimmerwaldi valmuist oli kantud Petrogradi soovet 1917. a. 14. märtsil üleskutse kogu maailma rahvastele, kus teatati, et Vene revolutsioonil võit on üldmaailmalise vabaduse ja demokraatia võit ning et «on kätte jõudnud neg alustada otsustavat võitlust kõigi nende valitsuste vallutamispüüetega». Oma «revolutsioonilise jõu teadvuses» kinnitati, et «Vene revolutsioon ei tagane vallutajate tääkide eest». Kutsuti eriti vaenuliste riikide proletaar-lasi isevalitsuse lket maha heitma ja sõda ühisel jõul lõpetama.

Autorid andsid endile aru, et üleskutse oli iseendaga vastuolus: kõiki kutsuti rahu tegema siseriikliku kodurahu lõpetamise ja revolutsioonilise klassivõitluse teel; samal ajal aga kinnitati, et vene soldat saab oma maa vabadust kaitsena vähste vallutajate vastu, milleks muidugi kodurahu vaja-lik. Kuidas lahendab selle vastuolu vene lihtsameelne soldat? Kuid soovet juund troostusid endid lootusega, et «Vene demokraatia, kes ajaloos enne-nähtamatuid võite saavutanud, on sääraseks sõnadeks õlgustatud»,¹ Loo-deti nimelt, et Vene revolutsioon on ainult «stürepärane signaal üldmaa-ilmaliseks revolutsiooniks». Seda lootsid mitte ainult enamlased, vaid ka mõõdukamad sots.-revolutsionäärid.² «Liiga paljudele revolutsiooni-entusi-astidele näis täiesti enesestmõistetav, et Vene revolutsioon, pärast seda kui ta on Venemaa vabastanud kõigist vana korra hädadest, toob vaimse vaba-nemise ka muule kannatavale inimsoole. Siimapilkne ja aus rahu kõigile «õdijatele rahvastele — see oli täiesti põhjendamat, kuid meelitat mõle, mis hüpnootilise jõuga vallutas kõiki südameid.» Nil seletas soveti üleskutsel ingantjärele soveti ablesimees A. F. Kerenski.³

Sõda aga ei hoolinud neist roosilistest unistustest. 8/21. märtsil teatas Prantsuse vägede ülemjuhataja Vene ülemjuha-lusele, et 26. märtsiks/8. aprilliks on määratud kõigi liiduväge-de üldpealetungi algus kõigil rinnetel, millest ka Vene vägesid «laasta kokkuleppe järgi palutakse osa võtta.

Et aega saada revolutsioonist vapustatud vägede korralda-miseks, püüdis Venemaa pealetungi edasi lükata. Selle algus määrati esiteks mai, siis juuni keskele.

Prantsuse ja inglise sotsialistid Albert Thomas, A. Hender-son, J. O'Grady jt. sõitsid Petrogradi, et soveti juhte veenda sõja edasijätkamise vajaduses ning lootuste asjatuses, et re-volutsioon Saksamaal ise sõja lõpetab. Kuid raske oli vene doktrinääridele ja fanaatikutele selgeks teha, et nende maailma-revolutsiooni üleskutsed on «ainult naiivne, lapsik loba ja et Euroopas sõdivad elu ja surma peale mitte ainult valitsused, vaid ka rahvad ise». Liidusotsialistidele heideti täitevkomitees ette, et nad polevat õiged tööliste esindajad. Siis sirutas

¹ Suhhanov, II, lk. 201.

² «De'o Naroda», Petrogradi ajaleht (edaspidi «D. Naroda»), 1917, nr. 1, «T. Lipp» 24. III 1917.

³ Kerenski, A. F.: Erinnerungen, Dresden, 1928 (edaspidi Kerenski), lk. 231.

⁴ Ibid., lk. 231—232.

O'Grady oma rakkus töömehekäed välja, — teisi nälkureid ei ole terves Petrogradi ispolkomis.¹ Kuid mitte ainult enamlased, ka eesti sots.-revolutsionäärid nimetasid neid liitriikide sotsialiste «sotsialismi äraandjaks».²

Vägede sõjatüdimuse tõttu ühines ajutine valitsuski 27. märtsil soveti rahuvormeliga — «ilma maadevõtmisteta ja sõjakuludeta, rahvaste enesemääramise alusel». Kui välisminister P. N. Miljukov veel Konstantinoopoli vallutamise mõttest kinni pidas, sunniti ta lahkuma ja mai alguses loodi koalitsioon mõõdukate sotsialistidega, kes maade vallutamisest loobudes ühtlasi tagasi lükkasid eraldirahu mõtte ning liitriikide sotsialistide pealekäimisel asusid aktiivse kaitsesõja seisukohale, et Saksa väed ei saaks lääneliitlasi enne purustada ja siis kõiki oma vägesid Vene vastu tuua.³ Uus sõjaminister Kerenski hakkas nüüd kihutuskõnedega vägesid pealetungiks ette valmistama.

Vene väed olid siis liitlaste poolt tehniliselt rikkalikumalt varustatud kui kunagi enne, kuid neis ei olnud enam sõdimis-tahet. Venemaa läänepiirimaad, mis vaenlase okupeeritud, olid venelasele liiga võõrad, et ta nende vabastamiseks oleks tahtnud sõdida. Slavofiilide unistus, Konstantinoopoli vallutamine, ei suutnud aga hulki kaasa kiskuda.

Liitriikide vastused Vene rahuüleskutsete peale täitsid soveti juhte kibedusega. Prantsuse peaminister Ribot ütles 9. mail parlamendis, Prantsus-maa jätkab võitlust mitte rahvaste vallutamiseks ja orjastamiseks, vaid et tagasi saada seda, mis talle kuulub. Inglise välisminister lord Robert Cecil ütles, et põhimõtteliselt võib nõustuda vormeliga «rahu ilma maadevõtmis-teta», aga kuidas olevat Araabiaga, Armeeniaga, Elsass-Lotringiga, Itaalia irredentaga? Inglismaa vastusnoodis öeldi, et Inglismaa astus sõtta rahvus-vaheliste kohustuste kaitses, nüüd on aga juurde tulnud veel rahvaste vabastamine, keda rõhub võõras türannia, — eks ole vaba Venemaagi kuulutanud, et tahab Poolamaad vabastada? Ameerika president Wilson vastas, et suuremeelne tuleb olla alles siis, kui võit käes.

Neid vastuseid lugesid vene sotsialistid liitriikide imperia-lismi tunnistuseks. Selle vastu pöördusid sõbralikud pilgud Saksamaa poole. «Saksa monarhia ei ole sugugi halvem kui Inglise, Itaalia või Belgia monarhia,» ütles «Kiir» (nr. 14), täiesti ignoreerides parlamentaarse ja konstitutsioonilise korra vahesid. Sõbralikud ootused Saksamaa suhtes ei kahanenud ka siis, kui riigikantsler v. Bethmann-Hollweg 2. mail vastas, et rahutingimustest kõnelemine on enneaegne ja et soveti rahu-

¹ Buchanan, Sir George: My mission to Russia, London, 1923 (edaspidi Buchanan), II, lk. 132.

² «T. Lipp» 31. V 1917.

³ Victoroff-Toporoff, V.: La première année de la révolution, Berne, 1919 (edaspidi Victoroff), lk. 100—101.

Albert Thomas kõneleb vene sõduritele rindel, õhutades neid sakslastele vastu panema.

vormel puudutavat ainult osa rahutingimuste kompleksist ning «ohverdab võidud, mis meie poegade ja vendade verega saavutatud». Vene sotsialistid trööstisid endid sellega, et Saksamaa olevat käärinas ja Saksa riigipäeva enamus kalduvat Zimmerwaldi platvormile, — hoopis teisiti kui liitriigid, kes rahu tahtvat teha alles Saksamaa varemotel.¹

Saksamaa juhid olid ammu Vene revolutsiooni lootnud ja võtsid ta vastu maaratu kergendustundega. Saksa vägede staabiülem Ludendorff ütles, Veebruarirevolutsiooni puhkemisega langenud tal tsentnerine raskus sõdamelt: «Kui sagedasti olin ma lootnud Vene revolutsioonile meie sõja kiire kergendamiseks; ikka oli see ainult õhuloss olnud; nüüd aga oli ta seal ja tuli ometi ootamatult.»²

Saksa ülemjuhatus korraldas nüüd tegeliku vaherahu Vene rindel, et n. j. n. tagavusega Vene väe lagunemist mitte takistada, ning tõttas propagan-dat üles kutsuma, et rahumõtet Vene väes hoogsalt edasi arendada. Lühidalt öeldes luges Ludendorff seks vene enamlaste juhi V. Lenini labilaskmise teel Saksamaa kaudu Venemaale. «Sõjaliselt oli reis õigustatud — Venemaa pidi langema.»³

¹ «T. Lipp» 4. VII 1917.

² Ludendorff, General: Meine Kriegserinnerungen, Berlin, 1922 (edaspidi Ludendorff), lk. 327.

³ Ibid., lk. 407.

Saksa anneksionistid lootsid oma plaanidele kasu mitte ainult vene äärmiste sotsialistide laostamistööst, vaid ka nende programmidest. Poolametlik «Die Grenzboten» (1917, nr. 18) seletas, mõne aja eest paistnud, et Baltimaad ainult mõõga abil võiks vallutada; Vene revolutsiooniga olevat aga seisukord muutunud. Järjest kõvenevate vene sotsiaalrevolutsiooniliste jõudude programmid olevat niisugused, et neist Saksa anneksiooni plaanidele sildu üle võiks ehitada. Saksa diplomaatid tarvitsevat nüüd ainult Saksa sõjasihte nii formuleerida, et nad Vene uutele võimudele vastuvõetavamad paistaksid. Ses küünihises nõuandes oli juba valmis Saksa kava Bresti rahuläbirääkimiste jaoks.

Lenin maapagulasena välismaal.

Petrogradi saabudes alustas Lenin kohe hoogsat kihutust ja enamlaste aprillikonverentsil viis peaaegu ühel häälel läbi resolutsiooni, mis protestis selle vastu, et Venemaa tahtvat Türgit ja Austriat röövida. Ta töötas võimule saades teha avaliku rahupakkumise, mis «paratamatult toob proletariaadi ülestõusmised nende imperialistlikkude valitsuste vastu, kes vastu paneksid esitatud rahule.»¹ Ei peaks aga ka selgi korral veel mõni riik rahu tahtma, siis, võimul olles, «oleme ka meie nõus revolutsioonilise sõjaga mistahes riigi kapitalistide vastu.»² See ähvardus «revolutsioonilise sõjaga» oli ainult vene rahvusliku uhkuse uinutamiseks. Võimule jõudes kinnitas Lenin juba: «Me pole endile mingit kohustust võtnud alustada revolutsioonilist sõda, arvestamata, kui võõra ta võimalik ühel või teisel silmapilgul.»³

Püssirohuks, mis revolutsiooni vaenlase maal plahvatama paneb, oli Lenini arvates — vennastumine rindel. Et seega tegelik vaherahu ühel rindel luuakse, mis enda järel toob eraldi rahu, sellest Lenin ei küsinud, vaid naiviseeris: «Kui ei Vene valitsus, ei vene töölised ega talupojad ei taha eraldi rahu saksa kapitalistidega — kuidas siis, kustkohalt, mis ime teel võib saarane rahu siis tulla? Kes võib seda peale sundida?»

¹ Lenin, V.: Sobranije sošinenii, Moskva (edaspidi Lenin), XIV, lk. 121.

² Ibid., lk. 92.

³ Ibid., XV, lk. 67.

Lenin ei tahtnud kuulda, et alles sõjaline lüüasaamine vallandab revolutsiooni, nagu olid juba näidanud Vene ja hiljemini näitasid keskriikide kogemused. Vastuoks sellele kinnitas ta: «Revolutsioon on Saksamaal ilmsesti kasvamas, Vene vägede pealetung saab takistama seda kasvamist. Tegelik vaherahu kiirendab selle revolutsiooni kasvamist.»¹ Lenin naeris välja ka vähemlaste ja sots.-revolutsionääride lootused — saavutada rahu sotsialistide rahvusvaheliste konverentside kaudu. «Väljapaas sõjast on ainult revolutsioonis.»²

Tegelikult oli vennastumine rindel igapäevane nähtus, kuid tema loomus oli palju vähem müstiline ja revolutsiooniline, kui Lenin seda arvas. Vene soldatid käisid vahetamas sakslastelt viina ja tubakat toiduainete vastu. Sealjuures esines organiseeritud propaganda sakslaste poolt venelaste jaoks, mitte aga ümberpöörduvalt, mis otsest sõltus tõsiasiast, et saksa kaevikutes oli korralik vägi, vene omadel aga laokil mass. Kuidas seda tehti, sellest jutustas üks eesti pealtnägija:³ «Venelasi võeti sakslaste pool vastu ikka kõigi parlamentöörade vastuvõtmise reeglite järel: neid viiakse kinniseotud silmadega polgu staapi, kuulatakse üle, otsitakse läbi, nõutakse isikutunnistust ja siis lubatakse teatavas kohas saksa soldatite keskel viibida, kes venelasi ikka ohtralt viinaga võorustavad. Kusagile mujale saksa kaevikutesse venelasi ei lasta. Selle vastu püüavad aga sakslased ikka kaugemale vene kaevikutesse tungida ja teha seal «ligu-lavate vennastussilmapilkude mälestuseks» ülesvõtteid vene

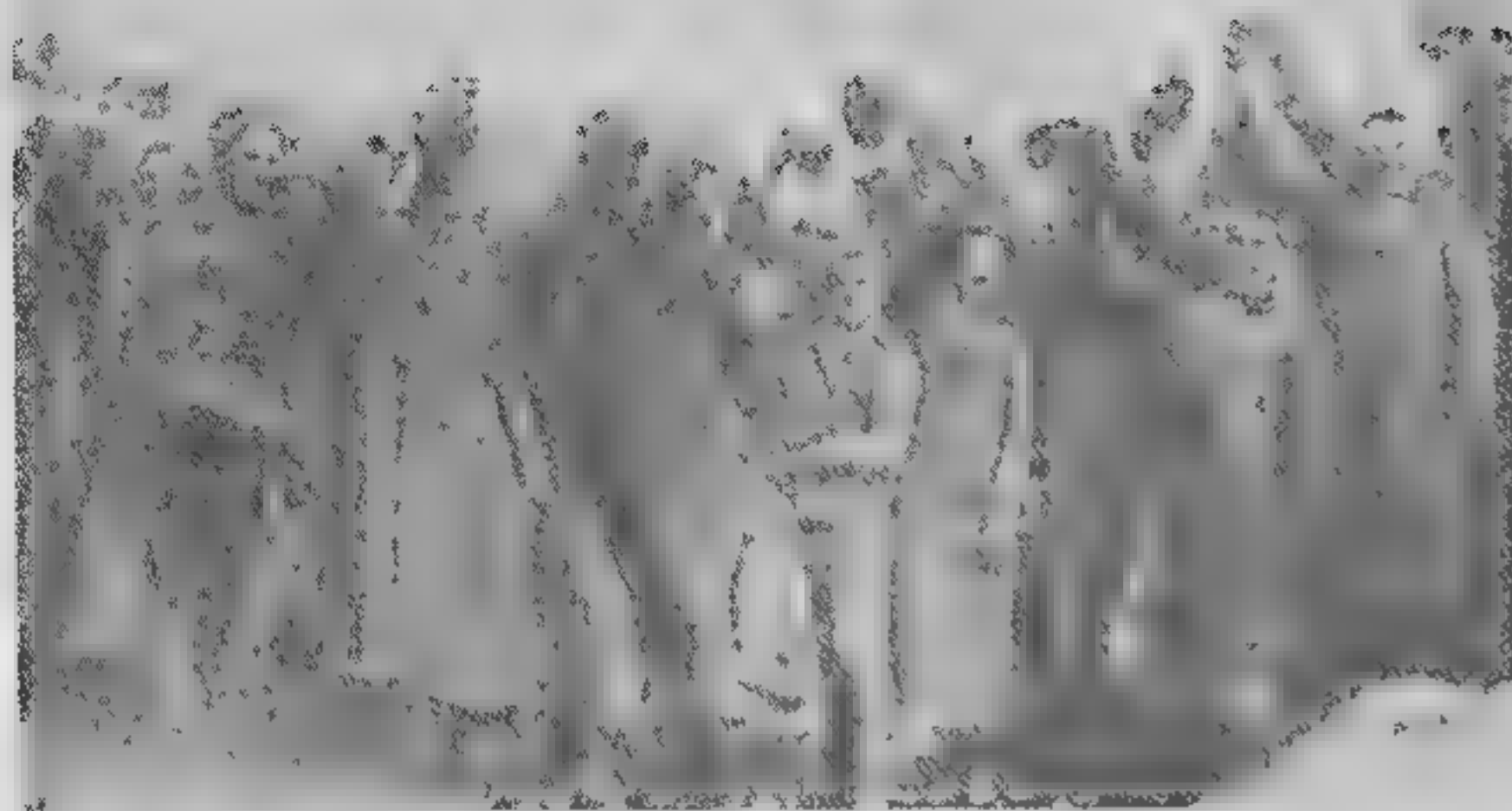

Lenini abikaasa Krupskaja.

¹ Lenin XIV, lk. 177—178.

² Ibid., lk. 307.

³ «E. Sojam» 31. V 1917.

Rahu lühkavad vene sõdurid punase lipu all rindel.

kindlustustest ja traattõketest. Sakslaste poolt käivad vennastamas ainult teatud isikud, kes hästi venekeelt valdavad, vene politikaga kursis ja head kõnemehed on. Nad külvavad vene kaevikud üle lendlehtedega, milles sõja vastu tehakse ettevaatlikult, kuid kavakindlalt kihutust: esiteks ülistades Vene töörahvast ja internatsionaali ning lauldes vabaduslaule, siis varju heites kapitalistide, pärast Inglismaa ja lõpuks Vene Ajutise Valitsuse peale. Kihutuse peamõte on: Saksamaa on Venemaa sõber, Venemaa ainuke vaenlane on Inglismaa; Ajutine Valitsus müüb teid Inglismaale; kodus on teid rohkem tarvis — maid jagamas ja võitlemas kapitalismi vastu, kui siin kaevikutest. Kes nüüd kodus pole maid jagamas, see jääb maast ilma.»

Säärane kihutus mõjus lihtsameelsele vene soldatile, kes pealegi kodustelt enamlastelt kuulis sedasama. Saksa kihutus avaldas oma mõju isegi eesti enamlaste «Kiirele». Kui Vene kindralstaap avaldas tüüpilisi näiteid saksa kihutuskirjandusest, siis trükkis «Kiir» neid ära ühes oma välispoliitika eriasjatundja O. H. Müntheri oletustega, need olevat tõendused revolutsioonilisest käärimisest Saksamaal. Saksa vennastamispüüetei olevat hoopis teine mõte kui provokatsioon.¹

¹ «Kiir» 21. IV 1917.

«Vennastumine» Saksa—Vene rindel.

Eesti enamlased olid Veebruarirevolutsiooni alguses nagu vene enamlasedki enne Lenini päralejõudmist Stalini juhatusel pooldanud kaitsesõda. Nende juht J. Anvelt seletas 23. märtsil, et kuigi ta on põhimõtteliselt sõja vastu, tulevat «rahutegemise võimaluse väljaselgumiseni enesekaitse sõda edasi pidada» ja et «vaba Venemaa tuleb iga kallaletungimise eest kaitseda». Seda kinnitas siis ka enamlaste Tallinna osakond oma resolutsiooniga.¹ Niipea aga kui Lenin aprilli alguses Venemaale jõudis, muutisid ka eesti enamlased oma seisukohta.

«Revolutsiooniline vabaduse kaitsmine välise vaenlase vastu on mitte üksnes äraandmine teiste riikide klassilise solidariteedi vastu, vaid on ka Venemaa proletariaadi huvide äraandmine.»² Aluseks võeti proua A. Kolloni sõnad Helsingis: «Õeldakse: sõda peab võidetud vabaduse kaitsesse jätama. Meie vastame just vastuoksa: sõda tuleb võidetud vabaduse kaitsesse opetada.»³ Sõjavastasus ulatus fanaatiku ükskõiksuseni kõigi terve mõistuse hoiatuste vastu: «Kui meie ka usuks lapsikute «demokraatide» kollitamisest, nagu aitaks sõjavastane seisukoht sakslasi Peterburile ligineda, siiski ei muudaks meie oma seisukohta. Meie põhimõtted, võitlusviis ja abinõud

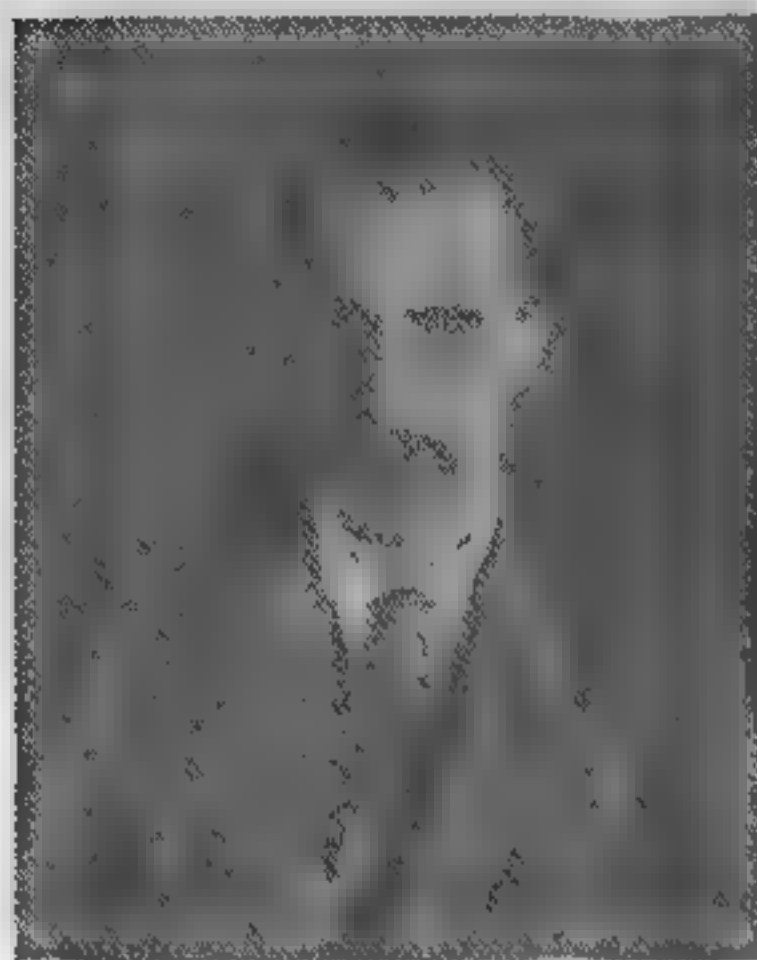
¹ «Kiir» 24. III 1917.

² Ibid., 11. IV 1917.

³ Ibid.

on kindlad. Nad jäävad kindlaks, olgu sakslased Varssavis ehk Petrogradis.¹

Maikuus, kui Kerenski algas kihutust pealetungiks, sai ka enamlaste vastukihutus uue hoo. Kärarikastel miitingutel võeti vastu resolutsioone sõja vastu. Tallinna sovetis sotsiaalrevolutsionääride vastuseisu tõttu esiotsa nii kaugele veel ei saadud, küll aga võeti seal vastu Anveldi üleskutse, mis nõudis sõjavastasele kihutusele sõnavabadust. Sots.-revolutsionäärid suutsid sinna juurde lisada ainult operetliku paranduse, et otsene üleskutsumine sõjariistade mahaviskamiseks oleks siiski keelatud.² Tegelikult läksid aga enamlased sellest hästi kauge malegi ja nende lendav agitator, rätsep H. Klaas seadis miitingutel eeskujuks soldateid, kes saatsid selja tagant kuule oma lahingusse minevatele ohvitseridele.³

Vene vähemlaste juhte Tseretelli, postiminister ajutises valitsuses.

22. mail tuli Saksa idarinde ülemjuhatajalt Baieri printsilt Leopoldilt radiogramm, kus Venemaale pakuti eraldirahu. Samal ajal kasutas Saksamaa rahupakkumiseks ära ka Sveitsi vasempoolse sotsialisti Robert Grimmi, kes oli korraldanud Leninile sõidu Saksamaa kaudu ja nüüd Helsingi enamliku soveti kutsel ning sotsialistidest ministrite vastutusel Petrogradi sõitis. Sveitsi föderaalnõunik Hoffmann telegrafeeris temale sinna, et Saksamaa ei võta mingit pealetungi ette, kuni näib võimalik kokkulepe Venemaaga, mis tooks ausa rahu mõlemale poolele. Saksamaa ei segaks Venemaa siseasjusse, lepiks sõbralikult kokku Poola, Leedu ja Kura asjus rahvuste üheõiguse tunnustamisega jne. Kuna Grimm oma sidet Hoffmanniga ei julgenud salata, saatsid sotsialistidest ministrid Tseretelli ja Skobelev tema kui saksa agendi Venemaalt välja, ehk küll enamlased ja vähemlased-internationalistid selle vastu protestisid.⁴

¹ «Kiir» 6. IV 1917.

² Ibid. 25. V 1917.

³ «Sotsiaaldemokraat», Tallinna ajaleht (edaspidi «Sotsiaaldem.»), 25. X 1917.

⁴ «Jedinstvo», Petrograd (edaspidi «Jedinstvo»), 4. VI 1917, «T. Lipp» 15. VI 1917, «Tln. Teat.» 3. ja 5. VI 1917.

Sovettide kongress Petrogradis kiltis küll 640 häälega 121 vastu Grimmil väljasaatmise õlgeks, kuid meeolu Petrogradi tööliste ja soldatite hulkades oli juba palju halvem. Seal peeti soveltide kongressi kodanlusest äraostetuks, Tseretelli üksi olevat saanud 10 miljonit rubla — seda teadvat kõik. Sotsialistidest ministrid käivat vürst Lvovi ja Lvov Inglise saadiku sir G. Buchanani sabas. Neid teateid töid soveltide saadikud ise kongressile.¹

Palju parem polnud meeolu ka rindel. X armeesse kutsuti soveltide kongressilt esindajaid, sest mõned väeosad ei tunnustavat üldse Petrogradi soveti autoriteeti ega tahtvat mingi hinna eest pealetungile minna — nad ei soovivat surra, kui on välja kuulutatud vabadus ja võib saada maad. Selle asemel olevat nad sakslastega nii kõvasti vennastunud, et mõned sakslased jäänudki Vene polkudesse.

Kui Petrogradi täitevkomitee liikmed, kuulsa «Käsu nr. 1» üks autoritest vannutatud advokaat N. D. Sokolov ühes mõne teisega kohale jõudsid, pahan-dasid soldatid: Meie siin sobitasime sakslastega juba kokkuleppe mitte minna pealetungile, aga nüüd tulevad võõrad kõnemehe-d meid üles ässitama. Vaja neid arreteerida! Uhele löödi vastu pead, hüüdes, et olevat ümberriietatud ohvitser. Sokolovile hüüdis teine sõdur: «Ma tunnen teda hästi, ta on mõisnik, ma teenisin tema juures.» Siis algas peksmine. Vaieldi, kas Sokolov ära uputada, maha lasta või üles puua. Lõpuks päästsid kohaliku komitee liikmed veriseks pekstud Petrogradi saadikud sellega, et arreteerisid nad ja naaberpolk nõudis nad ultimaatumiga mässajatelt välja.²

Revolutsiooni ajal levinud postkaart Kerenski kujutisega, mis on moodustatud rasvasemate tähtedega vastavast tekstis.

¹ «Tln. Teat.» 14. VI 1917.

² «Izvestija» 29. VI 1917.

Pealetungi, mida Kerenski 18. juunil algas, toetanud soveti mõõdukamadki ringkonnad ainult poole südamega. Selle ots-tarbeks pidi olema mitte võidu saamine Saksamaa üle, vaid rahu kiirendamine. Soveti pealootus ei pidanud sealjuures ole-ma sõjategevusel, vaid rahvahulkade võitlusel oma imperialismi vastu nii Inglis- kui Saksamaal, Prantsusmaal kui Austrias.¹ Eesti sotsi-revolutsionääride «Töö Lipp» hoiatas, et vara olevat kodanlastel hõisata, et Vene väed peale tungivad. Mitte liitlas-te toetuseks ei olevat alustatud pealetungi, vaid oma vabaduse kaitseks. «Revolutsiooniline demokraatia on valmis pärast saks-laste jõu hävitamist ka liitriikide plaanidele jõuga vastu astuma. Jõudis kord revolutsiooniline Prantsusmaa terve Euroopaga sõda pidada — jõuab ka revolutsiooniline Venemaa.»²

Hõisata oli tõesti liiga vara. Revolutsiooniline Venemaa ei olnud revolutsiooniline Prantsusmaa, Vene vägede esialgsele edasitungile järgnesid rasked lüüasaamised, väeosade täielik laialilooksmine ja demoraliseerumine. Selle mulje all juuli al-guses tõstsid enamlased Petrogradis esimest korda võimu val-lutamiseks avalikku mässi, mida maha suudeti suruda alles siis, kui valitsus avaldas kohtuliku uurimise andmed enamlas-te salasidemetest Saksa kindralstaabiga.

Sõjatahte murdumine kajastus ka eesti sõjameeste juuni-kongressil Tallinnas võitlusena aktiivse ja passiivse kaitsesõja pooldajate vahel. Kuna enamlased oma võitlusega eesti polkude vastu endid siit olid kõrvaldanud, esitasid sõjavastast seis-u kohta veidi pehmemal kujul sots.-revolutsionäärid.

Seda kandis kongressil ette lipnik Joh. Semper: «Sõjas on kõik kapita-listilised riigid süüdi, nii kesk- kui liitriigid. Kuid Vene revolutsioon lõi «komanda jõu», kes lõpetab sõja Petrogradi soveti üleskutse kohaselt. Seks vaja ajada aktiivsel rahupoliitikat, kutsuda kokku rahvusvaheline sotsialistide konverents ja kõigil rinnetel viibimata nõuda sõjariistade rahu, et rahuläbirääkimistele asuda.»³

Vähem doktrinaarsest seisukohast toetas Semperit vähemlane J. Jans: Venemaa olevat nii välja kurnatud, et teda varsti nälg ja katk võivad oodata ja ta paremgi lahtmise juures era-dirahule peab mõtlema, kuna liitlased Ameerika toetusel edasi võivad sõdida.⁴

Sõja küsimusele oli Eestis üldse vähe tähelepanu pööratud; sõjaväelaste kongressil oli ainuke juhus, kus ta laiemalt arutusele kerkis, ega puudunud ettepanekud teda siitki kõrvaldada. Kuid küsimus äratas elavat huvi.

¹ «Izvestija» 22. VI ja 2. VII 1917.

² «T. Lipp» 22. VI 1917.

³ «E. Sõjam.» 29. VI 1917.

⁴ «Tln. Teat.» 21. VI 1917.

Semperile vastu vaieldes tähendas K. Päts, et ka Vene «kolmas jõud» on laarvenimeine ja see on t sõna peale üksi loota ei või, vaid selliks pea-vad ka väikerahvad oma olematava sõna ütleva. Kui sõja eesmärglike on kuulutatud rahvaste vabastamine, siis peavad sõda ka rahvad ise lõpetama. A. Rei tähendas, et Saksa demokraatia melle nii vastutulelik ei ole, kui Semper arvab, ja sõjale hoopis teisest seisukohast vaatab. Sakslased on lojast niisama vaimustatud, nagu meie olime revolutsioonist, ja Petrogradi soveti üleskutse ei leidnud seal mingit vastukõla — on koguni tunnuseid, et Saksamaal imperialistlik vool viimasel ajal on kõvenenud. Jüri Vilms tule-tas meelde, et Saksa revolutsioon öeldi juba Vene revolutsiooni alguses plahvatanud olevat, aga pole seda vee seniigi. Saksa vangi on võitja ja ajaloos ei ole võitjat maal ku-nagi revolutsiooni olnud. Lpn, Riis-enberg jutustas, et on ise vennas-lamisest osa võtnud ja teab, mil-leks sakslased seda teevad. Rahu võival ainult siis saada, kui Saksa militarism murtud.¹ Üldse rõhuta-sid aktiivse kaitsesõja ja peale-tungi vajadust eriti rindesaadikud, kuna tagalas rohkem leidis Sem-peri pooldajaid, seega siis sama äldpilt mis Venegi vägedes.² Re-volutsioon aktiivse kaitsesõja poolt võeti 21. juunil vastu 68 häälega 6 vastu, 21 erapooletusel.

J. Semper oli kongressil esinenud I eesti polgu ohvit-serkonna saadikuna, ilma et enda seisukohtadest oma va-lijatele oleks ette teadusta-nud, ja koguni teades, et seal neid ei jagata. Mitme ägeda koosoleku järel otsustas I polgu ohvitseride kogu 6. juulil Semperi välja heita. Staabikapten Poopuu rõhutas, et enamlaste kombel viibimata sõjariistade rahu nõudjal ei ole kohta eesti polgu ohvitseride seas.³ J. Semper vastas süüdistusele, et ta ainult kolmes punk-tis olevat mööda läinud sovetide kongressi otsustest. Staabikap-tenite P. Kannu, Partsi, Stolzeni ja mitmete teiste ohvitseride protesti peale, kes leidsid, et Semperi vastu liiga sallimatu olnud, muutis ohvitseride kogu 10. juuli väljaheitmise otsuse ära.

J. Semper.

¹ «T. Lipp» 23. VI, «Tln. Teat.» 21. VI, «E. Sõjam.» 29. I 1917.

² «T. Lipp» 29. VI 1917.

³ IEP — nr. 239.

Jüri Kalm tähendas seal, Semperi kõne olevat eesti polgule soovõrra kasugi toonud, et selle tagajärjel olla sots.-revolutsionääride parol otsustanud oma se.sukohta eesti polgu vastu revideerida. «Missuguse trumbi saaksid kätte meie vastased, kui väljaheitmise otsus maksma jääks, et meid kodanlasteks tembeldada!»

Tõepoolest sots.-revolutsionääride «Töö Lipp» loobuski sest-saadik enamlastega ühes rindes eesti polgu vastu sõdimast ja tõi varsti rahuloleva teate, et «Eesti polk ei ole Luhtade, Tõnissoni jne. sõnakuulelik tööriist, vaid on kui sõjavägi, kus peitumas revolutsiooni aja õige siht».¹ Tegelikult avasid aga sots.-revolutsionäärid värava, mille kaudu eesti sõjameeste bolševiseerimine võis alata, mida enamlased ise oma fanaatilise vastuseisuga eesti polkudele olid sulgenud.

VE NE AJUTISE VALITSUSE SURMAHEITLUS

Saksa väejuhatuses võitlesid kaks arvamust selle kohta, mis Vene revolutsioonilise sõjaväega ette võtta. Saksa idarinde staabiülem kindral M. Hoffmann kaldus sinna poole, et revolutsiooni kohe ära kasutada ja mõne tugeva hoobiga Vene rinne purustada ja Venemaad rahu tegema sundida.² Ka Ludendorffil mõlkusid need mõtted. Kuid ägedad lahingud läänerrindel sundisid teda tagasi hoidma ja omaks võtma riigikantsleri taktika: tegeliku vahe rahuga venelaste sisemist lagunemist soodustada, kuni nad eraldirahuks ise küpsevad.

Ühes oldi aga kindel: et nüüd Venemaa suudab anneksiooni-plaanidele palju vähem vastu panna kui kunagi enne. Vene revolutsiooni rahuüleskutsete peale hoidus riigikantsler kangekaelselt oma rahutingimuste avaldamisest, et nende valjusega mitte liiga vara venelasi ära kohutada. Kuid okupeeritud Leedu- ja Kuramaad (nn. Ober-Ost) pidas nüüd Saksa valitsus lõplikult enda omaks ja 5.—30. aprillil arutati Kreuznachis ülemjuhatus kava viia neid maid personaaluniooni Saksa keisri või Preisi kuningaga ja saksa soldatitega koloniseerida. Lepiti kokku, et seal sakslust eelistada ja leedulasi üle võtta tuleb. Selle põhjal avaldati 30. mail nõusolekut, et Leedus usaldusnõukogu moodustatakse leedulaste enamusega, ja 21. juulil pani ülemjuhatus Saksa välisametile ette Leedu- ja Kuramaal nn. landesratid ellu kutsuda, nagu need järgmisel aastal ka Liivi- ja Eestimaal moodustati, saksa rahvuslikku poliitikat ajada, leedulasi poolakatele eelistada. Välissekretär Zimmer-

¹ «T. Lipp» 6. VII 1917.

² Hoffmann, General M.: Krieg der versäumten Belegenheiten. München, 1942 (edaspidi Hoffmann), lk. 168 jj.

mann nõustus sellega 25. juulil, holatas ainult, et eitenägemata tulevikuvõimaluste tõttu veel personaaluniooni juurde kindlaks ei jäädaks.¹

Sellest kõigest, mille üle valitsus avalikkuse ees vaiks, rääkisid seda valjemini anneksiooni ringkonnad. Eriti juubeldasid Vene revolutsiooni puhul baltlased. Th. Schiemann kuulutas selle Jumala nuhtluseks Vene tsaarile, kes oma truumaid tugesid pole hinnata mõistnud, ja P. Rohrbach hüüskas, Vene revolutsioon olevat Saksa-maale otse jumalate and: nüüd vaja ainult oodata, kuni marjad küpsevad ja sakslastele sülle saavad.

Muret tegi siiski okupeerimata Põhja-Baltimaa. Et Saksa avalikku arvamust ka selle vallutamiseks õhutada, võeti jälle abiks juba eelmisel sügisel proovitud «Baltimere Gibraltari» vagajutt. Seekord anti talle veelgi suurem ja hirmuäratavam kuju ning lantsseeriti «Vossische Zeitungisse» Stokholmi kirjasaatja kaudu:

«Juba kui liitlaste komisjon 1917. a. jaanuaris Petrogradis käis, oleval lordid Milner ja Revelstoke Vene valitsuselt nõudnud Eesti- ja Liivimaa panditamist Inglismaa'e uue miljardilaenu eest. Samal ajal pannud Inglise valitsus Venele ette anda üle mõned rannakohad ja saared Soome ja Riia lahes inglastele süte- ja mereväejaamade asutamiseks, mis ka pärast sõda nende kätte jääksid. Need labiräakimised võetud pärast revolutsiooni jälle üles. Inglismaa tahvat enda kätte 3 saart loode pool Kroonlinna Soome ranna läheduses, Björkö (Koi-väsi), siis Soome saari Lainsaart ja Suursaart ning Eesti saari Naissaart, Osmussaart, Saare-, Hiu- ja Muhumaad ning Vormsi ja rida saari lõuna poolses Turu saarestikus. Inglismaa kindlustavat need kohe, välja arvatud kohad ida pool He'singit, mis Venele tagasi läheksid, kõik teised jäävad pärast sõda Inglismaale pandina rendile, kuni Vene oma laenu on tagasi maksnud. Vene Balti laevastik astub kohe Inglise ülemjuhatus alla ja saab sealt ohvitseri ja mehi.²

A. Rel ohvitserina maailmasõja ajal.

¹ Ludendorff, lk. 357.

² «Pvl.» 8. IV 1917.

Alfred Geiser oli nüüdki,¹ kes seda vagajuttu kohe ära kaaluma hukkas: «Vossische Zeitung» Vene asjus väga informeeritud Stokholmi kirja saatja Max Th. Berhmann kinnitaval seda, mida Geiser juba mõne kuu eest teatanud. Mida see Saksamaale lähendab? Inglismaa Balti sadamates, see tähendab — Venemaa finantsorjus Inglise puitsa all, see tähendab, et Saksa tööstusel ja kaubandusel on täiesti võimatu Vene hiiglaturgu tagasi võita. See tähendab Inglise hegemooniat Läänemeres, alalist ähvardust Saksa idaprovintsidele, Saksamaa, surmavat lämmatamist põhjaküljest. Selle hädahoju ärahoidmiseks ei tohi tagasi kõhkuda ühegi kahtluse ees, et Põhja-Baltimaa vallutamine sõda raskendaks ja pikendaks või mis muljet avaldaks see vallutamine Venemaale tema praegusel arenemisjärgul.

Pealegi näitavat Vene ajutise valitsuse järeleandmine soveeti rahuvormelile, et Vene rahvahulkade rahutahe ikka tugevamini avaldub ja et valitsus ainult viisakaid üleminekuid otsib, et seda tahet täita. «Toonitamisega, et Venemaa oma enda pinda saab viimaste jõududen järele kaitses, kinnitatakse siinkohal väljendatud käsitust, et vene rahva seas keegi end äärmuseni ei lase üles ärritada, kui ka veel senisest suuremalgi mõõdul Vene pinnast muurahvaste piirimaid võidurikaste saksa vägede poolt okupeeritakse. Mis eluhuvi olekski Venemaal lõpuks selles, et oma verd valada maade eest, kes praegu juba avalikult autonoomsete Eesti ja Läti vabariigi asutamist nõuavad?»

Varsti pärast Kreuznachi kokkulepet avas Mecklenburgi hertsog Johann Berliinis maikuul Saksa-Balti Seltsi, mis sai avalikuks keskkohaks Baltimaa annekteerimise mõtte kandjatele. Avamiskoosolekul seletas usuteaduse professor R. Seeberg, et Baltimaad ei tulevat otse Saksa riigiga liita, vaid erilise sisekorraga osariigina, mis võimaldaks tema sisemist saksastumist. Seega siis sama kava, mille vägede ülemjuhatus aprillikuul Kreuznachs esitanud.

Baltlased kartsid Saksamaa riigipäeva üldist valimisõigust, mis eestlastele ja lätlastele oleks koha peal liiga suure kaalu andnud ja nende rahvusliku enesemääramise päevakorrale toonud. Balti usaldusnõukogu häälekandja hoiatas, et rahvusliku enesemääramisega seal üldse ettevaatlik oldagu: «Baltimaal saaks puhtmehaaniliselt, paljale arvule rajatud kasutamisel rahvuste põhimõtte mõjuma otse kultuuri tapvalt. Seda takistada on mitte ainult Saksamaa, vaid ka kogu Euroopa huvi.»²

Baltlasi tegi närviliseks, et Saksa väed Lõuna-Liivimaale tegevusetult peatuma jäid. «Surmahirm langes meie üle ja pool

aastat läks lootustele ja kartustele,» ütleb Adalbert Volck.¹ Lõpuks, kui Korenaki asus pealetungi ette valmistama, hakati juba aegedalt peale kanna: «Idas töötab aeg meie vastu. Halastame meie Venemaa peale, anname temale sisemist rahu, siis tööleme Inglismaale ja Ameerikale kätte; ei lase meie Venemaad rahule jääda, anname talle viimase tõuke riigi sisemiseks lagunemiseks, siis kindlustame oma tulevikku. Lätlased ja eestlased ei lase mööda soodsat konjunkturi ja otsivad kaitset Inglismaalt. Ainult Venemaa võitmine võib teda Inglise mõjust eraldada.»²

Eestimaa rüütelkonna peamees parun Dellingshausen on hiljemini väitnud, et ta rüütelkonna nimel kunagi pole Vene ajutist valitsust ametlikult tunnustanud.³ See seletus käib risti vastu tõsioludele. Kohe pärast Veebruarirevolutsiooni võttis Eestimaa rüütelkonna komitee 9. märtsil vastu otsuse ja avaldas selle ka lehtedes⁴, kus ajutise valitsuse võimu kuni asutava kogu kokkusaamiseni kehtivaks tunnistades kutsus kõiki kihte selle käske täitma ja teda toetama ning «uuendatud Venemaa hiilgava tuleviku peale» lootes palus rüütelkonna peameest maaomavalitsuse asjade üleandmist uuele maaomavalitsusele ette valmistada.

Kolm kuud hiljem oli aga «uuendatud Venemaa hiilgav tulevik» unustatud, niipea kui rüütelkonnani ulatusid kuuldused, et «ka Liivi- ja Eestimaa tohivad loota Saksa vägedest okupeeritud saada». Lisaks talvel ärasõitnud Liivimaa maakonnasaadikule H. v. Strykile sõitis nüüd Stokholmi ka Eestimaa landrat parun Alfred v. Schilling Padast, kellele Dellingshausen juba kirjaliku volituse kaasa andis rüütelkonna peamehe asetäitjana Berliinis esinemiseks.

Ehk küll rüütelkondade esindajad Eesti omavalitsuse seaduste väljatöötamisest Petrogradis olid osa võtnud, arvas Dellingshausen Eesti maaomavalitsuse kehtima panemise määruses (22. VI) küllalt alust olevat rüütelkonda kõigist kohustustest Vene riigi vastu vabastada, sest et Uusikaupunki rahu rüütelkonnale lubatud õigused olevat nüüd rüütelkonnalt ära võetud. Oma esindajail palus Dellingshausen Berliinis erilisel toonitada, et ta olevat Eesti juhtivate tegelastega ühendusse astunud ja mulje saanud, et ka nemad olevat arvamusel: iseseisev Eesti on tulevikus sunnitud Saksamaaga liituma. Et kõik Eesti juh-

¹ «Der Osten», Berlin (edaspidi «Osten»), 1917, nr. 16, lk. 163.

² «Stimmen aus dem Osten», Berlin (edaspidi «Stimmen a.d.O.»), 7. VI 1917.

¹ Volck: Verklingende . . . , lk. 261.

² «Stimmen a. d. O.» 7. VI 1917.

³ Dellingshausen, lk. 228.

⁴ «Pvl.» II. III 1917.

tiivad tegelased tol ajal Vene föderatsioonil pooldamist, näib see jutt niisama alusetu nagu jutt Vene ajutise valitsuse mitte-tunnustamisestki.

Berlinist tuli Dellingshausenile varsti vastus, et Liivimaa ja Eestimaa äralahutamist olevat lootud, seepärast tulevat rüütelkonnal hoiduda sellest, et 1905. ja 1915. a. eeskujul pärisrahva esindajatega mitte kokkuleppeid teha; kõigi ebasoodsate uuenduste vastu tulevat eitav ja muidu üldiselt äraootav seisukoht võtta. Selle vastuse esitas Dellingshausen 12. juulil rüütelkonna komiteele, kes tema poliitikaga ühines ja teda volitas ühes Liivimaa maamarssali parun Pilar von Pilchauga valmistama avalikku protesti uute Vene seaduste vastu.¹ Selle protesti Uusikaupunki rahulepingu ja rüütelkonna ajalooliste eesõiguste rikkumise põhjendustega otsustas rüütelkonna komitee avaldada 23. augustil, kui paar päeva varem olid Saksa väed vallutanud Riia ja seega näidanud, et nad tõesti kätt Baltimaa järele sirutavad.

MUURAHVASTE ENESEMÄÄRAMINE

Mida suuremasse korralagedusse vajus Venemaa, seda enam kerkisid päevakorrale rahvusküsimused, sest seda enam püüdis iga rahvas ise oma elu korraldada.

Soome maapäev, kus sotsialistid enamuses, võttis 5/18. juulil vastu seaduse, millega suurvürsti kõrgem võim läks üle maapäevale, välja arvatud välis- ja sõjaasjad. Selle tõlgenduse leidis Vene ajutine valitsus Soome põhiseadusest üleastumise olevat, saatis 18/31. juulil maapäeva laiali ja määras uued valimised oktoobri algusele.

Pärast kadettide lahkumist oli Vene ajutine valitsus 3. juulil Ukrainaga kokkuleppe saavutanud, mille põhjal Ukraina keskraada avaldas oma telse universaali, kus kuulutati, et raada, mis seni olnud Ukraina revolutsioonilise demokraatia organ, täiendatakse kõrgema kohaliku võimu kandjaks, kes moodustab kohaliku valitsuse — kindralsekretariaadi — ja töötab välja Ukraina autonoomia eelnõu, mis läheb ülevenemaalise asutava kogu kinnitusele.

Sama 3. juuli kokkuleppe järgi kutsuti ajutise valitsuse komisjoni juhiks, kus piirimaade omavalitsuse põhialuseid välja töötati, Ukraina keskraada liige, Petrogradi autonomistide rüh-

¹ Dellingshausen, lk. 229—231.

ma üks juhtidest, M. A. Slavinski.¹ Seda komisjoni tervitati Eestis kui rahvaste ministeeriumi ja arvati, et selle juhtimine on nüüd õigels kätes.²

Varsti pärast enamlaste juulimässu mahasurumist pöördusid aga kadetid ajutisse valitsusse tagasi ja eriti nende ministrid professorid F. F. Kooskin ja parun B. M. No'de võtsid enesele ülesandeks «võimalikult vähendada kahju, mida 3. juuli kokkulepe Venemaale toonud.»³ Nende eestvõttel koostati instruksioon kindralsekretariaadile — Ukraina ajutine põhiseadus, kus Ukraina territoorium kärbiti ja kindralsekretariaadi 14 portfelliist tunnustati ainult 9. Sõja-, kohtu-, postitelegraafi-, teede- ja tootlussekretariaat jaeti üleriiklikeks. Raada võttis augusti alguses selle instruksiooni vastu kui aluse edaspidiseks võitluseks, Vene senat loobus aga tema väljakuulutamisest, sest et ta Vene riigi ühtlusega kooskõlas ei olevat.

Moskva riiklikul nõupidamisel 12. augustil Kerenski, ähvardades enamlasti «raua ja verega», tarvitas hoiatavat tooni ka muurahvaste vastu. Ta ähvardas välja astuda Soome katse vastu Venemaa riiklikke raskusi ära kasutada ja avaldas ukrainlaste kohta lootust, et need seda teed ei lähe, kus vene'lased neilt küsiks: vend, kes on sinule 30 hõbeseeklit andnud?

Moskva nõupidamise tagasikiskuvat laadi ette nähes ei olnud ukrainlased sinna üdse ilmunud. Teiste muurahvaste esindajad teatasid 15. augustil, et nad on valmis ohvreid tooma ühise isamaa heaks, kuid ühtlasi nõudsid, et ajutine va'itsus annaks eriaktiga konkreetse kinnituse rahvusliku enesemääramise põhimõttele, mille revolutsioon välja kuulutanud. Eestlaste esindaja A. Piip ühines kesktäidesaatva komitee esimehe Tšeidze sooviga, et Venemaa rahvastele täielik enesemääramise õigus kindlustataks, ja vaidles Kerenski vastu: muurahvaste liikumine olevat mitte tsentrifugaalne, vaid riiki ülesehitav nähtus ja vaja on föderatiivset korda ette valmistada. Eriti Eesti asjus nõudis Piip, et maapäeva võimu kohe laiendataks, tema kätte kogu kohalik maavalitsus antaks, kitsendused eesti keelele koollis, kohtus, omavalitsuses ja administratsioonis ning takistused rahvuslikele väeosadele ära kaotataks. «Tahame olla üheõiguslikud liikmed ühises peres.»⁴

Nähes, et venelastelt pole midagi saada, korraldasid muurahvaste saadikud Moskvast nõupidamisi omavahel. Eriti aktiivsed olid leedulased, kelle välispoliitiline informatsioon rohketel Leedu väljarändajate kaudu jooksis Petrogradi advokaadi, leedulastunud baltlase parun Schillingase kätte. Otsustati tema informatsioonibürood ka teiste balti rahvaste kohta laiendada.⁵

Juuni alguses oli Petrogradis muurahvaste-autonomistide koosolek oma komisjoni poolt väljatöötatud platvormi vastu võtnud ja otsustanud 5.—7. augustiks muurahvaste konverentsi kokku kutsuda. Platvorm lükkas tagasi omavolilise ja silma-

¹ «Vabadus» 15. VII 1917.

² Jüri Vilms, «Pvl.» 17. VII 1917.

³ Miljukov, Istorija I, v. lk. 86.

⁴ «T. Lipp» 18. VIII 1917.

⁵ MIV I, lk. 272.

pilkse autonoomia teostamise ja soovis, et ajutine valitsus enesemääramisõigust deklareeriks ning rahvusministri koha asutaks. Venemaa ühtlus oli õige laialdaselt mõeldud: üleriiklikuks pidid jääma välisesindus, riigikaitse, tööstus, kaubandus, kodaniku vabaduste tagatised, sotsiaalseadused ja nende rahandus.¹

Ukraina keskraada võttis aga muurahvaste kongressi kokukutsumise enda kätte. Tema kutse peale olid Kiievis 8.—15. septembrini koos ukrainlaste, grusiinlaste, juutide, eestlaste, lätlaste, leedulaste, poolakate, rumeenlaste, tatarlaste, turkmeenide ja kasakate esindajad. Eestlastest oli seal O. Strandman, K. Ast ja A. Birk maapäevalt ja A. Jürgenstein Tartu organisatsioonide poolt.

Kongressi tervitas ajutise valitsuse poolt M. Slavinski, teatades, et autonoomia kehtima panemine on juba käsil. Raada esimene professor Gruševski junatusel avaldas kongressi üksmeelselt soovi, et ajutine valitsus veel enne asutava kogu kokkuastumist föderatsiooni välja kuulutaks ja paralleelselt ülevenemaalise asutava koguga kutsuks kokku kohapealsed asulavad kogud, et sõjast huvitatud rahvad rahukongressil esindatud oleksid, et vähemurahvad saaksid eksteritoriaalse autonoomia ja et Venemaa sõjavägi natsionaliseeritaks. Asutati muurahvaste nõukogu, kelle asukohaks esialgu pidi jääma Kiiev; nõuti keskvalitsuse juurde rahvuste parlamendi ja välisministeeriumi juurde rahvuste büroo asutamist. Seega ulatusid nõudmised märksa kaugemale kui need, mis juuli alguses Eesti rahvuskongressil olid vastu võetud.

Kiievis puudusid esindajad Soomest ja Poolast, kes end juba iseseisvaks lugesid. Leedu esindaja professor Voldemaras pani ette, et ka Leedu iseseisvust nõutaks, sest nagu Poolal nii on temalgi suur riiklik minevik, nagu Poola on temagi täielikult sakslastest okupeeritud ja Saksamaa tahtvat Leedut varsti iseseisvaks kuulutada, mispärast olevat vaja iseseisvuse tunnustamist Venemaa poolt, et Leedu mitte Saksamaa poole ei orienteeruks. Kongress, olles föderalistlik, jättis ses asjas siiski seisukoha võtmata. Leedulased katsusid mõjutada, et lätlasedki endile iseseisvust nõuaksid, kuid need ei tahtnud föderatsioonist kaugemale minna.

See oli Venemaa muurahvaste esimene omavaheline kohtumine, kui mitte lugeda autonomistide nõupidamist Petrogradis 1905. a. märkuus. Seda kasutati vastastikuseks informatsiooniks ja ühiste sihtide seadmiseks. Rõõmustavaks üllatuseks oli eestlastele seal kasakate föderalism, kuid muret tekitasid teated, et Ukraina talupoeg on alles poliitilisele teadvusele ärkamata.² Ei puudunud juba nukrad eelaimused, et see muurahvaste kohtumine sedapuhku viimasekski võib jääda. Kongressi viimasel koosolekul ütles K. Ast eestlaste nimel:

¹ «Vabadus» 6. VII 1917.

² A. Jürgenstein ja K. Ast, MIV I lk. 78—81, 275; «Vabadus» 21. IX 1917.

«Võib-olla on lühiajalised ajajärgid meid teiste Venemaa rahvaste sõbralikkusest peetud, sest nagu teie kogel teada, koputab Saksa imitatsion Eesti varavateh... Võib-olla on saatuse tähtsisel meie jaoks teised rajad juba varem loodud — võib-olla vaevarikad rajad. Kuid üht ülen ma ei: Meie kindla arvamusel järele ei sisanduks selles õnne ei meie ega teie demokraatiale. Ja seepärast lubage unesti soovida, et meie praegune ühendus ei katkeks, vaid ajaloo väärtuseks saaks.»¹

Ehk küll sotsiaaldemokraadist vähemlane Tšeidze Moskva nõupidamisel muurahvastele täielikku enesemääramist nõudnud, selgus Kiievi kongressi järel, et Vene sotsiaaldemokraatidest vähemlased ses asjas tegelikult kadettide ja enamlaste tsentralismist palju ei erine. Nende keskhäälekandja «Rabotšaja Gazeta» võttis Kiievi kongressi puhul seisukoha föderalismi vastu. See nõudmine põhinevat valel arusaamisel. Föderalism tähendavat juba enne olemasolevate riikide ühinemist, nagu tekkisid Ameerika Ühendriigid või Šveits. Praegu aga edendavat föderalismi revolutsiooni lagunemine. Ei olevat usku revolutsiooni edusse ega tahetavat üleriigilisteks otstarveteks ohvreid tuua. Igaüks tahtvat nii laia iseseisvust, et see tegelikult tähendaks Vene riigi täielikku lagunemist. Üleriigiliseks jäävat peaaegu ainult välisasjad.

Sedamööda kuidas Vene sotsialistide tsentralism paljastus, siirdus muurahvaste sotsialistidest ikka rohkem neid, kes seni olnud tsentralistid, rahvuslikule seisukohale. Eesti sotsiaaldemokraatidest vähemlaste seas oli algul tugevaid vene mõjusid olnud ja kardeti «Eesti» nimegi omaks võtta selle «šovinistlikku» kola pärast.² Nüüd aga vastas nende «Sotsiaaldemokraat» (nr. 22) Vene keskhäälekandjale:

«Venemaa ei pease lagunemisest muul teel, kui ainult föderatsiooni kaudu. Pealegi pole osariik mitte riik selle sõna päris mõttes ja föderatsioon ei tähenda kaugeltki riigi lõhkumist, vaid otse ümberpöörduvalt — riigi ühendamist. Valitsemise aparaadile tuleb ainult uus kuju anda.»³

RIIA LANGEMINE

Varsti pärast Moskva riiklikku nõupidamist, 21. augustil vallutasid Saksa väed Riia. Tallinnas tekkis vene sõjaväelaste, sõjatöölise ja ametnikkude seas paanika. Ainsa päevaga võeti 1000 väljasõiduluba ja õhtul kerkisid Balti jaamas pagasivirnad laeni.⁴ Oli selge, et sakslaste edasitungimine on ainult ajaküsimus.

¹ «Sotsiaaldem.» 21. IX 1917.

² MIV I, lk. 219—221.

³ «Post» 28. IX 1917.

⁴ «Tööl.» 25. VIII 1917.

Sakslaste rünnakurühmad asuvad 2. sept. 1917 Riia vallutamisele.

Mitte enam teoreetiliselt nagu hiljuti rahvuskongressil, vaid juba tegelikult kerkisid Eesti ette tema tuleviku küsimused. Maapäeva erakorralisel koosolekul, mis Riia langemise puhul 25. augustil kokku astus, seletas J. Tõnisson: Venemaa on sisemiselt surmani haige ja tal puudub jõud ja korraldus, et vaenlast tagasi tõrjuda. Kui Baltimaa läheb Saksa sõjavägede alla, siis muutub ka Eesti küsimus rahvusvaheliseks. Eesti poliitilised erakonnad ja kihid peaksid koonduma ühiseks rahvuslikuks jõuks, mis maad võiks juhtida.

Kui koosolek kinniseks kuulutatud, andis J. Tõnisson ülevaate rahvusvahelisest seisukorrast. Baltimaa vallutamine sakslaste poolt käiks Inglise ja Skandinaavia huvide vastu. Nende lahkumisevate huvide lepitamiseks rahukongressil oleks võimalik Baltimaast moodustada puhverriik, milleks on vaja ühendust luua Balti ja Skandinaavia rahvaste vahel.

Jüri Vilms toetas J. Tõnissoni mõtet luua Eesti välisesindus. Seda arutatud juba enne revolutsioonigi; erilist kasu see tuua ei saaks, kahju aga ka mitte. Vilmsi ettepanekul ja J. Teemanti toetusel otsustati üleskutse avaldada, et evakueerimise puhul rahvas kodumaalt ei lahkuks.

Eesti rahvusvahelise seisukorra muutumise võimalus näis maanõunikele siiski nii uus küsimus olevat, et selle üle alles teisel, pärastlõunasel kinnisel koosolekul hakati pikemalt mõtteid vahetama.

Saksa keiser külastab äsja vallutatud Riia. Ulesvõtte on tehtud paadisõidu ajal Daugaval.

J. Tõnissoni soovitatud Balti—Skandinaavia blokist arvas J. Seljamaa, et see olevat kena mõte ja Skandinaavias ning Soomes juba arutusel olnud, kuid — utopia. Soomlased ei looda Eestist endile suurt tuge ega olsi ühinemisvõimalust. Ainukeseks toeks jääb Venemaa rahvaste föderatsioon.

Meile on veksel välja antud — rahvaste enesemääramise õigus. Peame nõudma, et see veksel ka välja lunastataks, nagu Soome ja Ukraina demokraatia seda teebki.»

Sotsiaaldemokraat K. Ast soovitas äraootavale seisukohale jääda. Eesti välisesindus olevat ilmaaegne. Venemaa jääks ikkagi meie kõrvale ega ole võimeline mõeldav, et ta ilma Balti mereta läbi saaks. Venemaa on vareminkinigi peksa saanud, kuid jälle toibunud, ja teda tuleb tõsiselt arvestada. Eesti peaks ennast iseseisvaks kuulutama, siis jääks tal võimalus edaspidi ühele või teisele poole födereeruda.

J. Kärner teatas, et sots-revolutsionäärid on välisesinduse vastu ja Vene föderatsioonist poolt. Balti—Skandinaavia föderatsioonis jääks Eesti rahvaks tuleviku tüliõunaks, Saksamaa alla sattudes oleks aga eesti rahvas kadumisele määratud.

Kui veel sotsiaaldemokraat V. Maasik Vene demokraatiat oli kritisnud, vastas J. Tõnisson: Venemaa rahvaste föderatsioonist nähtavasti ei saa asja. Meid kistakse Venemaa küljest vägivaldselt lahti. Kindla tahtmise juures oleks väikerahvastel võimalus rahukongressil oma ühiseid huvisid läbi viia. Skandinaavia—Balti liit ei ole unistus. Peaksime nõudma mille alusele teada, mis Venemaa seisukohast hea, vaid palju enam seda, mis meie rahva

tuleviku kohta tähtis. Kui me praegust silmapilku ei kasuta, ei end poliitilise iseseisvuse sihis püsti ajada, siis ei tule selleks teist seesugust silmapilku vististi mitte.

Kuigi sotsiaaldemokraadid ja sots.-revolutsionäärid algul välisesinduse vastu olnud, nõustus sellega maapäev viimaks kõigi hääletega üheainsa, V. Maasiku vastuseisemisel, kes teatas, et ta oleks ka poolt, kui otsuses maapäev poleks end Eesti rahvaesinduseks tunnistanud. 17 häälega 7 erapooletusel võeti vastu ka A. Birki ettepanek, et maapäeva eesti soost liikmed ühes eesti asunduste ja sõjaväe saadikutega tunnistavad end Eesti rahvaesinduseks.

Nii astus Riia langemise mürina peale Eesti esimene rahvaesindus kõheldes esimese sammu välispoliitikasse Eesti iseseisvuse saavutamiseks, alles kobades oma orienteerumistes. mitmesuguste naabrite vahel ja üksmeelel olles ainult ühes küsimuses: mitte Saksamaa poole!

Riia langemine viis Vene väe veelgi enam laokile. Enamus Tallinna sovetis läks seniselt vähemlaste ja sots.-revolutsionääride «sotsiaalkokkuleppeliselt» blokilt enamlaste kätte. Onnetuse põhjuseks, seletasid need, olevat mitte Vene väe laokiolek, vaid valitsus, kes pole rahu teinud. «Kes on süüdi, et Venemaa hukatuse äärel seisab? Kapitalistid ja mõisnikud, kes nõudsid, et peale tungima hakataks. Vähemlased ja sots.-revolutsionäärid, kes seda pealetungi toetasid.»¹

Viibimatu rahu nõudmine levis enamlastest kaugemalegi. Sots.-revolutsionääride «Töö Lipp», kes juuni pealetungi aegu ähvardanud Prantsuse revolutsiooni eeskujul revolutsioonilise sõjaga kogu kapitalistlikku Euroopat, arvas nüüd resigneerunult (2. IX): «Sõda tuleb lõpetada, maksku mis maksab. Kerge see muidugi ei ole, kuid veel määratumatult raskem on sõda edasi pidada.»

Mõned vene ajaloolased kujutavad, nagu oleks enamlaste võimuletulekus suurt osa mänginud sotsiaalsete vahekordade teravnemine.² Tõeliselt ei tulnud sõjaväelastel, kelle käes oli otsustav sõna, sotsiaalsed küsimused üldse arvesse. Tallinna sovetis hääletasid nad suure sõimuga maha tööliste ülemäära kõrged palgalisa nõudmised. Vabrikutööliste palgad olid nii kuulmata kõrged, et nad ise kontoritöölisi ja haritlasi nende «näljapalkade» pärast hurjutasid. Ekstsesse vabrikujuhatuste ja meistrite vastu nagu 1905. aastal ei esinenud üldse, vastuoksa: tselluloosivabriku tööliste üldkoosolek kostis oma direktori Fahle eest sõjavõimude ees. Enamlaste poolt üleskihutatud

¹ «Tööl.» 28. VII 1917.

² Miljukov, P. N.: Russlands Zusammenbruch, I, II, Leipzig, 1925 (edaspidi Miljukov, Zusammenbruch), I, lk. 39—42.

«näljased» naised panid toime «näljamarssse» omavalitsusametustesse, et saada — suhkrut moosi keetmiseks.¹

Töölisti ajas enamlikule pöördele mitte sotsiaalne häda, vaid sõja eest evakueerimise hädahoht. Pärast Riia langemist hakati Venemaalt peale käima, et Tallinna tehased Venemaale evakueritaks, nagu seda 1915. a. Riia omadega tehtud. Sedasama nõudsid ka kohalikud Vene sõjaväed ja sõjatöölised. Tallinna töölisvanemate üldkoosolek aga 31. augustil protestis selle vastu, nõudes sõja kiiret lõpetamist.² Viibimatust rahutegemisest oli seega nüüd elavalt huvitatud kogu nn. «revolutsiooniline demokraatia»; sõjamehed, kes sõdida, ja töölised, kes evakueeruda ei tahtnud. Seda evakueerumise hirmu levitati ka Petrogradis. Needsamad enamlased, kes veel kevadel hoobelnud, et neil olevat ükskõik, kas Saksa vägi on Varssavis või Petrogradis, insinueerisid nüüd, et Riia olevat meelega sakslastele ära antud ja järg olevat Petrogradi käes.

Et Riia ära anti, selle juures pole vaja enam kahelda. «Kodanlus võiks juba kindlasti võidu peale lootä, kui Petrograd sakslaste kätte lastaks minna.»

On tundemärke, et Europa imperialistid püüavad Ohtu-Europa väeliinil mingit moodi kokkuleppida ja siis Venemaa matuse hooeks jätta. Nagu varas hüüab: võtke varas kinnil

- nii hakkasid enamlased, ise äraandmist liitriikide vastu valmistades, oma rahvast kollitama, et liitriigid Venemaa tahavad ära anda.

Veelgi saatuslikuma murrangu tõi Vene revolutsiooni käiku Riia langemine seega, et selle mulje all mõned väeülemused tegid esimese avaliku katse kontrrevolutsiooniliseks riigipöördeks. Endine vägede ülemjuhataja Kornilov katsus vägesid viia Petrogradi peale, et seal kukutada sovetide võim ja püstitada

V. Maasik, Ajutise Maavalitsuse liige. Sai surma 1919. a. Venemaa.e väljasaadetavate hulgas Irboska laga.

¹ Laaman, E., Ernits, J.: Enamlus Eestis, Tallinn (edaspidi Laaman, Ernits), I, lk. 64—66.

² «Tööl.» I. IX 1917.

Saksa iseseisvate sotsialistide delegatsioon Stokholmi kongressil.
Esireas kolm vasemalt: Bernstein, Haase, Kautsky.

sõjaline diktatuur. Katse nurjus veel enne teostamisele jõudmist: sõjaväed sulasid juhtidel sõrmede vahelt ära. Kuid tulemusena mobiliseerusid otsustavale vasturünnakule enamlased, kes juulimässu mahasurumise järel juba vaiksemaks olid jäänud.

Kinnivõtmise eest Soome põgenenud Lenin kirjutas kohe enamlaste keskkomiteele: «Meie oleme erakordselt lähenenud võimu vallutamise ülesandele, kuid mitte otse, vaid küljelt. Agiteerida tuleb praegu mitte niivõrd otse Kerenski vastu, kui kaudselt tema vastu, nõudes aktiivset ja kõige aktiivsemat sõda Korniloviga. Ka sõjas sakslastega on kohe vaja tegu: silmapilk ja ilmtingimata pakkuda rahu tapsetel tingimustel. Kui seda teha, siis võib saavutada kas kiire rahu, või sõja muutmise revolutsiooniliseks sõjaks.»¹

Riia vallutamisega saavutas seega Saksa ülemjuhatus oma poliitilise ülesande täielikult: Venemaa oli seesmiselt juba nii

¹ Lenin, XIV, lk. 96—97.

Rühm sotsialistide kongressist osavõtjaid Stokholmis.

laakil, et väline hoop teda enam ei liitnud, vaid veelgi enam laostas. Vene rahvahulki haaras ainuke tung: igas hinnas eest rahu saada.

Ohtaegu Saksa sõjaväe ja Vene kontrrevolutsiooni hoopidega tabas vähemlaste ja sots.-revolutsionääride blokki, kellele Kerenski toetus, veel moraalne hoop: luhtusid nende lootused rahvusvahelise sotsialistliku konverentsi kaudu rahuni välja jõuda. Juba suvel oli selgunud, et Petrogradi soveti rahuvor-

melit pooldab Saksamaal ainult pisuke iseseisvate sotsialistide erakond. Saksa enamussotsiaaldemokraatia oli küll ühes kato-
likliku tsentrumiga riigipäeval resolutsiooni läbi viinud kokku-
lepperahu kasuks, kuid tahtis oma käsi kauplemiseks vabad
hoida. Tema juht Scheidemann seletas, et sotsialist olla ei tä-
henda olla papagoi, kes alati ühtesid ja neidsamu vormeleid
kordab. «Meie peame alati arvestama sündinud olukorraga ja
venelased ei pea mõtlema, et Ohtu-Europas oleks sarnane
revolutsioon mõeldav, nagu Venemaal.»¹ Et Vene revolutsioon
õieti Venemaa häda tähendab, see ei jäänud ka iseseisvatelgi
sotsialistidel kahe silma vahele. Nende juht K. Kautsky kurtis
«Neue Zeits», Vene revolutsioon olevat Skylla ja Charybdise
vahel: sõja edasipidamine ähvardab majandusliku ja poliitilise
pankrotiga, eraldirahu — kõlbliku pankrotiga.²

Septembri algupoolel (u. k.) istus Stockholmis koos III rahvusvaheline
Zimmerwaldi sotsialistide konverents, kes proletariaati üles kutsus rahu
kasuks massistreike korraldama. Vene kesktäidesaatva komitee välissaat-
kond telegrafeeris seal: demokraatia jõud läänes ei ole veel nii tugevad,
et valitsused oleksid sunnitud nende tahtmist arvestama. Pealegi olevat
lääne demokraatias sügavat lootuste langemist toonud Petrogradi juuli-
sündmused ja Vene väe kaotused rindel. Kui Venemaa tahab alal hoida
revolutsiooni võite, siis täitku igaüks oma kodanikukohust rindel ja tagalas.³

Kesktäidesaatvas komitees endas seletas selle välissaatkonna liige
Ehrlich, et keskriigid tahvat rahu teha Venemaa kuulul. Samal ajal ütles
välisminister Tereštšenko ajalehtedele keskriikide vastuse puhul paavsti
rahueetpaneku peale — Saksamaa olevat nõus rahuläbirääkimisi alustama
ainult sõjakaardi alusel.⁴

See pettumus lahutas Vene vähemlaste ja sotsiaalrevolutsio-
nääride juhid nende hulkadest. Ainult juhid kainenesisid ja nihku-
sid Zimmerwaldi rahuootuste seisukohalt aktiivse riigikaitse sei-
sukohtadele. Hulgad tegid hoopis teise järelduse. Nende rahu-
nõudmine muutus radikaalsemaks. Nad kaotasid usalduse mitte
vaenlase rahutahtesse, vaid endi senistesse juhtidesse. Nad asu-
sid enamlaste seisukohtadele, nad oleksid valmis olnud mis ta-
hes seisukohtadele asuma, kui need aga viibimata rahu lubaksid.
Vähemlastest enestest lahkusid «internatsionalistid» ja sots.-
revolutsionääridest «pahempoolsed sots.-revolutsionäärid», kes
rahu asjas asusid oluliselt enamlaste seisukohale.

Vähemlastele ja sots.-revolutsionääriledele maksis nüüd
kätte nende kergemeelne mäng «rahu mürgiga»: sellega oli
juhtunud nagu gaasiga, mida tuul mitte vaenlase kaevikuisse

¹ «T. Lipp» 22. VI 1917.

² «Vabadus» 24. VIII 1917.

³ «T. Lipp» 7. IX 1917.

⁴ «T. Lipp» 15., 16. IX 1917.

Maapäeva juhatus II.

Ülal sekretär H. Kask, all paremal van. abisekretär H. Raudsepp,
varemalt noor, abisekretär V. Neggo.

ei vii, vaid oma väge toob lämmatama. Nüüd, kus Petrogradi soveti rahuüleskutse peale oli selgunud, et vaenlane demokraatlikku rahu ei taha, osutus Vene sõjavägi juba kõlbalt liiga lagunenuks, et järeldust teha, millega soveti rahuüleskutse oli ähvardanud: püss käes rahu kätte võitma minna.

Petrogradi sovetis seletas 21. septembril üks rindeit tulnud ohvitser, et soldatid kaevikus ei taha praegu ei vabadust ega maad. Nad tahavad ainult rahu. «Mis te siin ka kõneleksite — soldatid enam sõdima ei hakka.»

Ollatunuit hüüti vahele, et seda ei räägi isegi enamlased. Kuid ohvitser jätkas kindlalt:

«Meie ei tea, mis räägivad enamlased. Ma annan edasi, mida tean ja mida palusid mind edasi anda soldatid.»

Samas sovetis ütles üks rinde esindaja, et kaevikutel olevat vaja rahu, maksu mis maksab, kas või mingisugune autugi rahu («pohhabnõi mir»), mitte aga praegune väijakannatamatu seisukord.¹

Enamluse laine tõusis vastupandamatult. Mõlema Vene pealinna sovettides said nad enamuse ja Lenin võttis kohe päevakorda sõjariistus mässu võimu vallutamiseks. «Meie ees on,» seletas ta hea psühholoogina keskkomiteele, «seisukorra erandilised soodsused, kus ainult meie võit mässus teeb lõpu rahvast ärapiinanud kõikumistele, sellele kõige piinavamale asjale maailmas. . .»

Aga Leninilgi olid omad illusioonid: «Kui meie rahulettepanek lükatakse tagasi, siis alustame sõda tõesti revolutsiooniliselt. Jõud tõeliselt revolutsiooniliseks sõjaks, nii ainelised kui vaimsed, on Venemaal veel määratu suured.»² Ses asjas osutus Ludendorff Leninist reaalsemaks ja lõi teda tema enda rahumürgiga.

Tallinnas algatasid riigipöörde kampaaniat sõjalaevastiku madrused, kes enamlikuks läksid pärast Kornilovi mässu, kuna Helsingi baasi lahingulaevastik oli enamlik juba juulimässu päevil. 15. septembril võtsid madrused vastu resolutsiooni: kõik võim sovettidele. Samasugused resolutsioonid järgnesid muudes väeosades. Pööre valmistati ette ringkirjaliselt. 26. septembril ühines Tallinna sovett Kroonlinna, Viiburi ja Helsingi soveti nõudmistega, et vangistatud revolutsionäärid vabastataks. Petrogradi ettepanekul kutsuti lõpuks 27. septembril Tallinna Kadrioru lossi kokku terve revolutsiooniline konvent: sovett, Eestimaa täidesaatev komitee, väekomiteed, ametiühingute keskbüroo ja töölisvanemate keskkomitee. Sajatades vähemlasi ja sots.-revolutsionääre, neid «sotsjaal-šoviniste», kes kangekaelselt sõda edasi venitavat, teatas koosolek oma valmisolekust toetada võimu üleminekut sovettide kätte «kõiki-

¹ Suhhanov, VI lk. 217—218, 225.

² Lenin, XIV, lk. 138.

de kindluses olevate jõudude ja abinõudega». Mässuotsuse poolt hääletasid peale enamlaste ka vähemlased-internatsionalistid ja pahempoolsed sots.-revolutsionäärid. «Tagajärjek», ütles «Tööline» (29. IX), «on, et terve revolutsiooniline sõjavägi ja töölistehulk, Petrogradist algades, läbi Soome ja Eestimaa ühise revolutsioonilise väehulga sünnitab, kes iga silmapilk valmis ühist tegevust alustama...»

Et sovette upitada maavalitsejaks, oli vaja kõrvaldada Eesti maapäev. Selle 25. septembri istungil panid enamlased V. Maasiku toetusel ette maapäev viibimata ümber valida, sest ta polevat demokraatlikul alusel valitud ja seepärast mingisuguseid Eestimaa elanikesse puutuvaid küsimusi otsustada ei võivat.

Ümbervalimisega olid teisedki nõus, milte aga viibimata laialimine-kuga. 26. septembril, kui asja arutati, tähendas Vilms, et ka Venemaa uued semstvod on kahejärguliselt valitud. K. Asti tegi ettepaneku: 30. märtsi seaduse § 5 p. 7 põhjal valida komisjon, kes töötab välja Eestimaa tulevase omavalitsuse ja valitsemise seaduse eelnõu maapäevale esitamiseks, võttes aluseks põhimõtte, et Eestimaa on demokraatliku föderatiivse Venemaa autonoomne osa. Uus põhiseadus viia üldise referendumi alla, kui poliitiline moment selleks takistus ei tee.

Asti ettepanek võeti A. Pliibu ja J. Tõnissoni toetusel vastu. Tõnisson soovitas ainult referendumi asemele Eesti asutavat kogu ja alles siis, kui see ei peaks lõppotsusele jõudma, teha referendum. Asti vaidles esiteks Eesti asutava kogu vastu, mis oleval väga tülikas kokku kutsuda, kuid siis ühines Tõnissoniga. Enamlased lahtisid ümbervalimise päeva juba kindlaks määrata. J. Sihver soovitas valida ühlaegu ülevenemaalise asutava koguga. Kuid see jäeti lahiseks. Valiti 9-liikmeline komisjon, kelle kokkukutsujaks määrati O. Strandman. 2. oktoobril esitas A. Piip valimisseaduse alusmõtted: Isensus Vene asutava kogu ja proportsioon Soome eeskujul.

Nii sai enamlaste võitlusest maapäeva vastu nagu poolkogenamata aluse Eesti asutava kogu mõte, kusjuures, nagu iseseisvusegi mõtte tekkimisel, ei olnud veel selge, milleks ta peab kujunema.

Mis tegi sel lagunemise ajal ajutine valitsus? Ta kutsus kokku nn. demokraatliku nõupidamise, et Kornilovi mässus vapputatud koalitsiooni jälle kokku lappida. Eestlaste esindaja K. Luts ühines seal Minulidse poolt 17. IX ette kantud rahvuslike sotsialistide kesknõukogu deklaratsiooniga: föderatiivse vabariigi väljakuulutamise, rahvuslike kitsenduste kaotamine, keelte üheõiguslus, rahvuslikud väeosad. Enamlikule kasakale Noginile, kes kinnitas, et föderatsiooni taga peidab end tagurlus, vaidles K. Luts vastu: ainult föderatsioon päästab Venemaa kontrrevolutsiooni eest. Mida rohkem Venemaa detsentraliseerub, seda raskemaks muutuvad kontrrevolutsioonilised katsed.¹

See nõupidamine oli mürakongress. Eriti vilmselt karjuti vahele muurahvaste asutuskultuuri «piratistide». Need ei talutad üldse kuulata ja saal jooksis tähtjaka. «Kuhu sa jooksed, Vene demokraatia, kas viilismaale rahvaste enesemääramist viima?» hüüdis järele üks lätlane.

Valgevenelane Voronkov salvas: «Te ei anna meile üheõiguslust, te ei taha meie autonoomiat tunnustada. Asutage siis ministereium, kes autonoomia nende maade jaoks välja töötaks, mis Saksamaa teie käest ära võtab!»

«Sõna ära võttal Välja ajadal» karjuti selle peale saalist.

Grusiin Tšenkeli ütles: «Siin saalis on kõik rahvused kõnelnud.

Ainult ühte rahvust oleme siin asjata otsinud — suurvene rahvust! Suurvene rahvus pole siin avaldunud. Ta on teised rahvused siin vaenlikult vastu võtnud. Rahvas saab alles siis tõsiseks jõuks ajaloos, kui ta rahvuseks tõuseb. Vaadake ette, suurvenelased, et teist alles siis rahvus ei saa, kui teid saksa konts lallab!»

Üks vene semstvotegeplane-rahvasotsialist arutas endamisi: «Rahvused havigivad ju Venemaa sõjalise jõu, kui nad endile nüüd õigusi nõudma hakkavad. Nüüd on tarvis Venemaad kaitseda. Ma sülitän Eesti ja Läti peale, kus juba sakslane seisab, aga ta ähvardab ju Venemaale tungida...»

Seal segas venelase naaber Jüri Vilms end vahele: «Ma olen eestlane ja õelge mulle, kuidas peame siis meie Venemaad kaitsema, kui teie Eestimaa peale sülitate, nähes teda Saksamaa alla sattumas.»²

K. Luts.

See oli «vabal Venemaal» venelaste ja muurahvaste viimane kohtumine.

Veel 22. septembril esitas maapäeva esimees A. Vallner peaministrile märgukirja rahvuste üheõigusluse kehtima panemiseks: venestaja rahvakoolide direktsioon ja inspektsioon kaotada, emakeel kõigis koolides, kollegiaalne rahukohus.³

Nõupidamisel moodustatud uue ajutise valitsuse deklaratsioon sisaldas maksimumi järeleandmisi rahvusküsimuses: enesemääramine neil alustel, mis asutav kogu välja töötab,

¹ «T. Lipp» 19. IX 1917; «Vabadus» 20. IX 1917.

² Jüri Vilms, «Pvl.» 28. ja 29. IX 1917.

³ «Vabadus» 25. IX 1917.

rahvusasjade nõukogu ajutise valitsuse juures ettevalmistajana asutavale kogule, emakeele tarvitamise luba.¹

Kuid lõomas oli juba kaheteistkümnes tund. «Venemaa on haige, haige surmani,» nii resümeeris J. Vilms oma muljeid demokraatlikult nõupidamiselt. «Kas on veel pääsemist, või ei ole enam mingisugust pääsemist — selles seisab nüüd küsimus.»²

EESTI SAARTE LANGEMINE

«Balti mere Gibraltari» — Eesti saarte vallutamiseks oli Saksamaal ammu erilist kihutust tehtud. See sai peaaesmärgiks vagajuttudele «Inglise baasist Eesti rannikul». Veel 1917. aasta septembrinumbris heidutas «Deutsche Politik» sakslasi inglaste maatükkide ostudega ja rentimistega Tallinna sadamas, Ahvenamaal, Saaremaal ja Sõrves — viimases kohas, et sinna suurt merekindlust ehitada, otse Kuramaa ranna vastu, Riia lahe suudme üle valitsemiseks. Sellele Inglise vagajutule osutas ristis Saksa ülemjuhatus saarte vallutamise operatsioonigi märgusõnaga «Albion».

Kui Saksa väed 29. septembril Tagalahes maabusid, oli hoo- bil ka oma sõjalis-poliitiline siht. Ta oli sihitud Petrogradi suu- nas ja «et õige paljudel inimestel puudub arusaamine ajast ja ruumist, pidi see seal sügavalt mõjuma»³.

See oli esimene tükk Eesti pinnast, mis vaenlase kätte lan- ges. Maabumise üllatus õnnestus sakslastel täielikult.⁴ Selle kerguse üle, millega Vene väed saared maha jätsid, avaldas kõige otsesemalt oma kibedust eesti rahvusväeosade ohvitser O. Sternbeck «Sotsiaaldemokraadis»:

«Asjatundjale on asi päevselge. Väljas lahtisel merel vahilaevastikku ei olnud, sakslased kukkusid randa, nagu taevast. Ja maal pääsesid isegi nõrgad mootorimeeste salgad ilma vaevata. Muhi sillani — — — Oleks Saaremaal võitlusvõimeline sõjavägi seisnud, siis ei oleks saksa sõjajuhatus ilalgi usaldanud ühtegi soldatit meie randadele maale saata.»⁵

Ei aidanud enam, et viimasel silmapilgul, 3. oktoobril I eesti polgu osasid Volmari alt Muhumaale appi hakati saatma. Sak- sa laevastik oli juba Riia lahte sisse murdnud ja 5. oktoobril tuli Muhumaagi evakueerida, jättes hulga eesti sõdureid saks- lastele vangi.

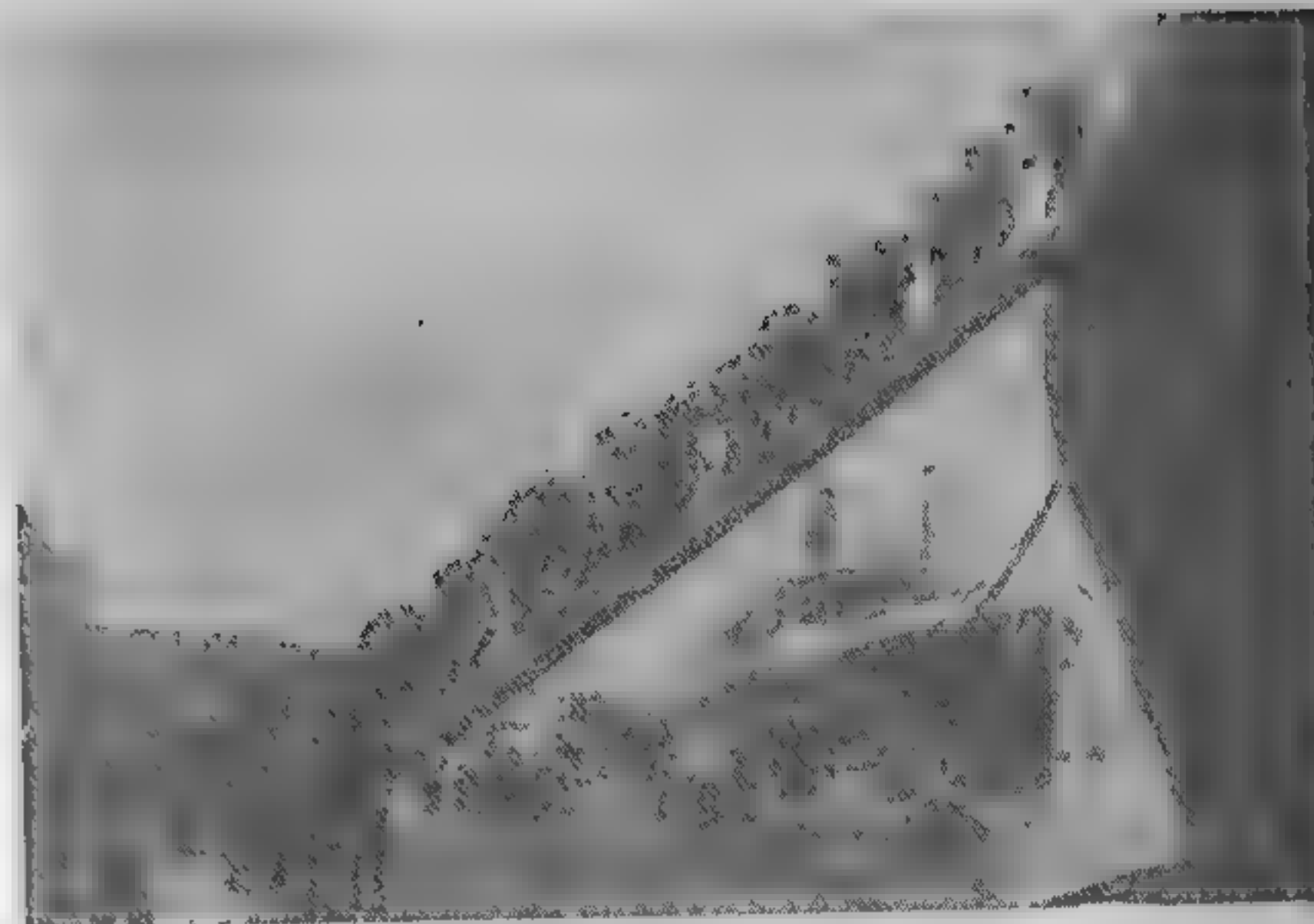
¹ «T. Lipp» 28. IX 1917.

² «Pvl.» 26. IX 1917.

³ Ludendorff, lk. 404

⁴ Tschischwitz, Gen. v.: Armee und Marine bei der Eroberung der balt. Inseln, Berlin, 1931 (edaspidi Tschischwitz), lk. 58.

⁵ «Pvl.» 7. X 1917.

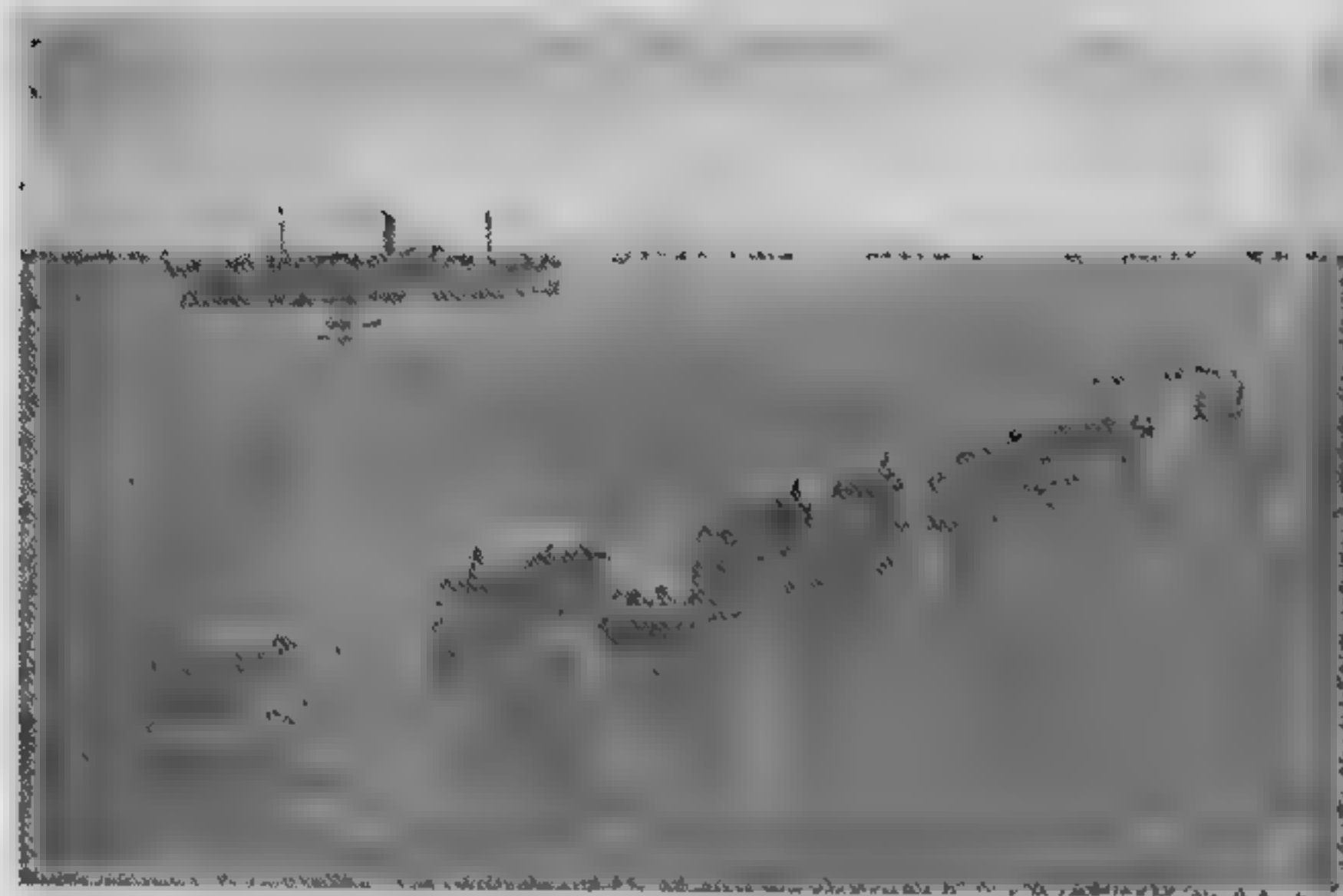
Eesti saarte vallutamiseks määratud Saksa väeosad asuvad Liibavla laevadele.

Vene väe moraalset lagunemist kirjeldas XII armee soldatile novelli 4. oktoobri üleskutses: «Maa olemasolu ise on kaardile pandud. Plimeda, hukumiste ja pogromide loodusjõud uputab maad. . . Demokraatia orpanud, seeritud kihtudes on jõuetus ja lahkuminekud. Revolutsiooniline võim ei teotse. Omakasu istub kindlalt varalistes kihtides, kuid pime muretus ja kuritegelik süvenemine oma rühmahuvides hakkavad sügavalt tungima ka töölavaisse kihtidesse. . . Lööb revolutsiooni elu ja surma tund. . .»

Sama pili kinnitas ka sõjaväe meeleolude ametlik kokkuvõte 15—20. oktoobri kohta: «Vastupandamatu rahujanu. . . soov rutemini jõuda mingi suguse lahendusele. . . pogrommiliikumise tõus; komandeeriv koosse ja komiteed on jõuetud. Pogrommide ärahoidmiseks tunnistas XII armee rahvusblokk soovitatavaks moodustada armee- ja ülemjuhatus juures komis- jonid rahvusorganisatsioonide esindajast, et rahvuspolkude abil kaitseda kohalikku rahvast röövimiste eest.»¹

Saaremaa hoop viis Vene väe korralageduse viimase või- maluseni. Taganevad väed rüüstasid ja laastasid, mis kätte puutus. Sõjameeste rüüstamiste vastu oli kubermangu komissar J. Poska juba augustis sõjaministeeriumilt abi palunud, mis «kontrrevolutsiooni» eest Tallinna täidesaatev komitee teda mõne päeva koduses arestis pidas. Nüüdsete hulgaliste rüüstamiste vastu Lääne- ja Harjumaal tõstis Eesti Maapäev 13. oktoobril protesti, mille saatis ka liitriikide välissaadikutele:

¹ Kakurin, N. E.: Razloženiye armii v 1917 godu, Moskva, 1925 (edaspidi Kakurin), lk. 143—145.

Saksa dessantpaadid Tagalahes.

«Serbia ja Belgia hävitati Saksa vägede poolt, Eestimaa hävitatakse oma riigi vägede poolt.» See oli Eesti esimene samm diplomaatia valda. Isegi Tallinn ei pääsenud pogrommilainest: 5.—8. oktoobrini rüüstati seal viinaladusid.

Liitekäändel, et need mitte sakslastele ei jääks, rüüstasid Läänemaal mitmed väeosad mõisu, tapsid suguloomi, viisid ära hobuseid, hävitasid ja rikkusid inventari ja tagavarasid. Kuber-mangu komissar J. Poska pöördus iga kord sõjaülemuste ja organisatsioonide poole, kuid tagajärjeta. Siseministeeriumile telegrafeeris ta (17. X), et maad ähvardab nälg ja võib karta rahva mässu vägede vastu.

Teatava plirini avaldas lahinguvõimet veel laevastik, kuid see oli täiesti enamlik. Selle kongressilt küsis sõjaoperatsioonide eel laevastiku ülemjuhataja, kas lahingukäske täidetakse. Vastati: «Täidetakse meie kontrolli tingimusel. Kuid mingeid ajutise valitsuse käske meie täitma ei hakka. Ja kui me näeme, et laevastikku ähvardab hukatus, siis puuakse ülemjuhataja esimesena masti otsa.»¹

Miks Vene väed vastu ei pannud? Sõjaminister Verhovski ütles 10. oktoobril eelparlamendis: peapõhjus, mis sõjaväe hingelule hävitavalt mõjub, on see, et sõjavägi ei saa sõja eesmärkidest aru.

¹ Suhhanov, VII, lk. 42.

Saksiaised randuvad oma sõjaväeüksusega Tagalahes.

Vaenlane oli sügavale Vene riigi sisse tunginud, tahtis okupeeritud maid endale jätta ja — Vene sõjavägi ei saanud sõja eesmärkidest aru!

See mõistatus sai Saaremaa langemisel päevselgeks: «Milleks seda sõda vaja? Miks meid siin kinni peetakse? See pole ju meie maa, vaid Saksamaa.»

Nii teatas soldatite avaldustest Vene leht «Revelskoje Slovo». Ja sedasama kinnitas ka eesti enamlane H. Pöögelmann:

«Meid on Venemaal põliselt «väljamaalasteks», «võõrasrahvaks» peetud ja meiega ka sedamööda ümberkäidud. See vaade valitseb ka praegugi ühe osa... sõjaväe hulgas. See ei tunne ennast sugugi kohustatud olevat Saaremaal võitlema. Veel enam... ta on valmis siin kõik mahajätma, isegi kõike ärahävitama, arvates, et seega üleriiklised kasusid kaitseb.»¹

Põhjus, miks vene soldat sõdida ei tahtnud, oli lihtne: seda maad, kus ja mille eest ta sõdima pidi, ei lugenud ta Venemaaks. Nagu vene semstvotege lane Petrogradi demokraatlikul nõupidamiselgi, ta «sülgas» Eesti- ja Lätimaa peale. See oli talle muulaste, piirirahvaste, mingisuguste kah-sakslaste maa, mis talle sugugi korda ei läinud. Vene soldatil avaldus siin seesama «piiride haigus», mis hiljemini Vene kodusõjas nii sagedasti mõlemaid pooli takistas sõjategevuses väljaspool kodumaa piire.

Et «kriis on küpsenud», sellest kirjutas Lenin nüüd juba avalikult lehtedes: «Septembri lõpp tõi meile kahtlemata kõige suurema murrangu Vene ja — kõige väljanägemise järgi — ka maailma revolutsioonis... Kogu Vene revolutsiooni tulevik on kaalule pandud.» Oktoobri alguses käis Lenin peale, viivitus muutuvat juba kuriteoks. Sõjaväes kasvavat sümpaatiad enamlastele. Soomemaa väed ja laevastik olevat valitsuse vastu. Saksamaal olevat ilmsesti algamas revolutsioon. Oodata veel sovettide kongressi olevat lapsik mäng formaalsustega. Ja 8. oktoobril andis Lenin oma keskkomiteele Marxi teooriast ja Dantoni praktikast juhtnööre: julgust, julgust ja veel kord julgust! Vaja äkitselt ja kähku tungida peale Petrogradile tingimata nii seest kui väljast — Soomest, Tallinnast, Kroonlinnast kogu laevastikuga; maksu mis maksab vallutada telefon, telegraaf, raudteejaamad, eeskätt sillad...

Enamlastele tuli aga appi ootamatu asjaolu, mis võimu vallutamise tegi palju kergemaks, kui Lenin julgenud lootagi. Petrogradi garnison oli nii laostunud, et valitsus temast lahtisaamiseks ta rindele laskis käsutada. Laisklevatele ja päevalilleaseemneid närivatele soldatitele oli enamlastel kerge seda käsku kui uut «kornilovlust» ette kujutada, millele revolutsiooni huvides tuleb vastu panna. Väeülemuste mässukatsete ärahoidmiseks ja tegevuse kontrolliks panid vasempoolsed sotsiaalrevolutsionäärid ette luua sõjarevolutsiooniline komitee, ilma oma naiivsuses aimamata, et sellest saabki mässustaap enamlastele.

Trotski ütleb: oktoobripöörde tulemus oli kolmveerandis ette otsustatud sel silmapilgul, kui me vastu hakkasime Petrogradi garnisoni väljavõtmisele ja loime sõjarevolutsioonilise komitee. Oluhelselt oli see Petrogradi

«Tööd.» 4. X 1917.

polkude võetud mäss ajulise valitsuse vastu; 25. oktoobri mäss kandis ainult talendavat laadi.²

Päev pärast sõjarevolutsiooni komitee asutamist võttis enamlaste keskkomitee 10. oktoobril kümnetunniste ägedate vaidluste järel vastu otsuse mässu lõsta enne peatset sovettide kongressi kokkuastumist, et seda asetada sündinud tõsiasja ette.

Mässu ettevalmistamise kihutust, mida suure lärmiga avalikult aeti, vaatas ajutine valitsus ükskõikselt. Saaremaa langemise järel hakkas ta ainult jälle kõnelema vajadusest Petrogradi evakueerida, seletades, et sõjaline ähvardus Petrogradile ei otsusta veel sõjaküsimust.

Erandiks oli uus sõjaminister Verhovski, kellest kõneldi kui ühest andekamast nooremate ohvitseride seas. Ta oli juba varemini püüdnud mitte üksnes sotsialiste, vaid ka kadettide keskkomiteed veenda, et sõda on vaja lõpetada, sest vägi on võitlusvõimetu. Teda oli toetanud ka uus ülemkomissar ülemjuhatuses juures V. B. Stankevitš,³ kes välisminister Tereštšenkole näitas frondi telegrammide pakke, kus nõuti viibimata rahu. See vaatas aga asjale üleolevalt.

Venemaa oli parajasti, nagu Kerenski kinnitab, lähenemas oma kõige suuremale välispoliitilisele võidule. Tereštšenko pidas Bulgaaria ja Türgiga salaläbirääkimisi, et need sõja lõpetaksid ja Venemaale tee avaksid Vahemerele. Mitmerahvuseline, äranälgitud Austria oli viimasel hingetõmbusel. Tema keiser Karl oli kevadel Prantsusmaale rahu pakkunud. Tema välisminister Czernin oli suvel ettekandega esinenud, et Austria on võimetu sõda pikemalt jätkama. Selle ettekande mulje all võtsidki enamuserakonnad Saksa riigipäeval vastu resolutsiooni valmisolekust kokkulepperahula. Paar päeva enne oktoobripöörde jõudis Austria Petrogradile ettepanek eraldirahuks. Rahule Austria loodeti järgnevat rahu Bulgaaria ja Türgiga. Juba 1917. aasta lõpul oleks Venemaa ja seega liitriikide võit käegakatsutav olnud.⁴ Kuid just nüüd, kus paljas passiivne vastupanu töötas peatset võitu, oli Venemaa lõplikult närvide kaotanud.

Viimases hädas soodustati nüüd jälle rahvusväeosasid, mille juurdeasutamise Kerenski oli soveti surve all kogu suveks seisma pannud. Uute eesti polkude formeerimiseks tulid load ja isegi eesti korpust peeti Petrogradi kaitsmiseks soovitavaks.

Verhovski teadaande peale, et sõjavägi on sõdimisvõimetu, hakati keskajades komitee kinnistel istungitel 2.—5. oktoobrini arutama, kas liitriikide eelseisvat Pariisi konverentsi ei saaks ära kasutada rahu sovitamiseks. Otsustati sinna saata peale välisministri ka keskajadesaastva komitee

¹ Trotski, L.: Sotšinenija, Moskva (edaspidi Trotski: Sotš.), I, lk. XLIX-L.

² Stankevitš, V. B.: Vospominanija, Berlin, 1920 (edaspidi Stankevitš), lk. 253—256.

³ Kerenski, A. F.: Erinnerungen, Dresden, 1928 (edaspidi Kerenski), lk. 392—393.

esindaja endine minister vähemlane Skobelev, kellele anti instruksioon seista Poola, Leedu, Läti, Armeenia jt. täieliku enesemääramise eest.¹

Instruktsioonis puudus Eesti enesemääramine. Kohe Saaremaa dessandi järel oli A. Jürgenstein «Postimehes» (30. IX) tähendanud, et seega Eesti küsimus Vene riigi siseasjast muutub rahvusvaheliseks küsimuseks tulevasel rahukongressil. «Meie ülesanded lähvad hilgla suureks. Mitte ainult Petrogradi võimupidajatega ei tule meil oma rahva tuleviku pärast arupidada, vaid meie vaatepiiri tuleb suurte rahvusvaheliste küsimusteni laien-dada, sest Saare- ja Hiiumaa lahtikiskumise vastu ja võõra valitsuse alla sattumise vastu peame kõige jõuga välja astuma.»

14. oktoobril juhtis Jüri Vilms maapäeva tähelepanu sellele, et suur osa Eestist on vaenlase all — järelikult on Eesti küsimus juba rahvusvahe-liseks saanud. Vilmsi ettepanekul otsustati nõuda Skobelevi instruksiooni täiendamist Eesti enesemääramisega. Samasuguseid nõudmisi tuli ka mit-metelt Eesti organisaatsioonidelt.

Eesti oligi juba astumas esimesi tagasihoidlikke samme rahvusvahelisele väljale. Maapäev oli 7. oktoobril A. Piibu et-tepanekul asutanud okupeeritud saartega ühenduse pidamiseks komisjoni, kuhu valiti A. Piip, V. Neggo ja H. Pöhl. Selleks ühenduse pidamiseks Punase Risti kaudu võttis maapäev 11. ok-toobril vastu A. Piibu kava, mille järgi pidi Tallinnas ja Pet-rogradis, kummaski 5-liikmelised Eesti komiteed asutatama; peale selle veel Eesti komiteed Stokholmis, Kopenhaagenis ja, kui vaja, ka mujal. Petrogradi komitee ülesandeks pidid jääma ka üldpoliitilised väljaastumised eesti rahva huvide kohaselt ja kuni muu otsene maa esindus puudub. 12. oktoobril valiti Tal-linna komiteesse J. Tõnisson, H. Pöhl, V. Neggo, J. Seljamaa ja Koort, Petrogradi komiteesse A. Piip, K. Luts, M. Jaakson, J. Kartau ja A. Hanko. Seega oli esimene tegelik samm astutud Eesti välisesinduse loomiseks, mille oli põhimõtteliselt maapäev otsustanud Riia langemise järel, 25. augustil.

Venemaa eelparlamentis ütles 12. oktoobril K. Luts, et maailma saatus otsustatakse väikerahvaste maadel, kes nagu lepitushvriks tuuakse selle eest, et kord parem elu võiks maksma hakata. Sellepärast peaks väikerah-vastele ka selgem olema, mille eest nad sõdivad. Kuid eesti rahvusväeosade asutamisele lehti takistusi. Ja siis tuli Saaremaa kurbmäng, ajaloos kuul-matu sündmus, et mototsüklistide väeosake tervel diviisil tee kinni pani. Eesti väeosad saadeti alles siis Saaremaale, kui enam midagi parata ei olnud. Baltimaal pole 7 kuud korratusti olnud, aga alles 2—3 nädala eest saime emakeelse õpetuse õiguse algkooli. Märtsis anti rahukohtunike-eest-laste nimekiri sisse, nelja kuu pärast tuli vastus, et paberid olevat ära ka-dunud. Alles Saksa pealetung puhastas maa 10 päevaga venestajatest ametnikest, mida me 6 kuud asjata püüdsime. Vaja rahvuslikud kitsendused

¹ Suhhanov, VI, lk. 226—232.

Ajutise maavalitsuse liikmeid (koosolek pärast 11. X 1917)
K. Konik (tervishoiuosak.), P. Pold (haridusosak.), J. Kukk (rahaosak.),
P. Peterson (tehnikaosak.), G. Linkvist (toilitusosak.). Eespool eraldi
maavalitsuse esimees K. Pata, põllumaj.-osak. juh. J. Raamol
(lk. 98) ja tödosaak. juh. V. Mansik (lk. 147).

vilbimata kinnu
da, et maadet, mis
praegu Saksa vägede
all, põhjust oleks Ve-
nemaaga tagasilüu-
mist ihata.¹

Eesti lehtedes leid-
sid suurt tähelepanu
rahuküsimused. Selle
pühul tähendas enam-
lane H. Pöögelmann
«Töölises»:

«Kui tungivalt
meie ka alati rahu ole-
me nõudnud, kõike
kaalule pannes selle
kättesaamiseks tööta-
nud. — seda rahu,
mida nüüd kavatse-
takse, peame meie sõ-
divatele kõige vähem
kohaseks. Sest see on
rahu, mida maailma
kapital kavatseb.»

Nii ootamatule
tõetundmisele vastas
Linda Jürman «Sot-
siaaldemokraadis» mõ-
rult:

«Selle kartusega
esineb H. Pöögelmann
imetusväärt hülja, et
rahu Venemaa kulul
tehakse. See hädahoit
ähvardas meid juba
siis, kui saksaad Poola-
ja Kuramaale tungi-
sid. Kuid selle ase-
mel, et maad kaitsta,
kukkusid Pöögelmanni
seltsimehed vägesid
desorganiseerima . . .

Ka see Pöögelmanni
värde lonkab mõlemast
jalast, et nüüd rahu
kapitalistide vahel tehtavat, kuna enamlased rahu rahvaste vahel nõudvat.
Sellegi poolest ei ole lugu sugugi muutunud. Et rahu teha rahvaste vahel,
seks peab poliitiline võim rahvaste käes olema. Meie ei mäleta aga mitte, et
lugu tol ajal nii oleks olnud, kui Pöögelmanni seltsimehed sakstega vennas-
tust sobisid. Silmapilk on Pöögelmannile ainult seepärast nii ime tõeliseks
läänud, et hädahoit tema enda kodukollet ähvardab. Kui sõda veel Poola ja

Taluõn Saaremaal — saia sõdurite esimesi peatuskohti Eesti pinnal.

¹ «Vabadus» 17. ja 18. X 1917.

Leedu rahva seas hävitustööd tegi, siis oli kerge suuremeelne olla ning vaenlast vennaks nimetada, siis oli ka kerge enesele suure «idealistina» loorbereid nõutada. Aga ole nüüd veel kõrgemeelne vennastaja, kui vennastatud vend sind ennast suurtüki suu ette seab!»¹

Rahutahtele maksku mis maksab astus viimast korda vastu välisminister Tereštšenko eelparlamendis 16. oktoobril. Ta hoiatas rahu eest, mis Venemaad alandaks ja selle riiklikke huvisid rikuks. «Säärane rahu oleks kõige suurem viga, mille eest kõik need ära neetaks, kes ta tegid. Ta lükkaks edasi demokraatlikude põhimõtete võidulepääsu aastakümneteks, kui mitte aastasadadeks. Ta ei tooks rahu, mida uus sõda varsti ei rikuks.»

Tereštšenko ütles endale arusaamatu olevat viimase aja ühekülgse kalduvuse toonitada ainult loobumist maadevõtmisest, kuid vaikida enesemääramise nõude teisest osast — enesemääramise kindlustamisest rahvastele, kes seda soovivad.

Saksamaal olevat tüüril rühm, kes idasse tungib, luues selleks Saksast sõltuvaid puhverühikuid, mis Venemaad läänest eraldaksid. See plaan olevat Poolas nurjunud, kuid nüüd olevat kavad välja töötatud Leedu ja Kuramaa jaoks. Kiiduavalduste all rõhutas minister: «Venemaa peab siin kindlasti ütlema, et ta teest kinnikülmumata Põhjamerale ei või loobuda.»

Siis arvustas Tereštšenko Skobelevi instruksiooni, et see Poola, Leedu ja Läti enesemääramisest kõneleb, ning kiitis Hollandi—Skandinaavia sotsialistide rühma deklaratsiooni, kus seilest midagi ei seisvat. «Täielist enesemääramist on raske teisiti mõista kui täielist iseseisvust. Ometi on koosolekule arusaadav, et kui Venemaa ilma jääb kinnikülmumata sadamast Balti merel, siis ta aegadesse tagasi pöördub, mis olid enne Peetrit.» Keskkohta ja parema tiiva tormiliste kiiduavalduste saatel toonitas minister, et see on Venemaa kasude vastu ja sellega Venemaa esindajad välja minna ei või.

Kuid samal ajal tõid Vene parempoolsedki lehed üsna apaatilise ükskõiksuse ja isegi kahjuröömuga sõnumi, et Kura landesrati, kust 49 sakslast, 28 lätlast, 1 leedulane ja 1 juut osa võtsid, 21. septembril ühel häälel otsustas Venemaast lahku lüüa ja konföderatsiooni alustel Saksamaaga ühineda. Landesratis olla seletatud, et ka eestlased olevat Vene revolutsiooni doktriinidest tüdinenud ja tahtvat Venemaast lahku lüüa, et astuda ühendusse Saksamaaga.

Parempoolne «Novoje Vremja» tähendas, et landesrati otsuse üle ei saavat imestada. Balti feodaalid pidasid endid Vene tsaaride vasallideks ja monarhia langemise järel lugesid endid vabaks, niisama nagu Soome. Palju raskem olevat lätlaste seisukord. Sõda ja revolutsioon avasid neile paremaid lootusi, kuid revolutsioon pettis neid, niisama nagu ta vene rahva lootusi pettis. See ei olevat reetmine, vaid ainult vene sotsialistide tegevuse otsene tagajärg. Olgu nad ära ostetud või mitte — kõik nad töötavat ühtemoodi Saksamaa heaks ja Vene vabarligi hukatuseks.²

¹ «Post.» 25. X 1917.

² Ibid.

Vangivõetud vene sõdureid sakslaste maabumiskohal Tagalahes.

Peataolek valitses ka poliitikas, mida veel okupeerimata piirimaadel aeti. Ajutise valitsuse jurilditiisel nõupidamisel 13. oktoobril soovitas Soome kindralkuberner N. V. Nekrassov peatselt kokkuastuva Soome maapäevaga ajada kompromissipoliitikat, et vastastikuste õiguste küsimust edasi lükata soodsamale ajale, sest muidu puhkeb konflikt ja 2—3 nädala pärast maabuvad Soomes Saksa väed. Kompromissi vastu aga vaidles nõupidamise liige M. S. Adžemov: Venemaale olevat kasulik, et soomlased mässuliselt võimu vallutaksid, kui et seda vallutamist õiguslikult reguleerida. Sedasama väitis ka 17. oktoobri istungil D. D. Grimm: kui ka soomlased kogu võimu endi kätte võtavad, siis ei ole see keelelegi kohustav, kui Venemaa hukkub, siis Soome küsimusel pole riigi üldises katastroofis mingisugust tähtsust; kui aga Venemaal läheb korda pääseda, siis võib likvideerida ka soomlaste tegelikud võimuhaarangud.

Vastuolud valitsuses jõudsid varsti avaliku konfliktini. 17. oktoobri õhtul seletas sõjaminister Verhovski eelparlamendi komisjonis, et olevat vaja viibimata rahu, sest muidu tulevat rindel hirmus katastroof. Vastuseks hakkas Tereštšenko talle ette heitma, et ta seda seisukohta valitsusele pole esitanud, ja lahkus vihaselt koosolekult. Varsti teatati, et sõjaministri seisukoht olevat olnud isiklik ja talle olevat ametipuhkus antud. Verhovski rahutegemiskatse oli seega nurjunud; sellest sai ainult vett enamlaste veskile.

ENAMLASTE RIIGIPOORE

24. oktoobril kell 11 hommikul teatas Kerenski eelparlament, et ultimatiivsetest nõudmistest hoolimata loobub sõja-revolutsiooniline komitee oma kontrolli kaotamisest väeosade üle. Seega on sõjariistus mäss käimas ja valitsus võtab selle vastu kõik abinõud tarvitusele.

Lõpuks ometi näis Kerenski oma apaatiast ärganud olevat. Kui Stankevitš talle tähendas, et aeg on lõpp teha igavestele vapustustele riigis, siis vastas ta, et nüüd enam mingisugused Tšernovid ei suuda enamlasti aidata, kui ainult korda läheb mässu maha suruda.

Aga «Tšernovid» näitasid veel, mis nad võisid. Eelparlament, kes Kerenskile püsti tõustes oli plaksutanud, viitis tema äramineku järel oma aega hilise ööni lõputuis vaidluses ja lõpuks võttis väikese enamusega vastu vähemlaste-internatsionalistide resolutsiooni, milles rahu sooviti ja valitsusele pea-aegu umbusaldust avaldati. «Tšernovide», s. o. sotsialistliku demokraatia meeleolu avaldas vähemlane Dan, kes hoiatas, et kui enamlaste mäss uputatakse verre, siis oleks see «kolmanda jõu» võit, kes pühiks ära ühes enamlastega ka ajutise valitsuse ja kogu demokraatia.

Sellest resolutsioonist kuulda saades tahtis pahandatud Kerenski silmapilk oma ameti maha panna. Pikkade vabandustega õnnestus eelparlamenti delegatsioonil teda sellest ära hoida. Sealjuures kinnitas kesktäidesaatva komitee esimees Dan, et valitsuse teated sõjariistus mässust olevat liialdatud. Enamlased olevat nõus soovitud enamusele alistuma ja homme juba likvideeritavat sõjarevolutsiooni komitee.

Veel teist tühja juttu puhuti Kerenskile sel riigipöörde ööl. Tema poole tuli kasakapolkude delegatsioon, kes lubas kasakate toetust tingimusel, et seekord kasakate verd nii kasutult ei valataks nagu juulikuul. Samal ajal tegi aga kasakatenõukogu otsuseks, et sõjariistus mässu puhul jäävad kasakad erapooletuks. Seda otsust mõjutasid nähtavasti parempoolsed «kornilovlaste» ringid, kes ootasid, et enamlased Kerenski kukutaksid, enamlaste enestega aga lootsid hiljemini ise mõne nädalaga valmis saada.

Enamlased ei mobiliseerinud enam hulki sõjariistus meeleavalduseks nagu juulikuus, vaid korraldasid vandeseltsliku «putši», mille eeskujul nad hiljemini teinud riigipöördekatseid Tallinnas, Hamburgis, Sanghais jne. Ööl vastu 25. oktoobrit läksid nende relvastatud salgad tänavaid mööda, igaüks oma ülesandega, kõlistasid uste juures ja okupeerisid valitsusasutused. Vastupanu polnud kuskil.

Trotski, kes sooveti asukohast, Smolnõist, operatsioonil juhata, sattus ses õises ootuses nii ärevusse, et minestas. Hommikul oli tal esimene mure värskete lehtede järele haarata, kuid tema üllatuseks polnud seal riigipöördest sõnagi.¹ Petrograd oli sel ööl läbi teinud «sotsiaalse revolutsiooni», üle hüpanud kapitalistlikust korrast sotsialistlikku korda, «vapustanud maailma ajalugu», aga Petrogradi ajakirjandus polnud seda märganudki.

25. oktoobri hommikul ruttas Kerenski Ameerika saatkonna autol rindele, vastu väeosadele, keda ta välja oli kutsunud mässu maha suruma. Ohtuks jõudis ta Pihkvasse, põhjarinde ülemjuhataja Tšeremissovi staapi. Kuid see kindral oli juba enamlastega koos töötamas ja käskis vägesid kodusõjas erapooletuks jääda. Suure vaevaga sai kindral Krasnov 700 kasakat. Mõne pauguga vallutati Gatšina ja Tsarskoje Selo ja kui mõni päev asjata abivägesid oodatud, loobuti viimaks sõjakäigust.

Enamlaste mässuhüüd oli: asutava kogu kaitseks — kornilovlaste vastu! Tõeliselt toimus mäss kornilovlastega käsikäes — asutava kogu kukutamiseks. Kornilovlike ohvitseride sõprus oli mässu päevil enamlastele üllatav. Kui Lenin ja Trotski käisid ohvitseride koosolekutel kogumas komandöre Kerenski vastu, oli enamik tsaariväe ohvitseride enamlaste poolt. Nad tahtsid Kornilovi eest kättemaksmiseks enamlastele aidata Kerenskit kukutada. Krasnovi kasakad löödi tagasi Valdeni juhatusel, kes oli tsaariarmee tüüpiline vana polkovnik, mitu korda haavatud ja poliitikast ei mõistnud midagi. Trotski nähes oli tema viha Kerenski vastu nii suur, et ta valmis oli ajutiselt enamlasti toetama.²

Petrogradis astus kokku ülevenemaaline soovitud kongress, kelle nimel ja heaks riigipööre tehti. Ta täitus süngete, ükskõiksete nägudega ja hallide sinelitega. «Kaevikuist ja karupesadest olid tulnud hallid ja pimedad inimesed, kelle truudus revolutsioonile oli — viha ja meeleheide, kelle «sotsialism» oli — nälg ja väljakannatamatu janu rahu järel. See polnud halb materjal eksperimentideks, kuid eksperimentid nendega olid riskantsed.»³

Kui vähemlased ja sots.-revolutsionäärid olid protestides lahkunud, võttis kongress 26. oktoobril üksmeelselt vastu Lenini rahudekreedi, kus nii rahvastele kui ka valitsustele ette pandi alustada viibimata läbirääkimisi õiglase rahu üle ilma maadevõtmisteta ja sõjakuludeta. Iga rahvas kas Euroopas või kus

¹ Trotski, L.: Mein Leben, Berlin, 1930 (edaspidi Trotski, M. Leb.), lk. 311—312.

² Trotski, L.: 1917, Moskva (edaspidi Trotski, 1917), II, lk. 100.

³ Suhhanov, VII, lk. 197.

stahes pidi vaba hääletamisega võima määrata, kuhu riiki ta tahab kuuluda. Eriliselt koputati Inglismaa, Prantsusmaa ja Saksamaa «teadlike tööliste» südamele.

Esitatud tingimusi ei tehtud ultimativseks, — nagu Lenin seletas, et vastastele mitte liiga kergeks teha nende tagasilükkamist.¹ Lenin hoiatas, et rahulettepanek leiab vastuseisu imperialistlikes valitsustes, kuid avaldas lootust, et kõigis sõdivates maades läheneb revolutsioon. Vene 25. oktoobri revolutsioon avavat sotsialistliku revolutsiooni ajastu kogu maailmas. «Meie ei tagane oma rahukavast ega karda ka revolutsioonilist sõda» — nii ähvardas Lenin.²

Läbirääkimisi peaaegu ei olnud. Dekreedi vastuvõtt lõi kongressil esmakordse meeleolotõusu: lauldi vaimustusega internatsionaali ja leinamarssi, karjuti hurraa, tervitati Leninit, pilluti müste üles. Kuid samal kongressil oli enamlaste lähemal naabrilgi, M. Gorki «Novaja Zizni» toimetajal Suhhanovil selge, et see juubeldatud rahudekreet polnud õieti midagi muud kui allavandumine vaenlase armu peale.

Oktoobripöörde päevi Petrogradis võrdleb A. I. Denikin mitte ilma tabavuseta ooperiparoodiaga, «vampukaga».³ Eestis ei olnud aga sedagi. Ei õisi väeosade ümberpaigutusi ega melodramaatilisi kõnekäändusi. Pööre läks täiesti vaikselt kantseleiringkirja korrast ja sõjarevolutsiooni komitee esindaja V. Kingissepp võttis ajutise valitsuse komissarilt J. Poskalt võimu üle koguni allkirja vastu. Rahvas poleks riigipööret märganudki, kui revolutsioonikomitee poleks 26. oktoobril teadaannet avaldanud, et pööre olevat täiesti korda läinud ja kõik kindluse sõjaülemused sellega täielikku nõusolekut avaldanud. Ainukesed valitsusasutused, kes keeldusid sõjarevolutsiooni komitee komissaridega töötamast, olid Tallinna postkontor ja I eesti polk Haapsalus. Ja ainukesed mässulised aktid seisnesid selles, et paari kasakapolku, keda Kerenski endale appi kutsunud, Tallinnast välja ei lastud ja et mõned läti polgud omavoliliselt lahkusid Riia rindelt ning okupeerisid Volmari ja Valga raudteesõlme, et takistada Kerenskile abivägede saatmist.⁴

Esimene üldist elevust tekitanud enamlaste vägivallaakt oli Tallinnas kõigi kodanlike lehtede sulgemine 1. novembril, nagu seletati — «vasturevolutsiooniliste kuritahtlike kihu-tussõnumite» eest, mis punakaardi võitlusele Kerenski vastu kahju toovad. Sulgemine toimus siis, kui Kerenski Gatšina all

¹ «Izvestija Vzika», Moskva ajaleht (edaspidi «Izv. Vzika»), 27. X 1917.

² Suhhanov, VII, lk 247—249.

³ Denikin, A. I.: Otšerki russkoj smutõ, Paris—Berlin, 1921 (edaspidi Denikin), II, lk. 132.

⁴ Kakurin, lk. 162—163, «Kr. Arh.», 1927, V/XXIV, lk. 73 jj.

Polkovnik Aleksander Tõnisson

I Eesti polgu ülemana 1917. a

juba päev varem oli likvideeritud. Oldise ärevuse ja maapäeva vanematekogu ning eesti sõjaväelaste nõukogu protestide tõttu muudeti sulgemine paari päeva pärast ära ja jäeti lehed eeltsensuuri alla.

Oktoobripöörde võit oli, tema tegeliku korraldaja Trotski enda tunnistuse järgi, erandlike olukordade kokkusattumine: «Kõigepealt oli vaja sõjaväge, kes enam ei tahtud sõdida.»¹

Sõdida tahtmine kadus teistelgi rahvastel sõja jooksul. Kuid seal oli vastukaaluks teadmine, et alla jäädes tuleb maksta oma kodumaaga. Vene soldatid seda ei olnud. Ta teadis otse selle vastu, et alla jäädes tuleb maksta piirimaadega, mida ta Venemaaks ei pidanud. Rahutahe — see oli tema ainuke demokraatism ja sotsialism. Seepärast laskis ta Kerenski sotsialistid ja demokraadid, kui nägi, et need viibimata rahu ei anna, haledalt kahe tooli vahele kukkuda, kuna vene parempoolsed, «kornilovlased», seda läbikukkumist kahjuröömsalt pealt vaatasid, lootes, et mida hullemaks anarhia läheb, seda rutem talle sõjaline diktatuur järgneb.

Riigipöördest sovettide kongressile teatades hooples Trotski, et see ei olewat vandenõu (zagovor, komplott), vaid ülestõus (vosstanije). Tõeliselt ei olnud ta isegi mitte vandenõu, sest et mingit saladust ei olnud vandega varjata. Ta oli ainult pronunziamento, nagu neid Kesk- ja Lõuna-Ameerikas sõjaväed toime panevad, ühel ilusal päeval end teise valitsuse pooldajaks kuulutades.

Vene vägedega täidetud Eestis ilmnes see täiel määral. Nagu Petrogradki ja kogu otsustav Soome lahe ringkond oli ta juba ammu tegelikult väejooksikute võimuses, kelle juures väeülemused olid ainult tehnilisteks nõunikeks ja ajutise valitsuse komissarid — poliitilisteks manitsejateks. Pööre seisnes selles, et tüütud manitsejad minema kihutati ja tehnilised nõunikud kontrolli alla võeti. Oktoobripööre oli väejooksikute pronunziamento.

¹ Trotski, 1917, I. lk. XXXVII—LIV.

V Brest

MAAPÄEV KÕRGEMAKS VÕIMUKS

26. oktoobri õhtul, kui teated Petrogradi riigipöördest Tallinna jõudsid, vahetasid selle puhul Toompea lossis maavalitsuse esimehe K. Pätsi kabinetis maavalitsuse liikmed K. Päts, J. Kukk, V. Maasik jt. kubermangu komissari J. Poskaga mõtteid. K. Päts lootis, et Lenin Kerenski-aegsed rahvuslikud kitsendused kaotab. Üldiselt arvati, et enamlased kaua pukil ei püsi. Kui keegi lausus, et enamlased hakkavad proletariaadi diktatuuri teostama, tähendas enamlastega sagedasti läbi käinud V. Maasik teravalt, et see olevat lori. J. Poska, kes kogu aeg, nagu tema viis, vaikselt kuulanud, ütles lõpuks: nüüd ei jää muud teed, kui Eesti iseseisvaks kuulutada. Tekkis väike paus ja siis suundusid kõik arutlused sinna, kuidas seda teostada. Selle iseseisvuse all ei mõeldud siiski veel seevõrra lõplikku lahtilöömist Venemaast, kui oma saatuse võtmist enda kätte, kuni Venemaal jälle demokraatlik kord jalule saab.

Maapäeva vanematekogus 28. oktoobril küsis esimees O. Strandman, kas sündmuste puhul ei peaks maapäev kokku astuma või vähemalt tema juhatus üleskutse või seletusega esinema. Mõlemad leiti aga veel varajased olevat. N. Kõstner andis nõu algetada Eesti asutava kogu kokkukutsumist. Birk soovitas asjas kokku leppida väikerahvaste nõukoguga ja H. Reiman hoiatas, et enne Vene asutava kogu kokkuastumist Eesti oma kokkukutsumine poleks reaalselt poliitiline ning lohutas, et kumbki võitlev pool ei eitavat Eesti omavalitsust. Nii jäid kõik küsimused lahtiseks.

Mõni päev hiljem, 1. novembril kujunes vanematekogus juba kaks arvamust. Enamus temperamentse Jüri Vilmsiga eesotsas toetas veel Vene revolutsiooni huvisid. Sealt kaldusid aga juba mitmed Vilmsi enda erakonna kaaslasedki ära Venemaast eraldumise seisukohale.

Vilms pidas enamlaste võimuhaaramist õnnemänguks, mis püsima ei võõ jääda ning revolutsiooni hukka viib. Kui asutava kogu kokkutulek aetakse nurja, tuleb tagurlus. Eestlastel tulevat seepärast erapooletusest lahkuda.

J. Kukk nõustus küll üldiselt Vilmsiga, kuid hoiatas, et ei peaks end Venega ülearu siduma, vaid reageerima ainult asja, kui asi otsa Eestis puutub.

«Siis peaks Eesti otsekohe iseseisvaks kuulutama,» tähendas Vilms, «seda aga vist keegi ei usalda ega soovita. Eesti rahva vabadus on seotud Vene revolutsiooniga — kui see hukkub, kaotab ka Eesti.»

J. Kukega ühines O. Strandman: Eesti ei olevat Kerenski valitsuselt, kus kadetid mõjul, midagi saanud. Kuke toetas ka H. Raudsepp; sellegipärast võttis vanematekogu vastu Vilmsi soovitatud «revolutsiooni päästmise komitee» seisukohad.

Eesti ajakirjanduses olid vaated riigipöördele mitmekesised. Üldiselt nähti selles Vene revolutsiooni kui ka riigi katastroofi. Mis aga ise nüüd ette võtta, selle kohta läksid arvamused lahku.

J. Tõnisson soovitas «Postimehes» (27. X) äraootavat seisukohta ja arvas, et Eestil ei ole mingit põhjust senise ajutise valitsuse eest tulle minna, sest selle riigimehelikust teovõimetusest olevat tema kerge vaevaga kukutamine kõige paremaks tunnistuseks.

«Kui enamlased tahavad esimeses rinnas sõda viibimata lõpetada, siis ei ole meil Eesti rahvuslase seisukohalt tõepoolest selle kohta muud kui ainult tõsist kordaminekut soovida. Meie maale ja rahvale tähendaks see otse peasmist hirmsa hädaolu käest. Iseasi on, kas rahu-püüe nii keegi korda läheb... Ainult üks asi on selge: Meil kui rahval tuleb praegu ajaloolisel silmapilgul viibimata kõiki neid avaraid võimalusi ära kasutada, mis nüüdne olukord meile Eesti rahvuspoliitiliste paleuste teostamiseks annab.»

Järgmisel päeval tuletas J. Tõnisson meelde Venemaa muurahvaste üksmeelset otsust — Venemaa föderaliseerida. «Kui mitte nüüd, siis ei saa meie rahvast millalgi ise oma saatuse otsustajat. Ja millalgi ei ole meie rahvale poliitilist enesemääramist hädalikumalt tarvis olnud, kui just nüüd. Eesti asutav kogu olgu see, kes nüüd viibimata kokku astub, et selgesti ja kindlasti äramäärata Eesti rahvusriiklik korraldus demokraatilisel alusel, mida siis kogu Venemaa asutav kogu vastu võib võtta. Ühtlasi peavad Eesti asutava kogu otsustada olema tähtsamad Eestimaa sotsiaalsed küsimused, nagu maakorraldus jne. Eesti asutava kogu kokkukutsumiseks tuleb ajutisel Eesti maanõukogul ja maavalitsusel viibimata samme astuda.»¹

Samale nõule jäi J. Tõnisson ka järgmistel päevadel kindlaks, kui hakkas kalduma arvamusele, et enamlaste valitsus sotsialistlikule koalitsioonile aset annab, — Vene käremeisusest kartis ta siiski korralagedust aina süvenevat.²

Et siin veel täielikku lahtilöömist Venemaast ei mõeldud, seda tõendab Tartu üliõpilaste kogu 13. novembri üldkoosoleku

¹ «Post.» 28. X 1917.

² Ibid., 3. XI 1917.

resolutsioon, kus nõuti, et maapäev viibimata kokku astuks, kogu riikliku võimu enda kätte võtaks ja föderatiivses ühenduses Venemaa väikerahvastega maa saatust juhiks kuni Eesti asutava kogu kokkuastumiseni.¹

Eesti asutava kogu viibimata kokkukutsumise vastu vaidles Jüri Vilms.² Ta nimetas mitte ainult tehnilisi, vaid ka poliitilisi takistusi. Kõigi Venemaa rahvaste vabadus olevat kõige lähemalt seotud Vene revolutsiooni kordaminekuga. Seepärast tulevat kindlasti olla enamlaste pöörde vastu ning kõik teha, et see võimalikult ruttu lõpetataks.

«Kui meie nüüd hakkaksime ajaviitmata Eesti asutavat kogu kokkukutsuma, siis teeksite uusi raskusi Vene revolutsiooni edenemise teel... Meie aitaksime enamlaste õnnemängu pikendada, kui me nende silmapilket «vabadust» hakkaksime äratarvitama.» Selle asemel soovitas Vilms, et maapäev kul Eesti rahva kõrgem esindus viibimata kokku astuks ja revolutsiooni kaitsta aitaks.

Peale Jüri Vilmsi võttis ka sotsiaaldemokraatide parem tiib, nn. kaitsesõjalased Vene Veebruarirevolutsiooni saatust lähedalt südamesse. Nende poolt esines O. Sternbeck «Sotsiaaldemokraadis» (31. X) järsult enamliku pöörde vastu:

«Oletame ka, et mitte paari nädala pärast meie turjal saksa orjapliits ei vingu, nagu praegu Saaremaa meeste turjal. Mis suudavad need suured lubajad siin äratada? Nad on ainult kodusõja põlema süütanud ja seisukorra mitmekordselt enam sassi ajanud... Siin on nüüd Saksamaa soovitusel sissemugeldatud herrad oma kaardid viimaks selgelt lauale pannud. Ja kohalikud Balti saksad õõruvadki juba igal pool rõõmu pärast käsa.»

Sotsiaaldemokraatide erakonnas murdis aga just enamliku pöörde paiku palju enamlassõbralikum vool esile.³ Tallinna sots.-dem. selts tervitas koguni 26. okt. enamlaste riigipööret, lootes uuel valitsuselt sotsialistlike parteide koalitsiooni ja sõja lõpetamist.⁴ Selle voolu juhiks sai M. Martna, kes 1905. a. pagulasena Sveitsis oli elanud lähemas läbikäimises vene enamlastega ja internatsionalistidega ning ühes nendega 1917. a. kevadel Saksamaa kaudu kodumaale pöördunud. Temale oli proletariaadipoliitika ainult — rahupoliitika. Kui enamlased «riiki sinna juhtida tahavad, kuhu ka meie välja igatseme, siis on meie koht nende kõrval ja ei mitte oma klassivastaste kõrval.»⁵ Kul 2. nov. ilmus rahvakomissaride dekreet rahvaste vaba enesemääramise kohta ja H. Pöögelmann «Estonias» eesti sõjameeste mittingul 5. nov. seletas, et enamlased olevat hakanud Venemaa muurahvaste enesemääramise õigust tegelikult kindlustama ja ka eesti rahval olevat nüüd võimalik otsustada, kuidas ta oma riiklik-poliitilist olemist korraldada soovib, siis vastas M. Martna, et ta olevat ikka arvamisel olnud, et eesti enamlased ses asjas Leninist «mööda lasksid». Kui aga nüüd eesti

¹ «V. Teat.» 18. XI 1917.

² «Pvl.» 3. XI 1917.

³ «Tööl.» 7. XI 1917.

⁴ «Sotsiaaldem.» 8. XI 1917.

⁵ Ibid., 4. XI 1917.

enamlased eesti kultuurilise iseolemise eluoliguslikeks tunnustavad, millest Eesti töölisklassi omakultuuriline elu ja olemine paratamata järjekindlusega järgneb, siis võime neile ainult õnne soovida ja juure lisada, et aega silda ehilataks, mis Eesti töölisklassi ühendada aitab.»

Nende kahe äärmise voolu vahel oli sotsiaaldemokraatidel veel keskmine, kelle esindajana K. Ast nägi enamlaste pöördes peamiselt Vene riigi lagunemise jätkumist: «Kodusõda seab Vene hiiglarlgi edespärase olemise küsimuse alla.» Nagu Kiievi kongressilgi, ennustas Ast välise vaenlase mõjusid: «Edespärsed okkupatsioonid ei järe tulemata. Kesk Euroopal ei järe muud, kui Venemaa lahutamise protsessi õhutada. Puhverriikluse seeme ajab hoolikate kastjate soovil jõudsaid idusid.»²

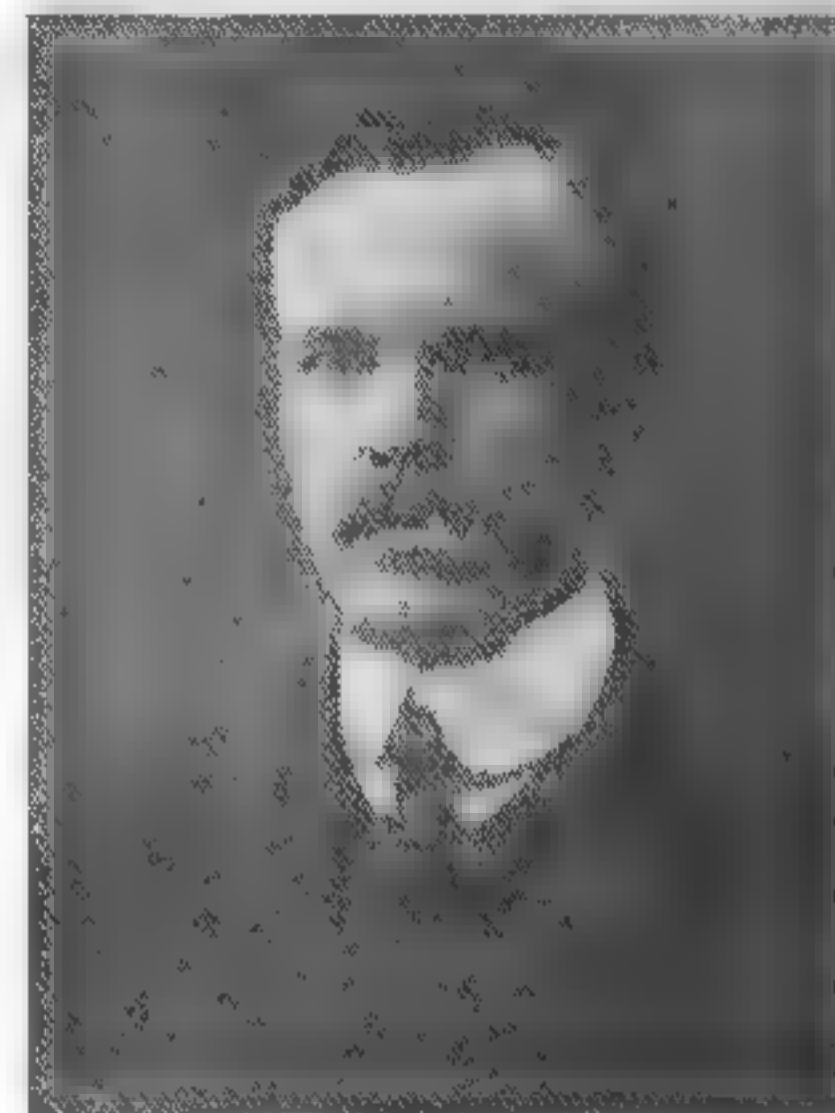
Kuigi suhtumine enamlikku pöördesse oli nii mitmekesine, leidsid omegi sotsiaaldemokraatide seas palju kaugemale ulatuvat üksmeelt, et nüüd Eesti peab oma saatust iseseisvalt rajama. Selleks nõuti kohe Eesti täielikku enesemääramise võimalust ja Eesti asutava kogu viivitamatut kokkukutsumist.³

Eriti jutlustas seda K. Luts, kes tuletas meelde, kuidas ta juba märtsikuu Tartu nõupidamisest saadik selle poolt olnud, et Eesti vahetada Venemaaga määraks Eesti asutava kogu, kuid et siis paremalt poolt sellele vastu vaieldud.⁴

M. Martna päris: «Kus viibib meie vahikord?» Ta soovitas viivitamatult maapäeval kokku tulla, et Eesti asutava kogu valimisi käsile võtta.

M. Martna oli juba suvel eribrošüüris Eesti väeosade asutamist toetanud. Nüüd toonitas ta seda veel eriti: «Võib-olla, et nüüd ka Eesti palajoni ritta seada tuleb. Jumal avilagu meid igasuguse militarismi eest hoida. Aga — kui rahvaväe korraldamine kunagi tarvilik, siis eriti niisugusel ajal, kui kellegi elu ega olemine enam julge ei ole.»⁵

Lõpuks tunnistas Eesti sots.-dem. keskkomitee ja Tallinna komitee ühine koosolek 12. XI tarvilikuks teiste parteidega läbirääkimistesse astuda, et otsekohe Eestimaa osariiklikku omavalitsust kehtima panna maapäeva kaudu, mida tuleb

O. Sternbeck, sotsiaaldemokraatide aktiivseid tegelasi 1917. a. Ülesvõtte O. Sternbecki pörandaaluse tegevuse ajajärgult.

¹ «Sotsiaaldem.» 7. XI 1917.

² Ibid., 1. XI 1917.

³ Ibid., 27. X 1917.

⁴ Ibid., 8. XI 1917.

⁵ Ibid., 7. XI 1917.

selleks tööliste ning soldatite nõukogude ja Eesti sõjaväelaste esindajatega täiendada.¹

Samal ajal kui Jüri Vilms ja O. Sternbeck pidasid Eesti saatust kõige tihedamalt seotuks Venemaa omaga, oli aga ka juba teisi, kes Venemaa peale käega löid. Nii tähendas P. Olak «Tallinna Teatajas» (8. XI):

«Oleme lõpulikult maha maanud kõik lootused, et Vene rahvas meie seisukorda parandada võiks, — ta ei suuda enam endagi üle valitseda... Praegu oleme korraldamata sõjariistus hulkade vägivalga ohvriks jäetud, tulevikus mõistab meie elu või surma otsuse Euroopa suurvõimude tahtmine. Arvavad nad, et neile kasulik on, kui Eestimaa Venemaa kubernanguks jääb, siis jääb ta seks. Leitakse aga, et «Euroopa tasakaal» meie iseseisvust nõuab, siis saame selle. Vene rahval ja veel vähem Vene ja meie enamlastel saab selle kaalumise ja kauplemise juures vaevalt mingit otsustamise õigust olema.»

Eesti sots.-revolutsionäärid olid küll vasempoolseteks arenenud ja ühes oma vene mõtteosalistega enamlaste riigipööret toetanud. Kuid ühtlasi olid nad föderalistidena oma teisel kongressil 19. sept. Vene parteist lahku lüües iseseisva Eesti sots.-rev. partei loonud ja G. Suitsu ettepanekul otsustanud ühendusse astuda Venemaa rahvussotsialistlike organisatsioonide kesknõukoguga.²

Seega leidis Eesti osariikliku enesemääramise mõte toetust laialdastes kodanlikes ja ka sotsialistlikes ringides. Suuremad lahkuminekud olid suhtumises enamlaste riigipöördesse — järsust vastuseisust üle passiivse äraootamise kuni sümpatiseeriva toetamiseni sotsialistide vasemal tiival. See kõikumine viis küsimusele, missugusele sõjalisele jõule võib maapäev toetuda, kui enamlased oma 25. septembri esitise mõttes teda eesti rahva esindusena tunnustada ei taha.

Pärast Saaremaa langemist oli küll luba antud mitte üksnes Eesti diviisi, vaid ka Eesti korpuse asutamiseks. Kuid samal ajal oli lagunemine Vene väest ka mõnedesse eesti väeosadesse hakanud levima, nii et põhjarinde eesti sõjameeste konverentsil Tartus 13. okt. K. A. Hindrey ja alltn. Koort kahtlust avaldasid, kas maksab niisugustel oludel Eesti korpuse mõttest üldse rääkida. Ühel häälel võeti siiski vastu J. Tõnissoni ettepanek diviisi asutamine lõpule viia ja korpuse asutamise eeltöödele asuda.³

Tallinna Eesti polgus oli lagunemine õige kaugele ulatunud. Polgu üldkoosolek ja Tallinna Eesti sõjaväelaste täidesaatev

komitee võtsid 1. nov. vastu resolutsiooni, milles nõudsid Eesti-
le vaba enesemääramist, trükivabadust ja valitsusvõimu Eesti
maapäeva kätte. Tallinna Eesti sõjaväelaste nõukogu üldkoos-
olek muutis aga seda resolutsiooni — maapäeva täiendalagu
Eesti sõjameeste ja sovetide esindajatega, soovitades ühtlasi
Vene asutava kogu valimistel Balti mere ringkonnas enamlast
Döbenkot ja vasempoolset sots.-rev. Prošjani toetada.¹

Mõni päev hiljem oli Tallinna Eesti polgu komiteel juba uus
esimees Panick ja see protestis
1. nov. resolutsiooni avaldami-
se vastu, teatades, et polk toe-
tab praegust revolutsioonilist
valitsust ja sovette kuni asuta-
va koguni.²

Kindlam oli meeleolu I Ees-
ti polgus, mis seisis rindel
Haapsalus. Tema kuulus võrd-
lemisi korralikku 45. jalaväe
diviisi, mille komitee esimees,
Varssavi juut Braun, oli eest-
laste vastu väga sõbralik. Enamliku pöörde puhul otsustas
selle diviisi nõupidamine 5. no-
vembril soovitada kõigi sotsia-
listlike parteide koalitsiooni ja
kui see ei teostu, siis toetada
isamaa ja revolutsiooni pääst-
mise komiteed, mis oli Petro-
gradi sotsialistide poolt enam-
laste vastu moodustatud.³ Sama
resolutsiooniga ühines ka I
Eesti polk.

1. novembril ilmus I Eesti polgu
ja Haapsalu garnisoni ülima polkov-
nik A. Tõnissoni juurde läti lipnik
Perno, kes teatas, et temale on Tal-
linna sõjarevolutsiooni komitee ülesandeks teinud asutada Haapsalus koha-
pealseks kõrgemaks võimuks samasugune sõjarevolutsiooni komitee. Et
Pernol rinde juhatuse paberid puudusid, käskis polkovnik Tõnisson teda
viivitamatult Haapsalust lahkuda ja, kui ta selle asemel kihutust hakkas
tegema, laskis ta vangistada ning vabastas alles hiljem 45. diviisi ühe
käsul, enamlaste agitatorile vastu seadis aga Haapsalu jaama kontrolli.

Enamlaste keskkohaks Haapsalus oli sõjaväe raadiojaam. Sall teo-
tasid vene mehed 4. nov. Tallinnasse vene revolutsionääride sentimen-

K. A. Hindrey, Tartu maleva
Büroo juhtivaid tegelasi 1917. a.

¹ «Sotsiaaldem» 13. XI 1917.
² «T. Lipp» 21. ja 22. IX 1917.
³ IEP, lk. 258.

¹ «E. Sõjam.» 2. ja 4. XI 1917.
² «E. Sõjam.» 8. XI 1917.
³ IEP, lk. 237.

taalses stiilis: «Linna üle on tõusnud mingi saatuslik pilv. Jaama tekkisid kuulipildujad... Lipnik Pint, paljastatud revolvriga ja hullumaja pitsal näol, tikkus kallale sissesõitvatele sõdaditele ja madrustele ja nõudis metsikult karjades tunnustusi.»

Kell kolm õösel läks raadiokomando mõne jalaväeosaga linna, et sõjarevolutsiooni komitee käsku täita. Teel kohati lipnik Pernot, kes oli juba vabastatud. Perno juhatusel mindi polkovnik Tõnissoni vangistama. «Verevarjamise ärahoidmiseks võtsime kõige energilisemad abinõud, mis ei osunud kahjuks ka teenistusele.» Tõnissoni süüki kätte ei saadud. «Enamus ohvitseride on Kerenski poolt ja sovettide vastu: meid, mure poegi, truusi demokraatiale ja rahvale, kallavad üle poriga... Meie sirutame palves sõjarevolutsioonikomitee poole oma käed ja tahame uskuda, tahame lootda, et teie, meie seltsimehed, saate aru tekkiva seisukorra kogu õudusest ja võtate tarvitusele abinõusid.»¹

Tallinnas oli käsk antud polkovnik Tõnissoni vangistamiseks, kuid mitte ainult sõjaülemused, vaid ka Eesti sõjaväelaste ülemkomitee ja 45. diviisi komitee leidsid, et polkovnik Tõnisson oli täiesti seaduspäraselt tahtnud, sest Pernot puudus volitus ja ta ignoreeris 45. diviisi komiteed. Vangistuskäsu teostamiseks puudus Tallinna sõjarevolutsioonikomiteel Haapsalus ka võim.

I Eesti polgu komiteede üldkoosolek avaldas 8. nov. nõudmise, et maapäev viibimata kokku astuks ja kuni asutava kogu kokkuastumiseni kõik riigivõimu Eestis enda kätte võtaks. Veidi hiljem pani polgukomitee maapäevale ette kokku astuda Haapsalus, I Eesti polgu kaitse all.²

A. Pliip aga soovitas Tallinnas kaitseta kokku tulla ja alles siis, kui laiali aetakse, Haapsallu minna. Marina hoiatas, Haapsallu minnes võidakse maanõunikke süüdistada sakslastega läbirääkimistes ja seal ähvardaks ka vangilangemine sakslaste kätte. Kui veel H. Kruus Tallinna kasuks tähendanud, et ühe erakonna poolt laiali ajamist mõistaks rahvas hukka, ja J. Vilms soovitanud mitte enne laiali minna, kui on võimu tarvitatud, otsustati ühel häälel 4 erapooletusel astuda Tallinnas kokku ning kolme vastuseisimisel ja 5 erapooletusel — kaitset mitte kutsuda. Nelja erapooletusel otsustati siiski Ülemkomiteelt küsida, kas ta võib Tallinnas või mujal maapäevale kaitset pakkuda.

Arutati veel maapäeva täiendamist eesti sõjameeste esindajatega ja tööliste ning sõjaväelaste nõukogude (sovettide) saadikutega, mida soovitas J. Vilms. J. Tõnisson pooldas ainult eesti sõjameeste juurdeõmbamist. Maasik tähendas, et ilma sovettideta ei suudaks maapäev kokku kutsuda Eesti asutavat kogu, korraldada Vene vägede väljasaatmist, takistada vabrikute evakueerimist. K. Baars aga lõpetas need arutlused märkusega, et kuna sovetid on maapäeva laiali saatnud, pole enam võimalust nende poole pöörduda. K. Päts kahtles, kas

I Eesti polgu ülem polkovnik Tõnisson (ees keskel) ja polgu ohvitser.

desorganiseeritud eesti sõjaväeosadeski niipea valimisi saaks toimetada.

Maapäeva koosoleku päevakorra koostamisel tekkis küsimus kas osariiki ka vormiliselt välja kuulutada. Üksmeelselt leiti see ülearune olevat, kui maapäev juba end ülemaalseks kõrgemaks võimuks kuulutab. P. Põld tähendas, et osariigi väljakuulutamiseks puudub nii võim kui raha. K. Päts hoiatas, et sellega võime vahetõrje enamliikkude vägedega teravaks ajada ja oma asja rikkuda, millele K. Parts juurde lisas, Vene väed leiaksid siis, et neid maalt välja tahetakse tõrjuda. Asi lõpetati J. Tõnissoni märkusega, tuleks enam rõhku sisule anda ja vormiline osariigi väljakuulutamine ära jätta.¹ K. Asti ja K. Pätsi ettepanekul otsustati veel toetuse otsimiseks teatada maapäeva protest ka kohalikkudele ukraina väeosadele.

Nii astus maapäev 15. nov. erakordselt kokku. Seks ajaks oli ka Jüri Vilms, kes veel enamliku pöörde puhul Eesti saatust Venemaa omaga sidus, teisele arvamusele jõudnud:

«Venemaa rahvad,» kirjutas ta, «on alanud oma eriteed käima ja oma kodumaa saatust lahutama Suur-Vene saatusest; Ukraina on enese iseseisvaks kuulutanud, Don valitseb ennast ise, Soome on oma enese maa-»

¹ IEP, lk. 228.

² A. Tõnisson, MIV, I, lk. 165.

¹ Need vanematekogu arutlused teevad lõpu mõne õigusteadlase teooriale, et 15. novembrist 1917 algab Eesti iseseisev riik, aga mitte osariik (A. Pliip, Tormine aasta, Tartu, 1934, lk. 57).

päeva kõrgemaks võimaks kuulutanud. Ka Eestis pole enam keskvalimise esitust olemas. Aeg on käes, kus meie iseseisvalt ja vabalt oma enese teed peame hakkama käima.»¹

Et maapäeva laialisaatmist oodati, siis valmistati kõik otsused vanematekogus üksikasjalikult ette. Veel viimasel silmapilgul avaldas M. Martna Eestimaa kaardile vaadates kahtlust, kas nii väike maa suudab iseseisvalt läbi tulla.

Kui see 15. nov. vanematekogus sündis, tuli V. Maasik ja teatas, et kell kolm tuleb tööliste demonstratsioon Toompeale, kuid et vägivalla ärahoidmiseks olevat enamlased ka roodu soldateid kohale toonud. Mõnelt poolt soovitati laialiajamise ärahoidmiseks tulla kokku mujal, kuid enamus otsustas Toompeale jääda.

Maapäeva koosolek oli ainult otsuste vormiliseks vastuvõtuks. Sealt võtsid osa peaaegu kõik maanõunikud peale enamlaste, kuna pealtkuulajate ruum Toompea valges saalis oli tungil täis, eriti eesti sõjaväelasi.

Kõigi häältega üheainsa — M. Martna — erapooletusel võeti vastu resolutsioon, mille A. Piip ette kandis: rahvaste enesemääramise põhimõtte alusel Eesti asutav kogu kokku kutsuda Ülevenemaalise asutava kogu valimisseaduse järgi, mille kohastamiseks Eestimaa täidesaatva komiteega kokku rääkida. M. Martna pani ette ühineda enamlaste valimisseadusega, mille peale H. Kruus tähendas, et resolutsioon jätab selleks võimaluse.

Kõigi häältega 9 erapooletusel võeti vastu J. Tõnissoni poolt ettekantud resolutsioon: maapäev tunnistab enese Eestimaa ainsaks kõrgema võimu kandjaks. Oma esindajaks määrab ta oma juhatuse ja vanematekogu ühes maavalitsusega. Sots.-rev. H. Reimant tähendas, et maapäev pole saanud võimuesindusi, seepärast võib ta end pidada ainult maaesinduseks. J. Tõnisson vastas, et maapäeval oli juba 30. III seaduse järgi niihästi omavalitsuse kui ka üldadministratiivne võim. Kuid nüüdses olukorras, kus muu seaduslik võim maal puudub, on maapäev oma südametunnistuse järgi kohustatud, ka seaduseta peale vaatamata, kogu võimu Eestimaal enda kätte võtma.

Ühel häälte võeti vastu K. Pätsi ettekantud üleskutse eesti sõjameestele. Neid kutsuti kodumaa kaitseks Eesti polkudesse, oma maad ja rahvast hävituse käest päästma. Samuti ühel häälte kiideti heaks Klievi väikerahvaste nõukogu otsus, et rüüstamised tuleb rahvuslike sõjavägede toetusel lõpetada. J. Vilmsi ettepanekul saadeti Ukraina keskraadale Ukraina vabariigi väljakuulutamise puhul tervitustelegramm. M. Martna ettepa-

¹ «Pvl.» 15. XI 1917.

nek maapäeva Eestimaa tööliste ja sõjaväelaste nõukogu esindajatega täiendada võeti järgmise koosoleku päevakorda.

Koosolek oli läbi 25 minutiga. Ta oli läinud üksmeelselt, kui sel lagunemise ajal karta oleks võinud. Ainult maapäeva tunnistamisel kõrgemaks võimaks oli 48 maanõunikust 9, nimelt osa sots.-demokraate ja sots.-rev-e, rahvuskoguaegsest seisukohtadest kinni pidades, erapooletuks jäänud. Rahvuskogust saadik oli rahvuslik ühine rinne tublisti laienenud.

Maapäeva otsuste tähtsus jäi peamiselt juriidiliseks. Eestimaa, kes veebruaripöördest saadik tegelikult kasutas autonoomseid õigusi, proklameeris nüüd end osariigiks Vene föderatsioonis, kuigi neid sõnu otsekohe ei tarvitatud.

Maapäeva koosolekule järgnes sündmus, mis suhted enamlastega palju teravamaks viis. Sõjarevolutsioonilise komitee esimees V. Kingissepp, kellel ei puudunud näitleja kalduvused, oli tahtnud maapäeva laialisaatmisest teha revolutsioonilise «journée» Suure Prantsuse revolutsiooni stiilis. Maapäeva laialisaatmine sõjalise jõu abil paistis talle liiga proosaline olevat. Ta käsutas Toompea lossi ette kokku kogu Tallinna enamliku töölistkonna, küttis selle kihutuskõnedega üles ja tahtis lavastada «rahvakohut» «vasturevolutsiooniliste» maapäevasaadikute üle. Kuid mürav mass läks tema libretost üle, hakkas maapäevasaadikuid, keda kätte sai, peksma, tahtis neid mahalaskmisele viia ja jagas hoope Kingissepale endalegi, kui see vahele segas.

Maapäeva laialisaatmise vastu käisid 15. novembri õhtul sõjarevolutsioonilises komitees protesti avaldamas eesti ja ukraina sõjaväelaste ülemkomiteede, I ja II Eesti polgu jne. esindused. Ka paljude vabrikute töölised protestisid; Beckeri, Lutheri, Depoo jt. töölised olid suure enamusega otsustanud Kingissepa demonstratsioonist üldse mitte osa võtta.

Maapäeva liikmete eranõupidamisel 16. novembril otsustati tingimata Eesti asutav kogu kokku kutsuda. Ses asjas enamlastega läbi rääkima valis vanematekogu 17. XI Seljamaa, Raudsepa ja Martna. Nende läbirääkimiste järel otsustas vanematekogu 22. XI ühineda enamlaste poolt väljakuulutatud asutava kogu kokkukutsumise seadusega; selleks juhaks aga, kui enamlaste võim murtud peaks olema, valida uus valimiste peakomitee. 24. novembril pani Birk ette seda otsust revideerida, kuid vanematekogu jäi endise otsuse juurde.

Vastuoksa esialgsele otsusele saatsid enamlased 20. novembril ka maavalitsuse laiali, mille peale maavalitsuse ametnikud alustasid streiki, mis kõigist enamlaste ähvardustest ja

meelitlustest hooletumaks kestis enamlaste langemine. Oma maa valitsusse — «rahvavanemate» kogusse — said enamlased juurde ainult paar sots.-revolutsionääri, kellele kui kahtlastele enamlikud komissarid kõrvale pandi; sotsiaaldemokraadid aga loobusid.¹

Maavalitsuse asutused jäid edasi tegutsema pörandi all. Tähtsamaks uueks mureks sai neil — maa välisesinduse loomine. 17. novembril otsustas okupeeritud maadega läbikäimise komitee saata saadikuid Stokholmi asju korraldama. Selleks paluti J. Tõnissoni 21. novembriks Tartust Tallinnasse sõita, dokumente ühes võttes, et teekonda alustada.² 20. novembril kirjutati alla A. Piibule vene- ja prantsuskeelne üldvolitus maapäeva chargé d'affaires'ina esineda. Need kaks olid Eesti esimesed välissaadikud.

J. Tõnissoni takistas Tallinna sõitmast ootamatut plahvatus Tartus. Teravate rahvuslike vahetõrgete tõttu — Tartu oli 5000-mehelise Läti enamliku tagavara — leidis seal maapäeva laialisaatmine kõige tugevamat vastukaja.

Tartu täidesaatev komitee, kus eestlased vähemuses, otsustas «Postimehe» «üle võtta». «Postimehes» ilmus 18. novembril selle vastu protest ning maapäeva otsuste kõrval J. Tõnissoni üleskutse, et eesti sõjaväelased Eesti maavalitsust ja kohalikke omavalitsusi toetaksid: «Kaht teed ei ole. Kas autame ennast viibimata, või aga meie maa ja rahvas läheb hukka üldise korralageduse laialilagunemisel läheneva nälja ja viletsuse käes võõraste vägede rüüstamisel ja üksikute salkade toore vägivalla käes»

Juba siis käis täidesaatva komitee poolt juudi üliõpilane Faermann laste sõdatitega «Postimehe» trükkimist seisma panemas ja toimetajat J. Tõnissoni vangis viimas. Kuid J. Tõnisson lasti kohe vabaks, kui eesti roodud vahele segasid. «Postimehe» üleskutse peale pani siis Tartu Eesti tagavara-

Viktor Kingissepp.

pataljoni üheksa liiki skonnaga 21. novembril talvitiidul. Meie valla ka-
kolme, V. Kingi sepp tuli tallama punakaadega. Lühike, raskesõnn, vähe-
res vaimuga J. Tõnisson, Lest tagavõimpatal, ühe põlvkonnaga Rõõs-
baum ja 38 eesti ohvitseri. «Töö me» roomastas, «Nime on vastu võetud»
ollus, mille peale kodanlus toetada võis, nende jaoks ei kadunud ja väe-
valt, et nad seda veel kunagi koondada jõuavad» (25. XI)

See rõõm oli enneaegne — püsis veel «Haapsalu kants», I Eesti
 polk. Enamlased olid sunnitud
 temalt proteste ja hoiatusi sal-
 lima ja tema ähvarduste kar-
 tusel tagasihoidlikumad olema.
 Eriti protestis I Eesti polk
 maapäeva laialiajamise ja Tar-
 tu vangistamiste vastu, kutsus
 maavalitsust Haapsalusse enda
 kaitse alla ja ähvardas jõuga
 välja astuda võõraste rahvaste
 vastu, kes Eesti siseasjusse se-
 gavad.¹

J. Tõnissoni pidasid enam-
lased Tallinnas nädalapäevad
kinni, siis laskis V. Kingissepp
ta vabaks, tingimusega, et ta
viibimata välismaale sõidaks.²
Nõnda teostas V. Kingissepp
ilma enda teadmata maavaht-
luse otsuse ja saatis esimese
Eesti välissaadiku välismaale.

Jaan Anvelt, «Klassivõtlase» järgi.

VAHERAHU

Ehk küll rahudekreet juba 26. oktoobril vastu võeti, sai Vene nõukogude valitsus vaherahu esitamisele asuda alles 8. novembril, kui tema siseseisukord vähemalt pealinnades ja Soome lahe ringkonnas oli tasakaalustunud.

Uus väliskomissar Trotski seletas siis kesktäidesaatvas komitees roosilistes värvides: rahudekreet olevat täitnud kõige optimistlikumad lootused. Oktoobripööre olevat andnud sõjale surmahoobi. Euroopa valitsustel pole muret enam oma esialgsete eesmärkide teostamise, vaid ainult sõja likvideerimise pärast kõige vähema kahjuga enese võimule. Võidust mõelda ei

¹ «Tööd» 23. XI 1917.

² V. Neggo 17. XI 1917 J. Tõnissonile, EKIA, J. Tõnissoni kogu, 5.

¹ A. Tõnisson, *MIV*, I, lk. 165.

² Ibid., lk. 166.

olevat võimalik ei ühel ega teisel poolel ja tööliklassi vahele segamine tülisse olevat mõõtmatu jõuga tegur. Saksamaa sisemajanduslik seisukord sundivat teda nõukogude võimusse suhtuma poolsallivalt.¹

Kui vägede ülemjuhataja Dubhonin loobus vaherahu ettepaneku edasiandmisest, siis tapeti ta ära ja asendati lipnik Krölenkoga; rinde polkudele kästi aga omalt poolt vaenlasega vaherahu asjus otseläbirääkimistesse astuda.²

Selle käsu pärast heitsid enamlastele nende koalitsiooni kaaslasedki, vasempoolsed sot.-revolutsionäärid ette sõjaväe lõhkumist ja rinde nõrgestamist. «Omavolilised vaherahud tähendavad arga loobumist revolutsiooni ülesannetest, ähvardavad kapituleerumisega imperialismi ees.» Etteheidetele vastas Lenin kesktäidesaatvas komitees põiklevalt, et rahu ei võivat teha ainult ülevalt, rahu tulevat taotleda alt.

Tõeliselt oli käsu peaotstarve mitte rahu saavutamine, vaid sõjaväe võitmine enamlusele. Nõukogude valitsust olid selleks ajaks vormiliselt tunnustanud ainult kolm armeed.³ Polkude viisi eravaherahude tegemine pidi soldatite massi nende sõjaliste ja mõõdukas-sotsialistlike ülemuste alt ära ahvatlema.

13. novembril läksid Krölenko parlamentäärid Dvinski all sakslaste poole ja paari tunniga said neilt nõusoleku vaherahu läbirääkimisteks.

Järgmisel päeval kutsusid Lenin ja Trotski liitriike rahuläbirääkimistele kaasa. Need vastasid protestiga, et neid vaherahu pakkumisega süündinud tõsiasja ette asetatud, hoiatasid eradirahu eest ja loobusid nõukogude valitsust tunnustamast. Venemaa jäi keskriikidega üksi.

Vastuoksa sellele, mis Trotski kesktäidesaatvas komitees oletanud, ei olnud Saksa valitsuse mureks mitte sõja likvideerimine kõige väiksema kahjuga, vaid tema peamõtteks oli — võit, milleks talie Venemaa kokkulangemine uue šansi andis. Ludendorff oli juba suvel vaherahutingimused Venemaaga valmistanud ja ootas kuude kaupa pikisilmi Vene rahupakkumist. Seda ära ootamatagi oli ta juba novembris hakanud vägesid alatasa idarindelt läände üle vedama ja lootis järgmisel aastal läänes otsustava hoobi anda.⁴

Kui vaherahu pakkumine tuli, küsis Ludendorff idarinde staabiülemalt kindral Hoffmannilt, kas enamlastega võib läbirääkimisi pidada. Hoffmann vastas jaatavalt. «Ekstsellents vajab vägesid ja need on esimesed, kes tulevad.»⁵

¹ Popov, A.: Oktjabrski perevorot, Petrograd, 1918 (edaspidi Popov), lk. 236—237.

² Ibid., lk. 241.

³ Ibid., lk. 246.

⁴ Ludendorff, lk. 408 jj.

⁵ Hoffmann, lk. 189.

Kantsler krahv Hertling teatas 16/29. nov. riigipäevale, et ta on valmis Venega rahuläbirääkimisi alustama ja arvestab Poola, Leedu ja Kuramaa enesemääramist.

Rohkem sõja likvideerimisele, kas või «ühe sinise silmaga», mõeldi Austrias. Sealgi kaheldi, kas enamlus selleks liiga ühe päevaliblikas ja liiga revolutsiooniline ei ole, et temaga läbi rääkimistesse astuda. Kuid välisminister krahv Czernin arvas, et mida lühemat aega Lenin võimule jääb, seda rutem tuleb temaga läbi rääkida, sest ükski hilisem Vene valitsus ei saaval enam sõda uuesti alustada.¹

Saksamaa nõusolek tõstis kohe Trotski tuju. 15. novembril hoopis ta kesktäidesaatva komitee ees: Saksa verine keiser hakkas meiega seepärast läbi rääkima, et ta meie sõpru — Saksamaa töölisi ja talupoegi — kardab.² Enamlaste ajakirjandus aga sattus nii võidujoovastusse, et «Tööline» (20. XI) koguni kõmusõnumi tõi:

«Vene revolutsiooni surve all on ka liitriigid, kes viimase minutini vastu panid, oma saadikud 19. nov. Brest-Litovskisse saanud. Imperialism peab oma pead revolutsioonilise Euroopa ees paenutama.» Oma tuulest võetud kõmusõnumile sepihes «Tööline» järgmisel päeval erilise teooriaga: «Kui iganes asi niikaugele jõuab, et rahvas ühelgi vääliinil ajutiselt rahu maksmata paneb, siis on seda ka teised liinid tegema sunnitud...»

Seda seletasime meie tervel revolutsiooni ajal, Venemaa poolt seda algust nõudes ja nüüd, kus enamlaste tegevusel see algatus süündinud, näitavad tagajärjed, kui õige meie kavatsus oli.»³

«Mitte ükski rahu ei lähene,» kinnitas «Töölises» (22. XI) R. Vakmann «Läheneb ka Ohtu-Euroopa revolutsioon. Alles nüüd võib Venemaa revolutsiooni laine vabalt Europasse tungida.»

Saksamaa sotsiaaldemokraatia «Vorwärts» oli küll juba enamlasti hola

¹ Czernin, Graf: Im Weltkrieg, Berlin, 1919 (edaspidi Czernin), lk. 298.

² «Tööline» 21. XI 1917.

³ Ibid.

Leo Trotski 1917. a.

valeldi küll vastu, et see nõue kui sakslastele taastu vastuvõtmata jätta paljaks bravaadiks. Enamlased ühinesid aga Altvateriga; nende revolutsiooniline au nõudvat, et sakslased evakueeriks Saare- ja Hiiuman, kust ähvardab hädasõda punasele Petrogradile.¹ Ka taheti Vene ja liitrikkude vahelisele huvidel äärmist vastutulekut üles näidata.

Hoffmann lükkas selle nõude järsult tagasi, avaldades imestust, et Vene poolt asetatakse tingimusi, mis oleksid arusaadavad ainult juhul, kui Saksamaa oleks löödud. Ajalugu ei teadvat juhust, kus poolte üheõigustuse puhul neile esitataks erinevaid kohustusi.

Pikemaid vaidlusi tekitas demarkatsioonijoon Balti merel. Venelastel läks see joon Lüserortist (Kuramaal) üle Gotlandi lõunaotsa Rootsi rannikule. Sakslased aga, et Inglise veealuste paatide järele valvata, nihutasid joone hoopis Soome lahe suudmesse; Põõsaspeast üle Osmussaare Russarõni ja 3 miili Soome rannast. Kui venelased garanteerisid, et ka liitrikkide laevad vaherahumäärustele alistatakse, lepitati kokku vahepealsel joonel: Põõsaspeast mitte põhja, vaid õhtusse, üle Boxkäri Rootsi rannikule.

2/15. detsembril 1917 kirjutati Brestis vaherahule alla. Vene väed jäid oma kohtadele, kuid nende seisukord oli niisugune, et enamlaste juhid eneselt hirmuga küsisid: mis siis, kui vaherahu veel rahu ei too? Trotski julgustas Petrogradis Aleksandra teatris: Kui Saksa keiser meile ette paneks haavavad tingimused — kas suudame veel sõdida? Ma usun, et võiksime. Viisinud vanakesed lahkuksid, kuid meie ütleksime, et siin on meie au kaalul, ja korraldaksime soldatitest ja punakaardist vägeva sõjaväe, kes on viimase veretilgani valmis võitlema.²

Vaherahu delegatsiooni liige, vasempoolne sots.-revolutsionäär S. Mstislavski lohutas end meeldetuletamisega, et Preisi väed olid ajaloo kaks korda pärast sõja võitu näinud selle «revolutsioonilist taasalgamist», mis kõik eelmised võidud tühistas: Prantsuse revolutsiooni aegu pühkisid sankü'otid lõpuks kuulsa «Pommerni grenaderide» väe ära ja 1870. a. järgnes Sedani katastroofile veel visa «rahva sõda» Prantsusmaal.

Vasempoolsete sots.-revolutsionääride udusele romantikale oli iseloomulik, et nad Vene revolutsiooni ikka Prantsuse revolutsiooni kangelaslikumate silmapilkudega kippusid võrdlema, märkamata, et seega kriipsutasid alla ainult Vene revolutsiooni mittekanalaslikkust. Mstislavski ütles uskuvat, et kui vene soldatid veel kutsutaks, siis ta vastaks ainult «tume- da ja mässulise jõuetuse ulgumisega». Kuid samal ajal nägi ta, et «era- vaherahude infektsioon, mida Krölenko käsud külvanud, rebides rinde nar- sudeks, likvideeris tegelikult igasuguse võitluse võimaluse». Prantsusmaal polnud aga ükski revolutsiooniline valitsus endale võimu ostnud välisvõen- lase ees kapituleerumise hinna eest.

¹ Kamenev 24. XI 1917 Vzikile, «Tööl» 29. XI 1917.

² «Post» 12. XII 1917.

Et enamlased ikka lükanud üldist rahu, me panna need veidi tähenema, et vaherahu osutus eraldi-vaherahuks. Trotski lohus selle puhul: «Eraldi-vaherahu ei ole veel eraldirahu. Seda hädasohtu võivad ainult rahvad ise ära hoida. Venemaaga liidus olevate maade töölisklass on nüüd ajaloo poolt kutsutud kõike oma jõudu kaalule heitma, et Prantsuse, Inglise, Itaalia ja teiste maade õigetele rahvaesindajatele rahuläbirääkimistest osavõtmist kindlustada.»¹

Ka saksa proletariaadile tuletas Trotski 6. detsembril Petrogradi sovetis meelde selle revolutsioonilisi kohuseid. Läbirääkimisi, mis me Saksa valitsusega peame, tahame saksa rahvaga täiendada. Eile saatsime Saksamaale ühe vaguni ajalehti, kus salalepingud ja läbirääkimiste käik ära trükitud. Meie näitame saksa rahvale, et ainult siis võib demokraatlikku rahu kätte saada, kui tema oma valitsusele revolutsioonilist survet avaldab.² Saksamaa vastu oli Trotski juba märksa mõõdukam kui liitriikide vastu. Saksamaalt tahtis ta ainult «surve avaldamist», liitriikidelt aga «õigeid rahvaesindajaid».

Vaherahu kujutati enamlaste ajakirjanduses kui Saksamaa alistumist.

«Saksa staap oli sunnitud vaherahu vastu võtma, sest kui ta selle tagasi oeks lükanud, siis oeks saksa soldatitel selge olnud, et sõjategevuse edasikestmise eest saksa kindralid vastutavad»³ «19. nov. hakkas Saksa maa ja Austria kodanlus alla andma. Alla andmise kord on nüüd Prantsuse ja Inglise kodanuse käes. Nende seisukord on täbar. Kui alla ei anna, kutsutab Venemaa tööliste ja talupoegade vaitsus need kümned miljardid võaraamatust maha, mis annavaltisus ja Kerenski Prantsusmaalt laenasid. Teiseks ei saa Prantsuse- ja Inglismaa ühte nädalatki ilma Venemaata sõda edasi pidada. Tahes ehk tahtmata, — sõjale on surmasilmus kaetud. Ja seega on Venemaa proletariaat revolutsioon teinud»⁴

Suhtumine vaherahuläbirääkimistesse oli enamlaste naabri te juures skeptilisem. M. Martnal, kes teatavatel tingimustel pooldas koostööd enamlastega, oli illusioone ka Vene revolutsiooni tähtsusest:

«Hädakisa, et eraldirahu korral Saksamaa liitriigid ära hävitab, on hoopis põhjendamata. Ennem on oodata, et liitriikide imperialism Saksa maa imperialismiga ühsest Venemaa vastu astub. Vaen vene revolutsiooni vastu ühendab kõik imperialiste. Teiseks, Venemaa on nüa suur jõud, et ilma Venemaata liitlastel võimata on sõda edasi pidada.»⁵

¹ «Tööd» 2. XII 1917.

² Ibid., 13. XII 1917.

³ Ibid., 6. XII 1917.

⁴ Ibid., 25. XI 1917.

⁵ «Sotsiaaldem.» 24. XI 1917.

Kuid sealsamas kurtis M. Martna, et enamlased rahuläbirääkimistele liiga räpakalt asunud, lõhkudes eraldi-vaherahudega oma rinde. Ja siis järeldas ta:

«Meile tähendab vaherahu — peaaegu kindlat kestvat rahu. Juba enne oli vägesid peaaegu võimatu koos hoida... Mis aga saab meie hüüdsõnast: rahu ilma sõjamaksuta ja maadevõtmiseta rahvaste enesemääramise alusel, selle kohta teatas meie väliskomissar oma 19. nov. aruandes: «Rahuläbirääkimiste aegu ei saa me niivõrd Venemaa territooriumi jagamatust kaitsma, kui üldiste rahvusvaheliste sotsialistlike ülesannete teostamist.» Mitte ükski et meie teistele rõhutatud rahvastele abiaks saaksime olla, — meie «uue valitsuse» rahuläbirääkimiste eellüüsimiseks ei ole isegi Venemaa osade ühtejäämine. Ja rahvad, kes nende äraanda kavatselavates osades elavad? On meie rahuparlamentööridel nende rahvaste käest volitused neid selle ehk teise ringi alla kaubelda?... Ka rahvale peaks viimaks selgeks saama, et «rahvusvaheliste sotsialistlike ülesannete teostamine» siis juba ammugi võimatu on, kui rahvaste enesemääramise õigustki kaitsma ei suudetud»¹

Vaherahu üle arvas «Sotsiaaldemokraat»: «Saksamaa tunneb ennast võitjana ja kui võitja võib meile ette kirjutada oma rahu tingimused, vastu panna meie ju ei jaks enam, — ei ole ju võimalik oleyatel enamlastel, kes õiglaselt rahuläbirääkimistele, kuid lihtsameelsele ja pimedale soldatite

hulgalale otsekohe rahu lubasid, mingit lusti ise püssi tikke tundma õppida» (28. XI). «Enamlased loodavad üleüldise revolutsiooni põlemasüttimist. Kuid isegi Venemaa ei taha põlema süttida, seda tõendab Ukraina, Doni ja Kaukaasia riikide loomise käik... Meie eestlased peame vististi enne lõppu veel valupäevi nägema, sest meie ei saa nii kergesti Läti ja Vene sõpradest lahti, kes meid karvupidi taeva viia tahavad, tööpoolest aga meiega nii ümber käivad, nagu kurva kuulsusega tatarlased venelastega.»²

Kindral M. Hoffmann, Saksa delegaat Bresti rahukonverentsil ja «kõvemaide» enamlaste delegatsioonile.

¹ «Sotsiaaldem.» 24. XI 1917.

² Ibid., 13. XII 1917.

Eesti kodanlikud lehed võtsid vaherahuläbirahkumist ilma ühegi illusioonita. «Päevaleht» (13. XI) arvas, et rahu loob Venemaale häbi ja kaotusi, mis ta suurriikide hulgast maha kustutavad, ja et Vene väe lõplik lagunemine ning kodusõja algamine anneksionistlikku voolu Saksamaal on kõvendanud (11. XII). Kui kantsler Hertling Poola, Leedu ja Kura enesemääramist lubas arvestada, siis järeldas «Postimees», et need maad Vene riigilt ära võetakse, kuid et nende «enesemääramine» juba teada on: Kura landtag on juba otsustanud Saksa-maaga liituda. Wilhelm tahab saada Kura hertsogiks ja Leedu suurvürstiks ja keiser Karl — Poola kuningaks (20. XI).

MAADEVÕTMISED ILMA ANNEKSIOONIDETA

Eesti kodanlikele lehtedele oli õigus: okupeeritud maad pidas Saksamaa omaks juba enne rahuläbirääkimiste algust. Uus kantsler krahv Hertling kinnitas 4. nov. (u. k.) Ludendorffile oma eelkäija poolt antud nõusolekut, et Leedu- ja Kuramaa tulevad personaaluniooni Hohenzollernitega. Detsembri keskel lubas kantsler Leedule tunnustada selle iseseisvust tingimusega, et see end konventsioonidega Saksamaa külge köidaks. Raskuseks oli aga, et peale Hohenzollernite hellitasid Leedu suhtes lootusi ka Württembergi ja Saksi kuningakojad.

Keiser Wilhelmi eesistumisel määrati Kreuznachis 18. det. rahutingimused Venele. Kantsler avaldas seal nõusolekut Leedu- ja Kuramaa personaaluniooniks Preisi- või Saksamaaga, reserveerides ometi veel liiduvürstide nõusoleku. Keiser kiitis selle heaks ja toonitas vajadust pärisrahvaid lasta neis raamidest nende omapära järgi areneda. Eesti- ja Liivimaa kohta otsustas keiser, venelastele tuleks ette panna, kuid mitte nõuda evakueerimist, et lasta eestlasi ja lätlasi nende enesemääramisõigust teostada.¹ Seega määrati Bresti jaoks «sõjakaardi poliitika», mille kantsler v. Bethmann-Hollweg oli juba 1916. a. lõpul avalikult välja kuulutanud ja mida vägede ülemjuhatusel algatusel Vene revolutsioonist saadik teostama hakatud.

Väljakurnatud Austria ei tahtnud Brestist muud kui rahu. Tema välisminister krahv Czernin hellitas lootusi, et Brest võiks olla üldise rahu eelmäng. Nii sai temast Brestis antipood ja vastasmängija Saksa vägede ülemjuhatuses esindajale kindral Hoffmannile. Czernini mulje Hoffmannist oli, et see asja-

¹ Ludendorff, lk. 426 jj.

Venelaste rahudelegatsioon jõuab Brest-Litovskisse. Erarõivais paremal! Trotski, keskel saksa sõjaväelasele kätt andmas Joffe, temast vasemmal Kamenev.

tundmise ja energia kõrval omab suurt osavust ja rahu, aga ka palju preisi brutaalsust.¹ Hoffmanni mulje Czerninist oli ümberpöördukt: «Tark ja noobel mees, kuid kahjuks täitsa otsas närvidega, kes on kindlasti veendunud, et Austria-Ungari peab kokku langema, kui varsti rahu ei saa.»²

Rahuläbirääkimisi 9/22. det. alustades teatas A. Joffe Vene revolutsiooni soovist — saavutada üldist demokraatlikku rahu — ja esitas aluseks soovetide kongressi 26. okt. rahudekreedi: rahu ilma anneksioonideta ja sõjakuludeta, rahvaste enesemääramisega.

Omavahelisel nõupidamisel Czerniniga ja Hoffmanniga arvas Saksa peadelegaat, välissekretär v. Kühlmann Joffe ettepanekut vastu võtta, kui see aitaks ka liitriike rahukonverentsile tuua. Poola, Leedu ja Kura küsimused tema arvates ei käiks anneksioonide mõiste alla, sest et siin olevat maa seaduslikud organid Vene rugist lahulöömise otsustanud. Czernin oli sellega kohe nõus. Hoffmannile ei meeldinud kasuistlik tingimus «kui ka liitriigid juurde astuvad» ja üldse tundus talle see dip'omaatlik suhtumise valena. Ta oleks eelistanud otsuste nõudmistest esitamist. Kuid et Kühlmann ja kantsler mõni päev varemini vägede ülemjuhatussega olid koos olnud, siis oletas Hoffmann, et seal sellegi üle on kokku lepitud.

¹ Czernin, lk. 302.

² Hoffmann, lk. 197.

ja andis järele, mille eest hiljemini Ludendorffilt peapreemi anti.¹ Alguil bul gaarlased ja türklased puik'esid vastu kuhu neile lubatud annaksioone hädaohu saata, kuid sunniti järele andma, et rahuläbirääkimisi «hea muljega» alustada.

12/25. dets. teatas Kühlmann enamlastele nõusoleva vastuse, sellele juurde lisades mõne kitsendava märkuse: keskriikide plaanidesse ei käivat küll okupeeritud maade vägivaldne lü-

Saksa välisminister R. v. Kühlmann.

mine, kuid poliitilise iseseisvusest rahvuste ühte või teise riiki kuulumise küsimust ei võivat otsustada rahvusvaheliselt — seda pidavat otsustama riik ise enda rahvaga oma põhiseaduse järgi.²

Joffe vaidles kitsenduste vastu, kuid leidis vastuse alusel võimaliku olevat rahuläbirääkimisi alustada. Liitriikide juurdeastumise võimaldamiseks määrati tema ettepanekul 10-päevane tähtaeg.

Enamlased juubeldasid. Trotski triumfeeris 14/27. dets. Vzikis: «Mineval aastal teatas Bethmann-Hollweg, et rahuläbirääkimiste aluseks peab olema sõjakaart. Nüüd aga on nad juba sunnitud sellest kaardist lahti ütlema. Imperialismi pankrot lähendab meid iga päevaga üle-

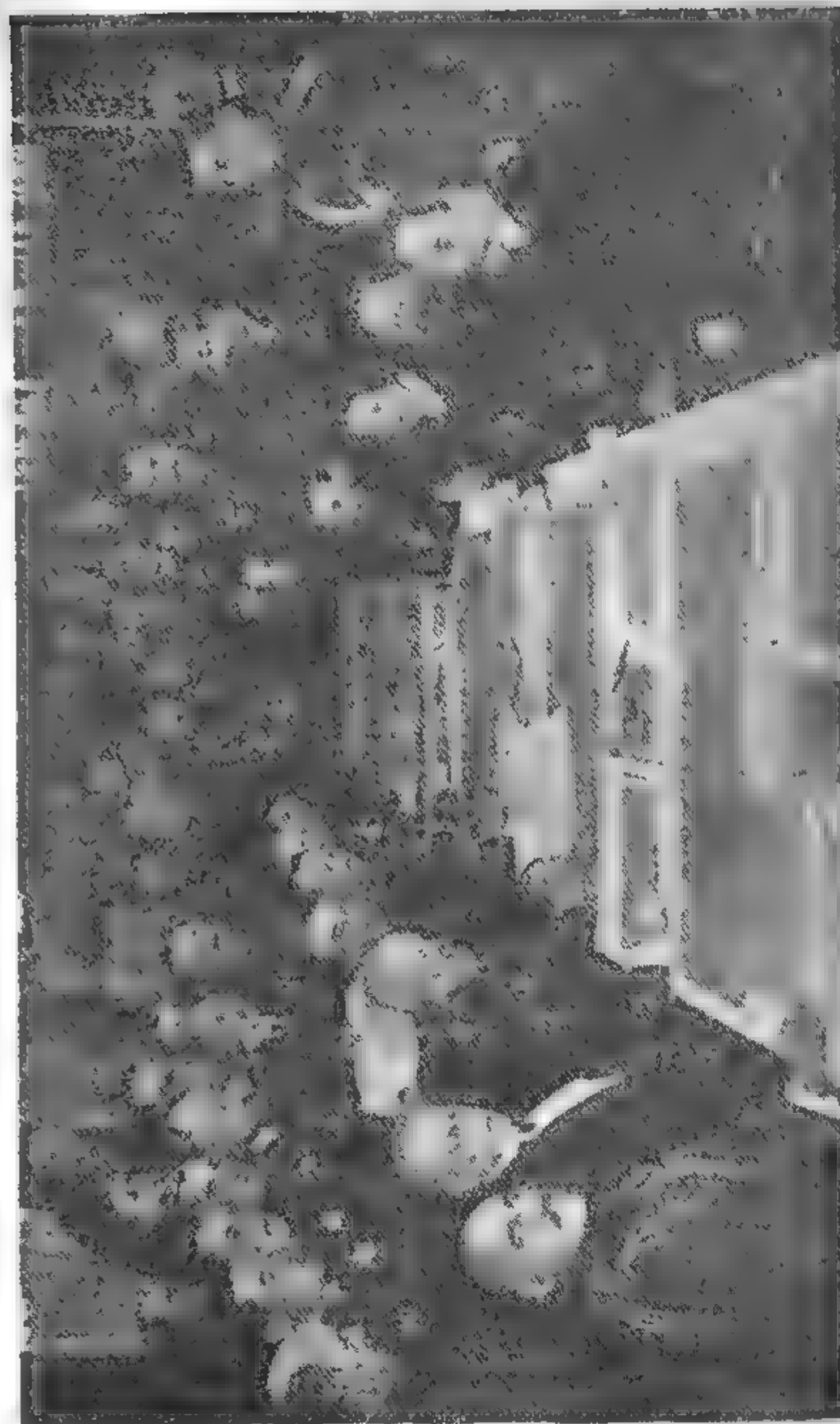
maailmsele revolutsioonile. Ja just seda ei võinud Saksamaa kodanlus, rahvusvahelise kapitali kõige reaalsem osa, arvesta võtmata jätta ja andis soveti nõudmistele järele. See 10 päeva, mis me kogu imperialistlikule kodanlusele järelemõtlemiseks andsime, paneb kodanluse suure ja raske rõhumise alla oma alamate klasside poolt ja sunnib teda vastu tema oma tahtmist meiega ühinema.» Ja pahempoolne sots.-revolutsionäär Steinberg ütles sealsamas: «Imperialism on hukkuva hoobi saanud. Kodanluse kindralid kummardavad Vene revolutsiooni ees.»³

Samal päeval, kui Petrogradis nii hõisati, hakkas aga Brüssel juba näitelava muutuma. Joffe esitas 14/27. dets. rahulepingu punkt 1 — okupeeritud maade evakueerimisest. «Nende

¹ Hoffmann, lk. 198—199.

² Mirn. pereg., I, lk. 10.

³ «Tööd.» 19. XII 1917.

maade elanikkonnale antakse võimalus tulla vabalt, kõige lähemal, täpselt määratud tähtajal, otsustada küsimus oma liitumisest ühe või teise riigiga või iseseisva riigi asutamisest. Sealjuures pole enesemääraval maal lubatav mingi sõjavägede juuresolek peale rahvuslike vägede või kohaliku miilitsa. Edaspidi kuni selle küsimuse lahendamiseni jääb nende maade valitsemine kohaliku elanikkonna enda demokraatlikul alusel valitud esindajate kätte.»

Enamlased, kes kodus demokraatiat maha surusid, esinesid siin vaieldavate maaosade asjus demokraatia eestvõitlejatena. Czernin pidas Joffet koguni mingiks idealistlikuks utopistiks, kes unistab rahvaste enesemääramisest kõige laiemal alusel.¹

Kühlmann esitas vastuettepaneku, kus juba loor Saksa kavatsustelt hakkas kerkima: et Vene valitsus on täielikku enesemääramisõigust tunnustanud, siis võtab ta teatavaks teadaanded, milles on avaldatud Poola, Leedu, Kura ja osa Eesti ning Liivimaal asuvate rahvaste püüe täielikule riiklikule iseseisvusele ja eraldumisele Vene föderatsioonist. Vene valitsus võtab neid teadaandeid kui rahva tahteavaldusi ja on valmis tegema siit järeldused. Nende maade evakueerimisküsimus antakse erikomisjoni.

Joffe vastas lühidalt, nõustudes erikomisjoniga. Nagu Vene sõjaekspert Fokk kinnitab,² ei taibanud Joffe saksa deklaratsiooni õiget mõtet enne, kui alles pärast istungit. Sel istungil keskriikide esindajad pärisid informatsiooni korras teateid Vene riigi osade enesemääramise üle. Muu seas küsis Kühlmann: «Kas ei oleks Vene valitsus teatavatel, veel lähemale arutusele tulevatel tingimustel nõus välja viima oma okupatsiooniväed Liivi- ja Eestimaalt, et kohalikele rahvale võimaldada, ilma surveta sõjalise jõu poolt ja laiadel demokraatlikel alustel, vältendada oma mitmel korral avaldatud soovi ühineda oma suguvendadega, kes praegu elavad vallutatud maaosades?»³ Nagu poolkogemata sisaldas küsimus juba agressiooni: Vene väed Liivi- ja Eestimaal olid nimetatud «okupatsioonivägedeks». Joffe ei pannud aga sedagi tähele ja vastas, et ta oma valitsuse nõusolekus ei kahtle, sest mitmekordsetes deklaratsioonides olevat seda toetatud.

Sellest nõusolekust hoolimata ei tulnud Kühlmann hiljemini enam selle nõudmisega esile ja kui lõpuks rahuläbirääkimiste katkemisel sakslased ultimatiivselt nõudsid Eestimaa evakueerimist, ei olnud seal «laiadest demokraatlikest alustest» enam juttu.

¹ Czernin, lk. 304.

² Arhiv russkoi revoljutsii, Berlin (edaspidi «Arh. r. rev.»), XX, lk. 117.

³ Mirnõje peregovorõ v Brest-Litovske, Moskva, 1920 (edaspidi Mirn pereg.), lk. 30—31.

Pärast istungit halba aimates teatas Joffe, et tahab Petrogradil sõda. Ennustajamistest oli Hoffmann mulje saanud, et venelased on keskriikide vastust onamoodi mõistnud ja loodavad Poola, Leedu ja Kura mood tagasi saada. Hoffmann seletas Kühlmannile, et võimatu olevat venelast niisuguse arusaamisega Petrogradi lasta, sest kui siis lõpuks tõde avaneb, peab see hõkades hullu indignatsiooni välja kutsuma. Kühlmanni ja Czernini palvel võttis Hoffmann enda peale enamlaste valgustamise ja lõunalausa seletas enda kõrval istuvale Joffele, keskriikide arusaamise järgi olevat Poola, Leedu ja Kuramaa oma enesemääramise juba teostanud ja see ei oleval anneksioon, kui nende edaspidine saatus määratakse juba ilma Venemaa

Joffe oli nagu pähe löödud. Pärast einet istusid ühelt poolt Joffe, Kamenev ja prof. Pokrovski, teiselt poolt Kühlmann, Czernin ja Hoffmann mitu tundi koos. Enamlased andsid oma pettumusele ja kibedusele vaba voli. Vihapisarad silmis, seletas Pokrovski, ei võivat ju ometi rahust maadevõtmisteta juttu olla, kui Vene riigilt võetakse ära 18 kubermangu. Lõpuks ähvardasid venelased rahuläbirääkimiste lõpetamisega.

See viis rööpast välja Czernini. Ta pani ette vaieldavatel maadel neutraalriigi kontrolli all uut rahvahääletust toime panna. Kuid selle vastu olid mõlemad pooled. «Mõlemad pooled kartsid vastaspoole terrorit ja mõlemad tahtsid seda terrorit ise kasutada,» järeldas Czernin läbinägevalt.¹ Czerninil oli oma keisrilt instruksioon ei mingil tingimusel lasta rahuläbirääkimisi äparduda ja kui Saksamaa ei lepi, siis koguni eraldi- rahu teha. Kuid Hoffmann vastas, et rahuläbirääkimiste lõpetamisest ei saavat venelastel juttugi olla. Rahutegemine olevat enamlastel ainuke võimalus võimule jäämiseks. Nad peavad rahutingimused vastu võtma, ükskõik kui valjud need ka oleksid. Austria eraldirahu olevat aga Saksamaale otse teretulev, sest siis ei pruukivat sakslased enam Austria rinnet oma vägedega toetada.² Hoffmanniga ühel arvamusel oli ka Kühlmann.

Petrogradis kokkusid enamlaste juhid nii ära, et, olgugi ise alati saladiplomaatiat sajatanud, 14/27. dets. istungist peale Bresti protokollid mitu päeva saladuses hoidsid. Esmakordselt teatas avalikkusele Saksa nõudmistest Kamenev alles kesk-täides. komitee istungil Petrogradis 19. dets. Trotski tunnistas need nõudmised vastuvõtmatuks, teatas, et edaspidi peetakse läbirääkimisi neutraalriigis, kogu maailma töörahva kuuldes, ja hüüdis «elagu» revolutsioonilisele sõjaväele.

Enne kui enamlaste agentuurilt, said eesti lehed Saksa nõudmistest aga kuulda Tartus ilmuma hakanud dr. E. Seraphimi «Dorpatier Zeitungist» — juba 19. dets. Vene riigi piirirahvaste küsimus lahendatavat Brestis «Venemaa konstitutsiooni alusel» ja keskriigid tegevat seda ka kahtlemata igal pool alles oku

¹ Czernin, lk. 309.

² Hoffmann, lk. 200—203.

peerimata maadel, kus «Venemaast lahkulöömise püüd ja Saksa-
samaa või Austriaga liitumise soov elav on või elavaks saama
peaks». Nendega pidavat keskriigid eraldi läbirääkimisi, nagu
Kuramaal juba käimas.¹ «Sõjakaardist» mindi sin kaugemale
gi. See oli juba otsene märguanne Eestimaa elanikele, et ne-
madki võiksid juhust kasutada ja oma enesemääramist Saksa-
maa abil teostada.

Mis võib nüüd Baltimaad oodata? küsis selle peale H. Reba-
ne «Postimehes» (20. XII). Ja vastas ise: Saksamaa tungib
võimsalt idasse. Ei ole võimatu, et üksikutel rahvastel «korra-
liku okupatsioonivalitsuse õnnistusest osasaamine» veel ees
seisab.

Kuna rahvakomissarid Petrogradis olid keeletuks kohku-
nud, kestis aga juubeldamine enamlaste lehtedes automaatselt
edasi ja veel 21. dets. hooples «Tööline» (J. Linder):

«Herrad Kühlmann ja Czernin lükkaksid hirvitades nõukogude valitsus-
se rahutingimused tagasi, kui — see neil võimalik oleks. Aga — see ei ole
neil võimalik... Nüüd astus rahuläbirääkimistesse Venemaa rahvas,
kelle vastu Saksamaa töötaval rahval midagi ei ole ja kelle rahuprogrammi
on ka nende rahuprogramm... Kui nüüd keskriikide valitsus Venemaa
nõukogude valitsuse rahuprogrammi tagasi lükkaks, siis paljastaks ta sel-
lega oma rõõvpüüdlused rahva ees. Ja seda ta ei suuda.»

TROTSKI VENITAB

Rahuläbirääkimiste katkestamisest, millega enamlased Bres-
tis ähvardanud, ei tahtnud Lenin kuulda. Tema peapüüd oli
— aega võita. Kuuldes, kuidas sakslased enesemääramisest
aru saavad, käis ta peale, et Trotski ise Bresti sõidaks: «Läbi-
rääkimiste venitamiseks on vajalik venitaja.»²

Trotski missioon algas kohe pahaendeliselt. Tema nõudmise
— läbirääkimised Brestist viia üle Stokholmi — lükkasid kesk-
riigid ultimatiivselt tagasi. Veel enam rikkusid Trotski tuju
labisõidul rindel Vene peaaegu mahajäetud kaevikud ja solda-
tide delegatsioonid, kes temalt tungivalt rahu nõudsid. Kolmas
pahandus ootas Brestis ees: rahukonverentsi kutse peale oli
10-päevase tähtaja jooksul üksainus riik sinna juurde ilmunud
ja see oli Ukraina. Kühlmann ajas kohe 28. dets./10. jaan-
Trotski kitsikusse kangekaelsete pärimistega, kas Trotski esi-
dab veel kogu Vene riiki või mitte. Trotski oli sunnitud tunnis

¹ «Post» 20. XII 1917.

² Trotski, M. Leb. lk. 348

Vene delegaadid Brestis. Istuvad: Kamenev, Joffe, Bitsenko
Seisavad: Lipski, Stutška, Trotski, Karahhan.

tama Ukraina raada delegatsiooni iseseisvaks. See oli ainuke
Venemaa muurahvas, kes oli endale Brestis saanud hääle-
õiguse. Trotski oli endaga kaasa toonud mõne rahvusküsimuse
konsultandi, kellel otsustav hääleõigus pundus. Need olid
enamlaste tegelased, kellest K. Radek ja S. Bobinski pidid
esindama Poolat, P. N. Stutška — lätlast ja W. Mitskevits
Kapsukas — leedulast. Eestist, ka eesti enamlastest polnud
Brestis ühtegi hinge, ehk seal küll ka eestlaste maa oli valdav

Kühlmann tähendas Czerninile, enamlastel olevat ainult
valida, mis kastmega nad endid lasevad süüa. Kühlmann tah-
tis seda enesemääramise kastmega — see sobis talle paremini
nii Saksa riigipäeva kui ka valismaailma jaoks. Just see
kaste oli aga enamlastele määrivaim. Sellest oleks kergesti ja
reldatud, et enamlastele juulimässu puhul etteheidetud salaside
sakslastega ulatub «neljal käel kokkumänguni» Brestiski. Selle
ümber algaski võitlus.

Sarž enamlaste rahudelegatsioonist Brestis.

Kindral Hoffmann, kes vene keelt kõneles ja vene asju tundis, pidas Trotskit kõige huvitavamaks isikuks uues Vene valitsuses: «Tark, mitmekülgsest haritud, suure energia, lõõgjo ja kõneosavusega, jättis ta mulje mehest, kes täpselt teab, mida tahab, ja mingi abinõu eest tagasi ei kohku.»¹ Oma peavastast iseloomustas Trotski: «Kühlmann oli suurem pea Czerninist ja võib olla ka teistest diplomaatidest, kellega ma järelejärgijate aastail kokku puutunud. Temas oli märgata iseloom, ebaharilik praktiline valm ja küllaldane tagavara kurjust, mis avaldus mitte ainult meie, vaid ka tema kallite liitlaste vastu.»²

Kühlmann deklareeris 29. dets./11. jaan. otsekoheselt: «Meie kinnitame, et meie poolt okupeeritud maade mõnes osas on organid, kes tegelikult volitatud esindama vastavaid rahvaid, kasutades enesemääramise õigust, juba end kuulutanud Vene-maast lahkulöömise poolt, ja et, meie arvates, neid maid täna enam ei saa Vene riigi osaks pidada.»³

Kuna Saksa anneksioonid olid nõnda ehitud enesemääramise rüüga, vastas Trotski sellega, et varjas enda enamluse de-

mokratismiga. Ta oli nõus enesemääramise õigust tunnustama «ainult rahvastel enestel, aga mitte nende mõnel eesõigustatud osal». «Ainult kogu rahvas tervikuna võib enesemääramise üle otsustada.» Enesemääramiseks nõudis ta ilmtingimata üldist rahvahääletust, milleks enne kõik võõrad, teistest rahvustest väed maalt välja tuleks viia: «Ma ei tea ajaloo juhust, kus üldine valimisõigus või referendum osutuks rahvale väljast pealesunnitaks ega vastaks tema ideaalidele.»

Neile seletustele lisas Trotski veel kaaluka töötuse: «Et okupatsioon enesestmõistetavalt kokku ei lange vastavate rahvaste reaalse piiridega, siis oleme meie omalt poolt, nagu me seda juba mitmel korral deklareerinud, valmis samasugust enesemääramist andma ka nende maade elanikkudele, kes okupeeritud maade naabruses asuvad.» Seega kordas Trotski lubadust, mille Kühlmanni pärimise peale Joffe varemini andnud, et nõukogude valitsus valmis oleks enesemääramist ka Eestil teostada laskma.

Vaieldi viljatult edasi-tagasi ja kuna läbirääkimised venisid, istus Ludendorff Kreuznachis nagu sütel ja surus Hoffmanni läbirääkimisi kiirustama.⁴ 30. dets./12. jaan. pööras Hoffmann oma «rusikahoobi lauale»: sõdurliku järskusega seletas ta, et mitte Venemaa pole võitja, vaid Saksamaa, ja et Vene delegatsioon nõuab enesemääramise õiguse tunnustamist niisugusel kujul ja määral, missugusel ta seda õigust ise ei tunnusta oma maal. Vene valitsus toetub ainult vägivallale, nagu seda tõendavat valgevenelaste kongressi laialiajamine Minskis ja sõjategevus Ukraina vastu. Piirimaad olevat endid Venest juba lahti lõõnud. Tõendusena nimetas Hoffmann Kura, Leedu ja Riia kõrval ka Eesti saari: «1917. a. detsembris ütlesid Saare-, Hiiumaa- ja Muhumaa aadli, talurahva, linna ja kiriku seltside esindajad mitmetes teadaannetes lahti seniseist riiklikest sidemetest.» Okupeeritud maade evakueerimine olevat võimatu ka tehnilis-administratiivsetel põhjustel: neil ei oleval valitsusasutusi, kohtuid, raudteesid, telegraafi ega posti. Kõik see olevat Saksamaa loodud ja Saksamaa poolt valitsetud.

Hoffmanni etteheidetele ei leidnud Trotski muud vastust kui ainult, et iga klassivalitsus toetuvat vägivallale. Kuid rusikahoobi mõju oli siiski väiksem, kui Hoffmann lootnud: edasi-tagasi vaidlused jätkusid endiselt.

Ka Kühlmann vastas Trotski lubadustele lubadustega. Ta andis 2/15. jaan. lubaduse, et Saksa sõjajõud okupeeritud

¹ Hoffmann, lk. 206.

² Trotski, M. Leb., lk. 350.

³ Mirn. pereg., lk. 71—72.

⁴ Ludendorff, lk. 443.

maades ei võta mingil juhul osa poliitilisest elust ega saa survet avaldada hääletamisele. Kuid see lubatud hääletamine ei tohtinud siiski olla üldhääletamine — referendum. «Olukorra ja nende maade rahva enamuse üldise arenemise tasapinna tõttu,» seletas Kühlmann 5/18. jaan., «osutub referendum meie arvates sellele rahvale ebakohaseks tahteavalduse vormiks.»

Trotski seevastu tõttas okupeeritud maade rahvast kaitsema: see olevat väga töövõimeline, intelligentne ja kõrgemal määral arenenud ja just sellepärast suhtuvat igasse otsusesse, mis otse tema tahtest ei tule, kui millessegi väljast pealesunnitusse.¹ Nii räägiti Brestis samal ajal, kui enamlaste «Tööline»² valmistas ette Eesti asutava kogu laialiajamist seletustega, eesti rahvas olevat poliitiliselt küpsuseta ega suutvat otsustada, mida tema saadikud teha võivad või tahavad.

5/18. jaan. esitas Hoffmann enamlastele ka Vene uued idapiirid, mis käisid mööda Saksa rinnet, lõigates Venemaast ära Leedu, Kuramaa, Riia linna ja Eesti saared. Et Eestis ja Lätis piir rahvuspiiridega ühte ei langenud, lisas Hoffmann juurde meeldetuletuse:

«Vene delegatsiooni esimehe eelmiste seletuste järgi tahab Vene valitsus ka nende rahvaste neile osadele, kes elavad teisel pool liini, anda võimaluse vabalt, ilma mingi surveta, end avaldada oma tulevase poliitilise saatuse korralduse küsimuses. Selle põhimõtte tarvitamist loeksin ma erilise soovitatavaks läti rahva suhtes. Niisama avaldas Nõukogude Vene delegatsiooni juhataja oma valmisolekut seda võimalust anda ka eesti rahvale.»

Trotski leidis, et Vene riigist üle 150 000 ruutversta ära lõigatakse, sealjuures lätlaste ja eestlaste maa tükeldatakse ja äravõetud maa-alad jäetakse sõjalise okupatsiooni alla isegi pärast üldist rahu, kuna nende rahvaste siseelu jääb okupantide määrata. Et Vene valitsus saaks oma lõplikku otsust teha nende rahutingimuste kohta, pani Trotski ette vaheaja 8—9 päevaks ning sõitis Petrogradi.

Sel ajal kui Trotski Brestis demokraatiat kaitses, olid enamlased Petrogradis 5. jaan. laiali ajanud ülevenemaalise asutava kogu ja Lenin alustas kommunistliku partei juhatuses võitlust selle eest, et rahu igal tingimusel alla kirjutada. Oma 7. jaan. väidetes kinnitas Lenin,³ kodusõda olevat alles hoogu võtmas ja selle võitmiseks olevat enamlastel vaja mõneks ajaks käed vabastada välisrindel. Revolutsiooni plahvatamist lääneriikides ei saavat veel arvestada. Saksamaal olevat kogu ni ülemvõimu võtnud sõjalise anneksiooni vool. Vaenlasele ei

¹ Mirn. pereg., lk. 124.

² J. Linder, «Tööline» 20. XII 1917.

³ Lenin, XV, lk. 63 jj.

Keskriikide delegaate Brestis. Esireas: kindral Hoffmann, Czernin, Talaat paša, Kühlmann.

saavat Eestimaa ja isegi Petrogradi vallutamist takistada; sõja jätkamise korral kukutab sõjavägi mitte ühe kuu, vaid ühe nädala pärast nõukogude valitsuse.

Unustades oma hiljutised lubadused, kinnitas Lenin nüüd, et enamlased ei olevat endi peale võtnud mingit kohustust alustada revolutsioonilist sõda otukorda arvestamata. Revolutsiooniline sõda olevat ainult efektne fraas, mis tegelikult muudaks enamlased liitriikide imperialismi agentideks. Tegelikult tuleks nüüd sõdida Poola, Leedu ja Kuramaa vabastamise eest, kuid sotsialismi huvid seisvat kõrgemal kui rahvaste enesemääramise õigus. Ühe sõnaga, Lenin seletas nüüd, et suured rahuvormelid olid enamlastel ainult propagandaks ja et nõukogude valitsuse ülim põhimõte olevat oma naha hoidmine.

Mitte kõik enamlaste juhid ei jaksanud nii ruttu seda künnismi ära seedida. Nende 8/21. jaan. nõupidamisel sai Lenini

ettepandud eraldirahu kõigest 15 häält, revolutsiooniline sõda aga 32 ja Trotski poolt soovitatud kompromiss — sõja lõpetamiseks kuulutamine ilma rahu allakirjutamiseta — 16 häält.¹

Trotski kompromissettepaneku puhul hoiatas teda Lenin:

«Aga mis siis, kui sakslane sõda edasi jätkab? Kas alustate revolutsioonilist sõda?»

«Ei mingil juhul,» vastas Trotski.

«Sel tingimusel võib katse mitte nii hädahohtlik tulla. Meie riskime kaotada Eesli- või Lätimaa. Minu pool olid eesti seltsimehed ja julustasid, kui hästi nad on asunud sotsialistlikule ülesehitamisele põllumajanduses. Väga kahju on ohverdada sotsialistlikku Eestimaad,» naljatas Lenin, «kuid tuleb nähtavasti hea rahu tegemiseks sellele kompromissile minna.»

«Aga kas rahu viibimatu allakirjutamisega Saksa sõjaline interventsioon Eestis ja Lätis võimatuks saab?» küsis Trotski.

«Oletame, et on nii,» vastas Lenin, «kuid seal on ainult võimalus, siin aga peaaegu kindlasti.»² Mitu päeva oli siis Lenini kõnekäänuks: «Ainult hea rahu pärast Trotskiga maksab Läti- ja Eestimaad kaotada.»³

Selles enamluse juhtide omavahelises arutluses, mille Trotski edasi andnud, jääb tumedaks, mis Leninile rohkem nalja tegi: kas Eesti põllumajanduse sotsialistlik ülesehitamine või selle sotsialistliku Eestimaad ohverdamine sakslastele. Mõlemal juhul näib see jutt aga kindlitavat M. Gorki 1917. a. iseloomustust, kes ütles: «Lenin on erandliku jõuga mees ja tal on kõik juhtideks tarvilikud omadused, ühtlasi aga ka seks tarvilik kõlbluse puudus ja isevalitseja halastamatu vaade rahvahulkade elule.»

Enamlaste keskkomitees 9. jaan. võttis Lenin kogu oma veenmisjõu kokku. Kahtlemata olevat eraldirahu autu («pohhabnõi»), aga kui sõda algab, pühitakse nõukogude valitsus ära ja rahu teeb teine valitsus. Trotski kompromissettepanekut täites saavutatakse ainult Eesti sotsialistliku vabariigi äraandmine sakslastele. Eraldirahu alla kirjutades tuleks muldugi ära anda Poolamaa, kuid säilitatakse sotsialistlik Eesti ja enamluse võidud saaksid kõveneda. Kui aga sakslased peale tungivad, tuleks halvemgi rahu alla kirjutada.

Leninil oli siin juba rohkem edu. Teda toetasid Stalin ja Zinovjev, Trotskit — Buhharin ja Uritski. Revolutsiooniline sõda sai ainult 2 häält. Otsustati läbirääkimisi pikale venitada, kuid ilma lähemate juhtnöörideta.

III sovettide kongressil, mis peeti 10.—18. jaan., püüdis Trotski jahutada enamlike hulkade lootusi maailmarevolutsioonile. Lääne-Euroopas olevat võitlus palju raskem, sest seal on kodanlus tugev mitte ainult oma riigivalitsemise tehnilise aparadi, vaid ka oma ajalooliste teenete ja loodud kultuuriväärtuste poolest. «Seal on veel suurem hulk proletariaadi

juhte kodanluse valimise vangistuses. Seal kasvab revolutsioonipikkamööda.»¹

Kongress võttis vastu resolutsiooni, lähedase keskkomitee omale, kuid ilma otsese keeluga rahu allakirjutamiseks. Selle vastu protestisid revolutsioonilise sõja pooldajad ja nende nõudel peeti 21. jaan. parteijuhtide konverents, kuid seegi ei andnud ühelegi voolule enamust.²

Ühtaegu demokraatliku rahu vormeliga tõmbas sama sovettide kongress risti peale ka rahvaste enesemääramise põhimõttele. See oli enamlastel olnud ainult «väliseks tarvituseks». Väliselt vaenlaselt polnud aga sellega mitte midagi saadud. Siiski käis see lausa vastu enamlaste püüetele. Seda oli vaja kitsendada.

Vastuoksa Trotski väidetele Brestis, et enesemääramise õigus võib kuuluda ainult kogu rahvale tervikuna, aga mitte mõnele tema eesõigustatud kihile, nõudis siin Stalin 15. jaan. enesemääramise õiguse piiramist selles mõttes, et seda mitte kodanlusele, vaid ainult töötavatele hulkadele anda, sest see olevat üks abinõu sotsialismi eest võitlemiseks. Stalin toetas vasemp. sots.-revolutsionäär Trutovski: Venemaa töövabariigis ei tohtivat töörahva vastastel ollustel kohta olla. Ja Preobraženski seletas, et rahvuslik liikumine olevat ainult siis edukas, kui ta on sihitatud imperialismi vastu. Kongress võttis vastu Stalini resolutsiooni, avaldades lootust, et endine Vene riik ühendatakse nõukogude föderatsiooniks.³

Nagu rahuküsimuses, nii astus siingi endiste põhimõtete asemele nõukogude valitsuse nahahuvi. Kui rahvaste enesemääramisega ei saadud endist Vene riiki ühendada, siis alustati sedasama kohe proletaarse enesemääramisega. Põhimõtete kiires vahelduses jäi ainukeseks kindlaks sihiks — Vene riigi taasühendamine.

¹ «Tööd» 17. ja 30. I 1918.

² Lenin, XV lk. 623 jj.

³ «Tööd» 23. I/5. II ja 24. I/6. II 1918.

¹ Lenin, XV, lk. 620 jj.

² Trotski, O. Len., lk. 83.

³ Trotski, M. Leb., lk. 369.

Tuntud poliitikategelase ja ajakirjaniku Eduard Laamani populaarses laadis kirjutatud raamat eesti rahva võitlusest omariikluse eest ärkamisajast kuni Eesti Vabariigi sünnini.

Laotud Haapsalu Trükikojas
Trükitud Riigikantselei Trükikojas
Tiraaž 20 000